NORMAN STONE

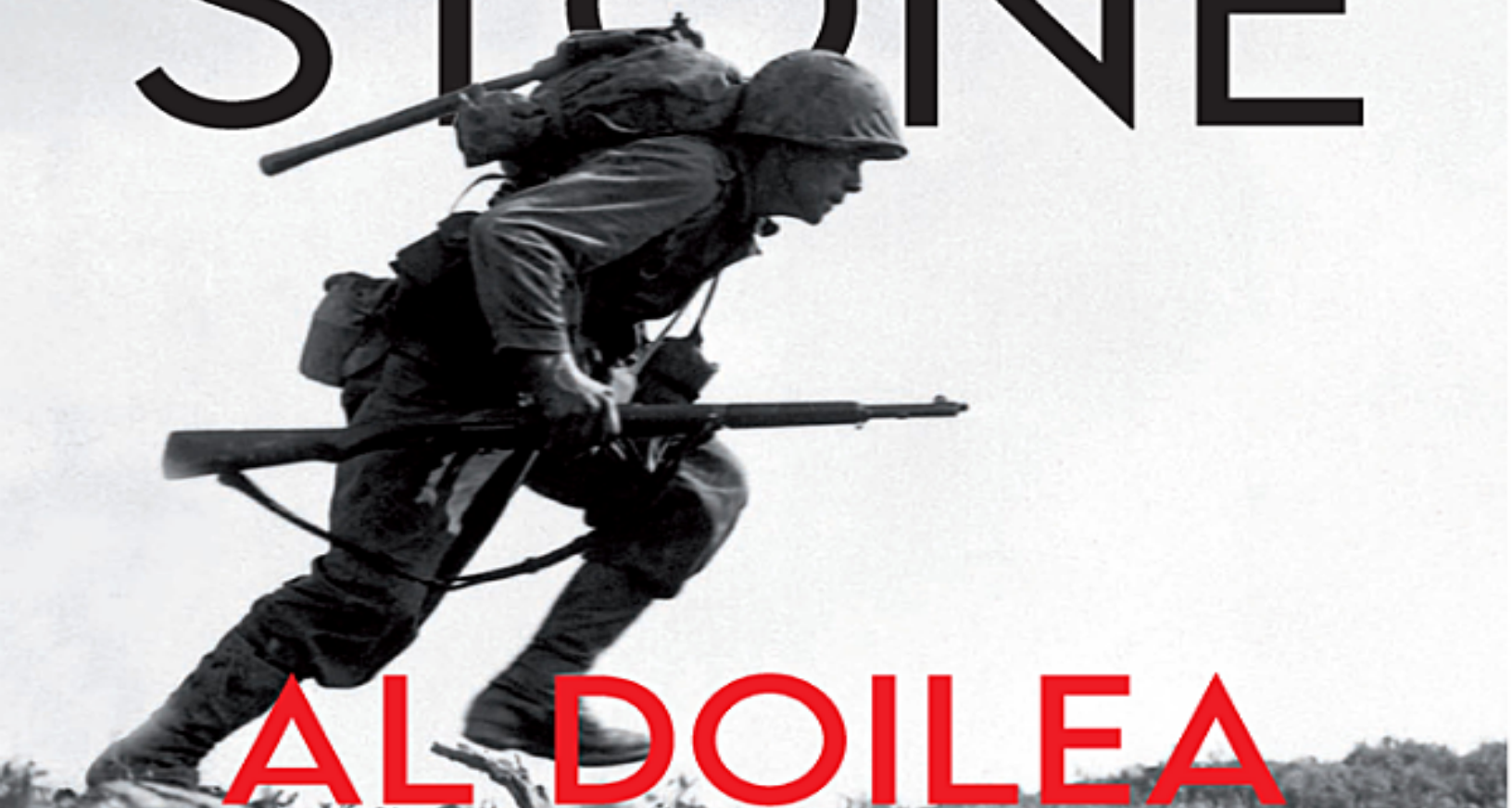

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

O SCURTĂ ISTORIE

cpt

NORMAN STONE

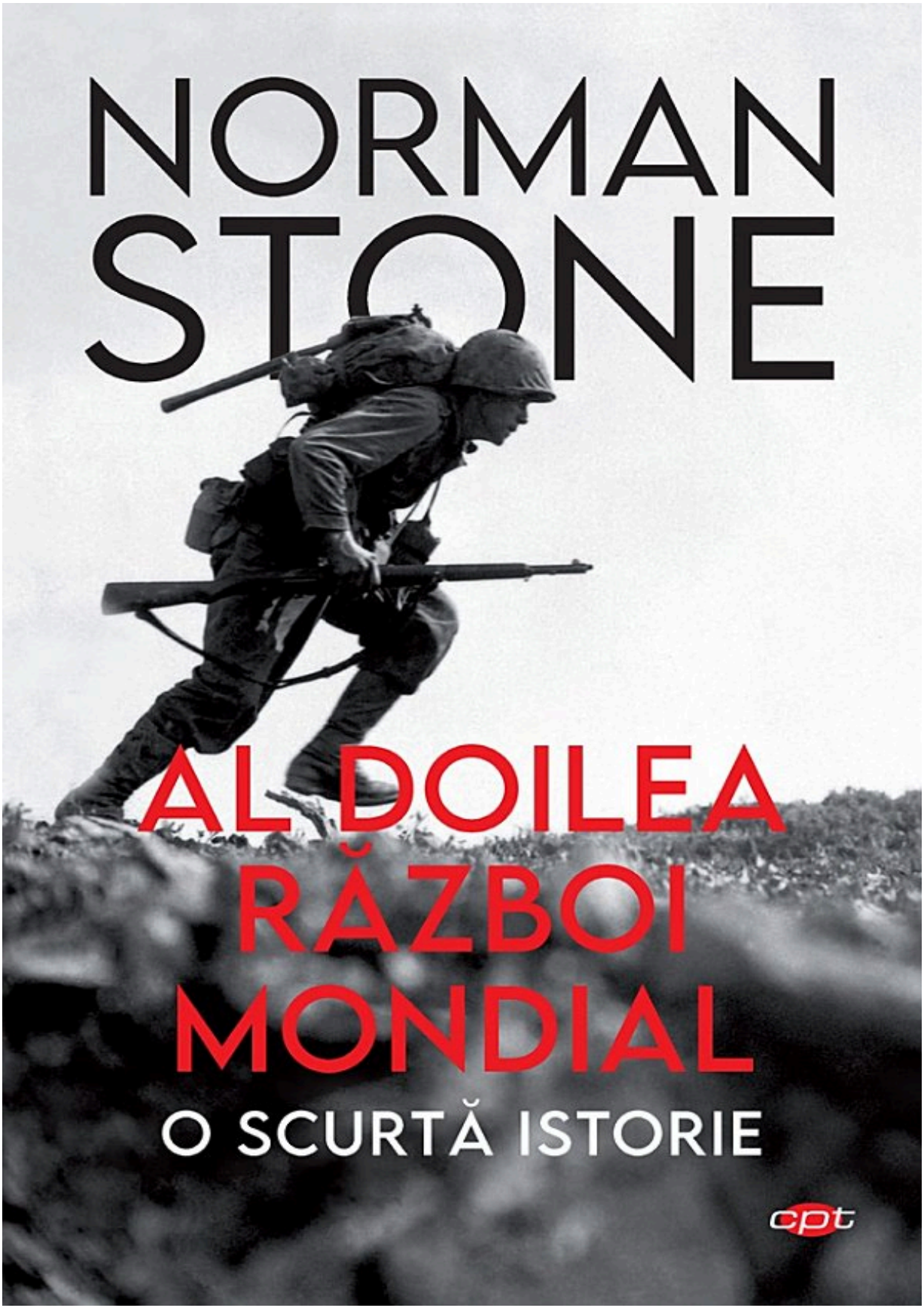

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

O SCURTĂ ISTORIE

cpt

Carte
Pentru
Toți

Norman Stone (8 martie 1941 – 19 iunie 2019) a fost istoric și scriitor scoțian. A ocupat postul de profesor de istorie europeană la Departamentul de Relații Internaționale al Universității Bilkent, fiind înainte de aceasta profesor la Universitatea Oxford, lector la Universitatea Cambridge și consultant al prim-ministrului britanic Margaret Thatcher.

NORMAN
STONE

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

O SCURTĂ ISTORIE

Traducere din limba engleză
CORA RADULIAN

LITERA
București

World War Two: A Short History
Norman Stone
Copyright © 2013 Norman Stone
Toate drepturile rezervate
Copyright traducere © 2022 Grup Media Litera
Fotografie copertă: Pușcaș marin american fugind printre gloanțele japoneze. Okinawa.
Fotografie de soldat Bob Bailey

Carte Pentru Toți este parte a Grupului Editorial Litera
tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90;
031 425 16 19
e-mail: contact@litera.ro
www.litera.ro

Al Doilea Război Mondial.
O scurtă istorie
Norman Stone
Copyright © 2022 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate
Editor: Vidrașcu și fiii
Redactori: Carmen Vasile, Ramona Ciortescu
Corector: Rodica Crețu
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare și prepress: Liviu Rusu

ISBN 978-606-33-8421-9
ISBN EPUB 978-606-095-043-1

Capitolul 1 • **PERIOADA INTERBELICĂ**

pagina anterioară: Clemenceau, Wilson și Lloyd George după semnarea Tratatului de la Versailles, iunie 1919 (Colecția Hulton-Deutsch/Corbis)

Sfârșitul Primului Război Mondial l-a găsit pe Adolf Hitler, pe atunci un caporal în vârstă de 29 de ani, într-un spital militar din nordul Germaniei. Se recupera după un atac cu gaz care-l orbise temporar, iar vestea că Germania fusese învinsă a reprezentat pentru el un șoc. Germania se luptase cu întreaga lume timp de patru ani și jumătate, ajunsese foarte aproape de victorie și ocupa în continuare o mare parte din vestul Europei și din Rusia. În noiembrie 1918, a suferit însă o prăbușire bruscă. Marinarii beți și greviștii gălăgioși au pornit revolte, guvernul imperial a intrat în panică, a fugit și a predat ștafeta noilor conducători – stânga și aliații ei – care au obținut un armistițiu pe 11 noiembrie. Hitler a plâns, spunea el, cu lacrimi amare. Tot el declara că războiul ar fi fost câștigat dacă nu erau la conducere nătângii clasei de sus, evreii trădători, stânga și savanții sentimentali care subminaseră efortul de război. Acum, totul fusese în van. Trupele erau nevoite să se întoarcă pe Rin și să renunțe la vestul Rusiei, unde preluau puterea comuniștii.

Hitler nu era singurul care vărsa lacrimi amare, pentru că armistițiul din noiembrie nu era sfârșitul suferinței. Britanicii impuseseră o blocadă împotriva Germaniei, iar în orașele de aici locuitorii mureau acum de foame. Blocada a continuat și în Viena, copiii au făcut rahitism, boală provocată de lipsa de vitamine, care duce la ceea ce germanii numesc „picioare în x“ sau „picioare în o“ – picioare strâmbe ori picioare crăcănate. Apoi a urmat ocuparea de către Aliați a Renaniei – zona de la vest de Rin și capetele de pod de pe malul stâng –, iar francezii, în special, nu aveau nici o dorință de a ierta și de a uita. Acum cereau o sumă uriașă, ce primise denumirea ipocrită de „despăgubiri“. Suma ajunsese la 132 000 de milioane de mărci de aur, iar ultimele plăți (datorii făcute în anii 1920 pentru a plăti sumele inițiale) aveau să fie făcute abia în 2010. Aceste plăți erau menite să șubrezească economia germană, să împiedice reînarmarea sau chiar redresarea acestei țări.

Amintirile perioadei ce a urmat imediat după încheierea războiului au înveninat Europa Centrală pentru următoarele două decenii. Aliații victorioși se reuniseră la Paris în 1919 și elaboraseră tratate de pace. Atmosfera a fost adesea descrisă ca fiind ciudată. Un președinte american moralizator, Woodrow Wilson, dorea să instaureze o nouă ordine mondială și, pentru o vreme, a fost idolatrizat, fiind înconjurat de mulțimi ce-l aclamau. America era cea care avea acum banii, iar Aliații îi datorau sume

enorme; putea modela lumea mai mult decât oricând. Dar, în ansamblu, a picat testul îndeplinirii acestei sarcini, așa cum nu a făcut-o după al Doilea Război Mondial când, cu ajutorul Planului Marshall și prin multe alte mijloace, a preluat conducerea în promovarea redresării, a pus bani la dispoziție pentru tranzacțiile internaționale, i-a încurajat pe europeni să renunțe la metodele lor protecționiste, aducând astfel un val de prosperitate pe care francezii l-au numit „Cei 30 de ani glorioși“ (s-au încheiat odată cu șocul petrolier și cu „stagflația“ de la mijlocul anilor 1970). Învingătorii din 1918 arată, în portretul oficial, ca o versiune caricaturizată a muntelui Rushmore a imposturii și a orgoliului – privindu-l pe furiosul delegat german Ulrich von Brockdorff-Rantzau semnând pe linia punctată. Britanicii adăugaseră la imperiul lor, care și așa era mare, mii de kilometri pătrați, în special din teritoriul ce aparținuse odinioară Orientului Mijlociu turcesc, și confiscaseră navele germane ce le puneau în pericol negoțul. Și francezii au luat o bucată din Orientul Mijlociu și abia așteptau să primească banii datorați ca despăgubiri pentru generații întregi. Pe de altă parte, americanii aveau păreri împărțite despre implicarea în problemele Lumii Vechi. Președintele Wilson avea o viziune, aceea de a se asigura că Marele Război a pus capăt războiului. El propovăduia democrația și autodeterminarea națională, dar modelul de democrație americană era tripartit, iar Senatul nu avea să-și asume răspunderea pentru aplicarea termenilor tratatului. Americanii – sau cel puțin senatorii republicani – nici măcar nu aveau să adere la prototipul de Națiuni Unite, Liga Națiunilor, ce fusese special conceput pentru a-i oferi președintelui Wilson o platformă prin intermediul căreia să le facă tuturor morală. Văzând ce se întâmplă, un general francez a spus: „Acesta este un armistițiu pe 20 de ani, nu un tratat de pace“. Și a avut dreptate.

Cel mai instabil element al tratatului de pace era acela că, pentru a intra în vigoare, necesita cooperarea Germaniei. În noiembrie 1918, germanii au făcut tot ce au putut pentru a se prezenta ca o republică parlamentară și un stat democratic, care să se bucure de simpatia americană. S-au debarasat de kaiser și în februarie, la Weimar, a fost adoptată o constituție republicană, înainte de semnarea Tratatului de la Versailles, în iunie 1919. Era o constituție de calitate germană textuală – votul la toate nivelurile, reprezentarea proporțională, dreptul de vot pentru femei (pe care francezii nu-l aveau), aranjamentele federative, dispozițiile pentru organizarea unui

referendum, dacă ar fi fost strânse suficiente voturi. Desigur, parlamentul care a rezultat, Reichstagul, era uneori paralizat dacă trebuia să se confrunte cu ceva important, iar atunci președintele conducea țara prin decrete. Coalițiile se clătinau și se discreditau dacă exagerau în încercarea de a respecta tratatul. În cele din urmă, francezii și-au dat seama că nu pot continua să ceară despăgubiri de război maximale, iar americanii s-au oferit să împrumute Germania. Pentru câțiva ani a existat ceea ce președintele american Warren Harding, succesorul lui Wilson, a descris drept o „normalitate", referindu-se la țara lui.

La începutul anilor 1920 Hitler devenise renumit în întreaga Germanie ca agitator al extremei drepte. Armata îl folosise ca spion la München și el ajunsese la întâlnirea unui mic grup numit Partidul Muncitoresc (însemnând „clasa mijlocie inferioară") Național (adică „antistrăini") Socialist (adică „furt") German (adică „antisemit"). Acolo și-a descoperit talentul remarcabil: putea vorbi în public. În general, germanii nu erau buni la așa ceva, întrucât ei țineau discursuri sau țipau. Hitler era un imitator foarte bun, un excelent actor și folosea limba într-un fel intraductibil de amuzant (Sigmund Freud, Karl Kraus, Franz Werfel, de asemenea austrieci, dar și Franz Kafka, din Praga, aveau aceeași abilitate). A propovăduit antisemitismul – o cauză populară în anumite cercuri, întrucât unii evrei depășiseră cu mai mult succes problemele economice decât alți germani și austrieci, deveniseră puternic reprezentați în domeniul finanțelor sau în presa liberă și conduceau galerii de artă moderne care promovau genul de pictură pe care Hitler, considerându-se pictor, îl detesta. El vorbea despre un război al răzbunării, despre un guvern naționalist menit să pună pur și simplu capăt parlamentelor corupte. Modelul lui era italian: Benito Mussolini, un ziarist cu o gândire limitată, crease un partid fascist (denumirea acestuia se referea inițial la țăranii rebeli sicilieni anticapitaliști de la sfârșitul secolului al XIX-lea) și în 1922 preluase puterea. Germania nu era pregătită pentru așa ceva în 1923, când și Hitler a încercat să preia puterea – până și oamenii din vechiul lui regiment s-au distanțat de el. A făcut câteva luni de închisoare, pe care le-a folosit pentru a dicta o carte, *Mein Kampf*, în care a făcut o analiză și a stabilit un program pentru Germania. Țara trebuia să evite greșeala purtării războiului pe două fronturi. Rusia era adevăratul inamic, iar asta însemna cucerirea unui spațiu vital (*Lebensraum*), dobândind astfel materii prime din est. Comuniștii erau

evrei, scria el: ei au corupt totul. În anii buni ai Republicii de la Weimar, Hitler nu a avut succes, iar episcopii bavarezi au obiectat la ideea antisemitismului pe motiv că îi alunga pe turiști. Hitler era marginal și uneori chiar comic.

Apoi, în 1929, evenimentele au luat o turnură favorabilă pentru el. În acel an a început Marea Criză economică mondială, care a provocat căderea de la putere a ultimului guvern parlamentar real al Germaniei. Germanii îi acuzau pe străini pentru situația lor și pe evrei pentru că-și retrăgeau banii din Germania. Marca era sub mare presiune și nu mai era convertibilă. Călătorii erau percheziționați la frontieră și până și prințesa Schönburg, care călătorea la Londra, a fost nevoită să ia un bilet la clasa a treia, pentru că nu a putut schimba banii pe care-i avea. Comerțul s-a redus la două treimi și, pentru că Germania era dependentă de export, în curând șase milioane de germani erau șomeri. La alegerile federale din 1932, 37% dintre germani i-au votat pe naziști, 22% i-au votat pe social-democrați și 14% i-au votat pe comuniști. Reichstagul a fost neputincios și nu a reușit să formeze decât o majoritate care să voteze pentru autodizolvarea lui (cealaltă majoritate, destul de largă, avea să le priveze pe femeile căsătorite de siguranța oferită de posturile din serviciul public). Berlinul era într-o situație devastatoare. Într-o atmosferă de amărăciune și ură, în ianuarie 1933, ca urmare a înțelegerii cu conservatorii, Hitler a devenit cancelar.

Prima întâlnire importantă a noului cancelar a fost cu generalii. El le-a spus că urma să înceapă reînarmarea. Reînarmarea avea să asigure locuri de muncă industriei germane și să absoarbă o parte dintre șomeri. Era o sfidare a Tratatului de la Versailles, dar Hitler calculase că puterile occidentale nu vor reacționa. De multă vreme îl entuziasmau avioanele și automobilele, cele două simboluri importante ultramoderne, interes ce s-a transformat destul de rapid în cel pentru avioane de război și tancuri: în curând avea să se mândrească cu numărul celor deținute deși, în realitate, umfla cifrele (care erau acceptate pe atunci la Londra și Paris). Între timp, generalii lui se gândeau serios cum ar putea fi folosite armele, iar lecțiile lui 1918 erau aplicate acum, deoarece britanicii și francezii câștigaseră ultimele campanii combinând folosirea tancurilor și avioanelor. Reînarmarea a continuat și industria aeriană germană, de exemplu, care a început cu numai 3 000 de angajați, a produs câteva zeci de avioane și s-a transformat într-o industrie uriașă, ajungând în 1939 să includă aproximativ 250 000 de angajați, cu o

capacitate de producție de 3 000 de avioane militare pe an. Acest progres (alături de cel din agricultură) avea să readucă Germania la o rată de șomaj zero în 1936, iar popularitatea lui Hitler a crescut enorm. Existau, desigur, semne ale ororilor ce aveau să vină. În 1934, Hitler a dat o lovitură violentă împotriva naziștilor radicali, ordonând împușcarea lor fără ezitare. Antisemitismul a dobândit bază legală în 1935. Existau lagăre de concentrare cu câte 6 000 de deținuți. Dar s-a apelat la ele într-o măsură limitată și astfel mulți puteau susține în continuare că, dacă Hitler ar primi ce-și dorea, conducerea exercitată de el urma să devină mai relaxată. Acesta era în orice caz punctul de vedere adoptat în special la Londra. Era o opinie încurajată de atmosfera de la cele mai faimoase dintre Jocurile Olimpice, cele organizate la Berlin în august 1936.

Departe de a deveni mai îngăduitor și mai blând însă, regimul a devenit mai dur, extorca bani de la evrei și izgonea sute de mii dintre ei. Evreii au pierdut două treimi din averile lor când au plecat și toți acești bani au plătit reînarmarea germană. În vara lui 1936, Hitler a extins cu mult programul de reînarmare, pentru a pregăti în patru ani Germania pentru un război defensiv și în șapte ani, pentru un război agresiv. O parte din raționamentul lui Hitler, care a stat la baza acestui program de șapte ani, era că totul depindea de el, deși știa că nici el nu va trăi la infinit: era obsedat de starea lui de sănătate. Motivul declarat al reînarmării era însă acela că Rusia sovietică se industrializa rapid, prin planurile cincinale ale lui Stalin – Hitler voia să concureze și să depășească URSS. Din acest punct de vedere, se hazarda. Germania nu dispunea de materiile prime necesare începerii unei reînarmări în forță și nu dispunea de valuta necesară pentru a achiziționa suficient petrol, cauciuc și metale neferoase esențiale pentru războiul aerian și pentru cel motorizat. A lansat un vast și costisitor program de producere a petrolului și a cauciucului sintetic și, prin planul pe patru ani al lui Hermann Göring, șeful Luftwaffe – forța aeriană militară –, a fost creat un enorm complex metalurgic. Caracterul totalitarist al țării s-a accentuat și poliția politică – Gestapo, pe scurt – a fuzionat în 1936 cu SS-ul, componenta paramilitară de elită a partidului nazist, condus de Heinrich Himmler.

În vara lui 1936, circumstanțele erau prielnice ca Hitler să mai facă o mișcare. Puterile occidentale se înstrăinaseră de Italia. În luna octombrie a anului precedent, Mussolini, căutând să formeze un imperiu, intrase în Abisinia, care era membră în Liga Națiunilor, și pe acest motiv a adunat

multă ură, în special din partea britanicilor cu principii. Tot în vara lui 1936, în Spania a izbucnit un război civil, unde un regim de stânga rezultat în urma unor alegeri discutabile a fost atacat printr-o lovitură de stat militară, pe jumătate reușită. Conducătorul armatei, generalul Francisco Franco, s-a declarat fascist, iar Franța, condusă de un guvern de stânga, se presupunea că va sprijini Republica Spaniolă. Nu a făcut-o, însă Mussolini a intervenit trimițând soldați și nave de război împotriva spaniolilor. Războiul civil a durat aproximativ trei ani și a fost folosit de Hitler drept poligon de încercare pentru bombardamentul aerian, dar și de Stalin, care era încântat să profite de sciziunile dintre puterile europene occidentale. El dorea ca războiul să continue, împărțea arme Republicii când aceasta părea să piardă, apoi a oprit furnizarea când părea să câștige. Când anarhiștii au încercat să declanșeze o adevărată revoluție în Barcelona, i-a pus pe comuniștii loiali să-i măcelărească. Atmosfera nefastă din 1936 s-a dovedit un moment ideal pentru Hitler, care a început să înainteze. În martie, trupele germane au intrat în Renania, zona din Germania situată la vest de Rin. Francezii doriseră la un moment dat să o anexeze, dar li se refuzase acest lucru. În schimb, urma ca pe teritoriul ei să nu existe trupe și nici fortificații, ca francezii să nu se teamă de o invazie, în timp ce Germania rămânea larg deschisă în fața unei eventuale invazii din partea francezilor. Englezii au avut un rol important în oprirea oricărei reacții din partea Franței în 1936. Aceștia intenționau să-i ofere lui Hitler mare parte din ce dorea pentru a-l împiedica să forțeze în continuare lucrurile: politică cunoscută sub numele de „conciliere“.

Când Hitler a remilitarizat Renania însă, a început numărătoarea inversă până la război. Și în Extremul Orient începuse o altă numărătoare inversă, în care Statele Unite erau direct implicate. Japonia avea o istorie cu paralele ciudate față de evenimentele din Europa: identitate insulară, la fel ca Anglia, și o castă militară, la fel ca Prusia. Fusese dezamăgită de britanici când, după război, se ajunsese la un acord în ce privește dimensiunea flotelor din Pacific. Apoi s-a confruntat cu discriminarea comerțului ei la declanșarea crizei mondiale, în 1930. Reacția militariștilor a fost să ocupe partea industrială a Chinei, zona nord-estică a Manciuriei, pe care Japonia a invadat-o în 1931. Japonia a fost apoi condamnată de Liga Națiunilor și a rămas fără aliați. Hitler a devenit interesat de Japonia deoarece voia o contrapondere la Uniunea Sovietică, pe care o considera atunci inamicul și

ținta lui principală. Și astfel, în noiembrie 1936, Germania și Japonia au semnat un Pact Anticomintern, împotriva Internaționalei Comuniste. Acum Japonia avea prieteni în Europa, deși pentru moment parteneriatul nu avea prea multe de oferit. Apoi, în iulie 1937, a avut loc un eveniment ce a declanșat războiul în Extremul Orient. Armata japoneză se afla foarte aproape de Peking (Beijing) și a avut loc un incident la podul Marco Polo, care-i separa de chinezi. În tabăra chineză, unul dintre soldați a fost dat dispărut; a urmat o confruntare; japonezii au înaintat, învingându-i cu ușurință pe naționaliștii chinezi care, deși depuseseră eforturi intense în ultimii zece ani, nu se comparau ca armament sau disciplină cu japonezii. Întreaga situație a fost din nou dată peste cap deoarece exista o forță chineză separată, comuniștii, care s-au stabilit într-o zonă din nord-vestul Chinei, situată în apropierea graniței cu Uniunea Sovietică. Naționaliștii cooperaseră inițial cu ei, după care se întorseseră împotriva lor; liderul comunist Mao Zedong fugise la țară, unde-i mobilizase pe țărani. În toată această stare de conflict, China a fost distrusă de epidemii și de nesfârșite atrocități, cea mai cunoscută dintre ele având loc când japonezii au asediat capitala naționaliștilor, Nanking (Nanjing), la sfârșitul lui 1937. A fost un adevărat măcel – crime și violuri – care a îngrozit pe toată lumea – era incredibil că japonezii pot avea un asemenea comportament.

O luptă complicată se desfășura în China între patru tabere: naționaliști contra japonezi; naționaliști contra comuniști; comuniști – nu foarte des – contra japonezi și, în vara lui 1939, Uniunea Sovietică, la granița manciuriană, contra japonezi. Americanii i-au sprijinit pe naționaliști, dar nu-și doreau să se implice în lupte, iar sprijinul lui Hitler pentru japonezi a fost în principal verbal, deși i-a retras pe generalii germani care-i sfătuiau pe naționaliști (aceștia erau oameni de frunte: Hans von Seeckt, care reconstituise armata germană în anii 1920, și Aleksander von Falkenhausen, care a devenit guvernator general al Belgiei). În orice caz, aici exista un factor ce putea complica și mai mult relațiile Germaniei cu restul lumii și au fost oameni care au comparat complicatul conflict din China cu Războiul Civil din Spania, o luptă directă între bine și rău. Japonia nu s-a bucurat de comentarii prea favorabile în Statele Unite.

Între timp, în Europa, la baza politicii de conciliere era o gândire atentă. Nemulțumirile care-l aduseseră pe Hitler la putere erau destul de reale și puteau fi rezolvate. Milioane de germani trăiau în Polonia și în

Cehoslovacia și nu doriseră niciodată să se integreze în respectivele țări. În ceea ce-i privește pe cei șase milioane de germani din Austria, reprezentanții din parlamentul imperial votaseră unirea cu Germania la dezintegrarea Imperiului Austro-Ungar, în 1918, și singura opoziție venise din partea unui episcop catolic care fusese de părere că Germania era prea protestantă. Francezii opriseră această unire și, pentru o vreme, nici nu au știut ce denumire să-i dea Austriei. Un francez, Georges Clemenceau, a fost cel care a rezolvat problema, spunând: „Austria e ce a mai rămas“. Independența ei fusese nefericită, era o țară de țărani catolici cu un capital socialist de funcționari publici care guvernaseră odinioară un imperiu, iar în 1934 a avut loc un fel de război civil, în care artileria armatei a bombardat locuințele clasei muncitoare. Cum Hitler, născut în Austria și devenit cetățean german abia în 1932, s-a dovedit a avea succes în Germania, Austria a fost extrem de interesată să se unească cu Germania, iar naziștii locali au devenit zgomotoși. Hitler le-a adoptat cauza, prin discursuri gălăgioase și intimidante, ținute la mitingurile naziste la care mărșăluiau oameni în uniforme cu cămăși negre, într-un spectacol de lumini organizat de arhitectul preferat al lui Hitler, Albert Speer, care spunea că-și datora fascinantele tehnici cinematografiei de la Weimar. Pentru guvernul de la Londra nu prea avea sens să-i forțeze pe germani să trăiască în țări unde erau cetățeni de mâna a doua. În noiembrie 1937, ministrul de externe britanic, lordul Halifax, s-a deplasat la Berlin și i-a declarat lui Hitler că britanicii nu i se vor opune dacă alege metode pașnice de modificare a soluțiilor postbelice. Britanicii nu-și doreau absolut deloc războiul. Nu numai că amintirile legate de măcelul din 1916 erau cât se poate de vii, în fiecare școală sau universitate existând memoriale de război ce continuau la nesfârșit enumerarea celor căzuți, ci se confruntau cu inamici potențiali în două emisfere, precum și cu o rebeliune în India.

Pe măsură ce naziștii din Austria au devenit din ce în ce mai neliniștiți, cancelarul catolic Kurt von Schuschnigg a apelat la Hitler pentru a-i controla. El numise deja persoane nominalizate de Hitler în posturi importante în guvernul său. În februarie 1938 s-a deplasat la reședința lui Hitler de la Berchtesgaden, unde a fost intimidat de Hitler care și-a chemat generalii cu aspectul cel mai fioros și, interzicându-i să fumeze, l-a adus pe Schuschnigg în pragul unei căderi nervoase. La început, Schuschnigg a acceptat termenii de colaborare ai lui Hitler – aceștia ar fi transformat

Austria într-un satelit –, iar apoi, după ce a revenit la Viena, s-a răzgândit, spunând că va organiza în schimb un plebiscit, pe care sigur îl va câștiga. Speranța lui era că Occidentul și Mussolini îl vor salva. Hitler a pariat pe faptul că austriecii nu vor face așa ceva și pe 14 martie a invadat Austria. Nimeni nu a făcut nimic pentru a-l împiedica: dimpotrivă, atât cardinalul, cât și președintele socialist, Karl Renner, i-au întâmpinat pe naziști, în timp ce Austria era transformată într-o provincie germană și un sfert de milion de evrei din Viena se confruntau cu umilințe dezgustătoare, violențe și furturi. Mussolini protejase înainte Austria. Acum nu a făcut nimic, iar Hitler a suspinat în telefon către reprezentantul său din Italia să-i transmită lui Mussolini că nu va uita niciodată acest gest, niciodată, niciodată – promisiune pe care Hitler și-a ținut-o. Austria făcând parte acum din Germania, presiunea asupra Cehoslovaciei, țara cu care avea o graniță lungă și vulnerabilă, devenea o realitate. Trei milioane de germani trăiau în Cehoslovacia, în principal în Regiunea Sudetă, din apropierea Germaniei, iar Hitler i-a adus până în pragul revoltei. Cehoslovacia era renumită ca fiind singura țară democratică situată la est de Rin și populația ei avea drept de vot. O majoritate din rândul germanilor a votat pentru partidul naționalist.

În vara lui 1938, când tirania nazistă s-a răspândit cuprinzând întreaga Vienă și alungându-i pe evrei, la Praga tensiunea creștea. Cehoslovacia era o creație a tratatelor postbelice și depindea de alianța cu Franța, alianță ce avea să intre în funcțiune dacă Germania ar fi atacat-o. Britanicii s-au impus din nou, asigurându-se că Franța nu va face nimic. Ei nu-și doreau absolut deloc un război pentru o țară despre care, se plângea prim-ministrul într-o emisiune radio, nu știau nimic și de care le păsa și mai puțin. În septembrie 1938, acea figură venerabilă, Neville Chamberlain, fluturând o umbrelă, a zburat spre München pentru a participa la o conferință cu Hitler, organizată la sugestia lui Mussolini. Cehii nu au fost invitați. Nici celălalt aliat al Cehoslovaciei, Uniunea Sovietică. Părerile britanicilor erau foarte împărțite, dar în final Chamberlain i-a dat lui Hitler zonele locuite de germani din Cehoslovacia, unde în realitate trăiau mulți cehi și evrei. „München“ a devenit de atunci în vocabularul mondial un sinonim pentru comportamentul rușinos și laș, dar o vreme Chamberlain s-a bucurat de o popularitate uriașă și până și prim-ministrul francez Édouard Daladier a fost uimit când a descoperit cât de popular devenise pentru că îl abandonase pe aliatul țării sale. În Occident și în special în Franța, aceasta dusese la

pierderea a aproape o jumătate din generația masculină din timpul războiului care avusese loc în urmă cu numai 20 de ani. Când invalizii șchiopătau în toate orașele sau târgurile cerând pensii pe care țara – dat fiind eșecul înregistrat în privința despăgubirilor de război – nu avea bani să le plătească, nimeni nu mai voia să pornească din nou la război. În afară de asta, erau răspândite idei cum că un război ar fi fost fatal, reprezentând distrugerea civilizației. Bombardierele, spuneau mulți experți, aveau să spulbere imediat Londra și Parisul. Britanicii se așteptau ca asupra Londrei să cadă 3 500 de tone de bombe în primul an de război, estimând că 600 000 de cetățeni aveau să fie uciși în primele șase luni (în 1940–1941, cifra a fost de 60 000 de victime în șapte luni). De ce să lupți ca să-i oprești pe germanii din Cehoslovacia să se unească cu Germania, dacă asta își doreau? La Londra se mai făcea un calcul. Reînarmarea continuase și se realiza extrem de eficient, fiind înființate fabrici „fantomă“, care ar fi putut trece dintr-odată la producția de război, la momentul potrivit. Acestea însă nu erau suficient de bine pregătite. Mai era apărarea antiaeriană, radarul, deoarece alerta rapid avioanele de vânătoare în privința pericolului, iar acestea puteau decola imediat pentru a se opune bombardierelor, pe când înainte fuseseră nevoite să patruleze neîncetat, ceea ce le făcea să consume foarte mult combustibil (la acea vreme, un avion de vânătoare putea rămâne în aer doar o oră și jumătate). Un lanț de stații radar se întindea până la linia de coastă engleză, dar nici acesta nu era pregătit. Dat fiind faptul că puterea de bombardament a Germaniei era foarte mult exagerată, atitudinea celor de la München devenise de înțeles.

Extraordinarul adversar al politicii de conciliere era Winston Churchill, iar perioada lui de glorie se apropia. El se născuse în perioada de apogeu a Imperiului Victorian, la palatul Blenheim, sălașul istoric al eminentului său străbun, ducele de Marlborough, care repurtase o faimoasă victorie împotriva lui Ludovic al XIV-lea. Churchill era imperialist și, deși inițial liberal, s-a identificat ulterior cu cauze reacționare. A trăit istoria britanică așa cum era ea evidențiată de culoarea roșie ce marca treimea de glob parte din Imperiul Britanic. Șarmul, spiritul, hărnicia și uneori intimidarea îl duseseră departe, dar era cunoscut de asemenea ca un om impulsiv și adopta adesea opinii contrare majorității; se opunea schimbării clare ce avea să aducă independența Indiei, afirmând că aceasta „nu era o națiune mai unită decât Ecuatorul“. Tot el susținuse că regelui Eduard al VIII-lea ar fi trebuit

să i se permită să se însoare cu americanca divorțată de două ori, pe care toată lumea o detesta, și s-a opus abdicării regelui. Churchill era reacționar și adevărații reacționari îl detestau pe Adolf Hitler, cea mai revoluționară figură din istoria Germaniei. El avertizase în mod repetat că toate concesiile făcute lui Hitler nu-l făceau decât să ceară din ce în ce mai mult. Hitler avea doar câțiva susținători la acea vreme în München, deși erau destul de vocali. Evenimentele însă au confirmat spusele lui. În noaptea de 9 noiembrie 1938, care a devenit cunoscută sub denumirea de *Kristallnacht*, Noaptea de cristal, și a doua zi dimineață, a avut loc o izbucnire feroce de violență în Germania și în Austria împotriva evreilor. Au fost sparte vitrinele magazinelor, străzile au fost acoperite de cioburi de sticlă și sinagogile au fost incendiate. Au fost uciși 91 de evrei și alte mii au fost trimiși în lagăre și acolo au fost forțați să plătească răscumpărare pentru a fi eliberați; două treimi (aproximativ 120 000) din evreii din Viena au plecat, istorisind povești cumplite multor familii britanice – inclusiv familiei premierului Margaret Thatcher, din Grantham – care i-au adăpostit. Evident, Acordul de la München nu l-a „conciliat“ deloc pe Hitler. Acesta a devenit mai agresiv, stabilind legături mai strânse cu Japonia și cu Italia, pentru a forma un fel de bloc fascist. El promisese să nu se atingă de restul Cehoslovaciei, dar nu s-a ținut de cuvânt. În martie 1939, Slovacia s-a desprins de Cehia, iar Hitler a ocupat ulterior partea cehă. După desprindere, Slovacia a devenit o marionetă a germanilor – în războiul ce avea să vină – chipurile o țară unde curgea lapte și miere.

La Londra, invadarea Cehoslovaciei de către Hitler a stârnit un val de furie. Era o altă promisiune încălcată de germani. Martie 1939 a fost momentul decisiv în ce-i privea pe britanici. Nu aveau să mai aibă vreodată încredere în Hitler. Britanicii au accelerat reînarmarea și au căutat să-și dea seama care dintre țări ar fi fost următoarele potențiale victime ale Germaniei, dintre care prima și cea mai evidentă era acum Polonia. Un oraș de pe coasta Mării Baltice era aproape integral german, Danzig (actualul Gdánsk). Acesta se află la gura râului Vistula, pe care erau transportate produsele poloneze, și era destul de bogat, datorită comerțului polonez cu cereale. În 1919, polonezii au dorit să-l anexeze, dar prim-ministrul Lloyd George s-a ferit să-i mai umilească pe germani și a forțat declararea orașului liber. Atunci polonezii au construit un port alternativ, iar Danzig a devenit o fundătură din punct de vedere economic. Odată ce Hitler a început să se

afirme, populația germană din Danzig a reacționat, cerând unirea cu Germania. În primăvara lui 1939, Hitler a ajutat la escaladarea tensiunilor. Teritoriul Memel (actuala regiune Klaipėda), un port lituanian, era la fel de german și a amenințat că va face uz de forță pentru a-l cuceri. Apoi le-a spus polonezilor că vrea orașul Danzig. Aici însă a intrat pe un teritoriu necunoscut. Polonia ar fi putut fi foarte ușor un fel de Slovacie mai mare, extrem de catolică și nu foarte slavonă: mai antirusească decât orice altă țară. Totuși trecutul țării întipărise în sufletul poporului un puternic naționalism catolic și guvernul, care se baza foarte mult pe armată, era hotărât să se apere și să nu ajungă să aibă soarta cehilor. După distrugerea Cehoslovaciei, britanicii au intervenit și s-au oferit să „garanteze“ granițele Poloniei. Ministrul de externe polonez, colonelul Jozef Beck, trăgând un fum din țigară, a acceptat propunerea emisarului britanic. În vara lui 1939, Hitler a revenit de mai multe ori la subiectul Danzig, dar garanția britanică era un obstacol evident în calea lui. Era desigur o promisiune nepotrivită și, când și-au dat seama, până și britanicii au încercat să scape de obligație. În realitate, nu le-au oferit polonezilor aproape nici un ajutor financiar, iar apoi au rătăcit prin alte țări bagatelizând garanțiile financiare, ajungând să garanteze pentru absolut oricine și orice, inclusiv pentru Grecia, Turcia și România, al cărei prim-ministru trăsese alarma. Privind retrospectiv, toate acestea par o nebunie. Dar Hitler înnebunise întreaga lume. Vocea lui, nesfârșitele revendicări, uriașa capacitate a nației aliniate în spatele lui – toate erau lansate pe calea distrugerii universale, sau cel puțin așa părea. Oamenii care au trăit momentul 1939 spuneau că, după părerea lor, războiul cu Germania izbucnise încă din acea vară și că pretextul acestuia nu a fost unul clar. Hitler ar fi trebuit pur și simplu oprit.

Poate că Hitler s-ar fi oprit în ceea ce privește Polonia, având în vedere opoziția pe care o stârnise. Intuiția lui l-a îndrumat însă încă o dată pe calea corectă, deoarece, așa cum i se întâmpla adesea, ceva a ieșit din această criză și a uimit lumea. Britanicii și francezii, încercând să ajungă la o înțelegere cu Rusia sovietică, trimiseseră misiuni la Moscova. Sovieticii discutaseră despre o alianță, dar afirmaseră că armata lor va trebui să opereze, la nevoie, pe teritoriu polonez. Or polonezii refuzaseră acest lucru. Discuțiile privind alianța nu au dus la nici un rezultat și apoi, dintr-odată, Stalin a făcut un pact cu Hitler, care aparent era dușmanul lui de moarte. Ministrul de externe al Germaniei, Joachim von Ribbentrop, s-a deplasat cu

avionul la Moscova pe 22 august și a semnat acest pact în primele ore ale zilei de 24. Acesta a fost un alt moment al perioadei interbelice în care pretențiile au ajuns la un pas periculos și inevitabil de realitate. În 1917, comuniștii acaparaseră puterea, proclamaseră unirea clasei muncitoare, câștigaseră un război civil și începuseră transformarea Rusiei rurale. Revoluția oferise de fapt doar tiranie și foamete pentru milioane de oameni și supraviețuise doar prin relații parazitare cu Occidentul. Dintre toți, industriașii germani au fost cei care au mers înainte la începutul anilor 1930, când exista un plan cincinal. În condițiile acestuia, cerealele erau luate de la gura copiilor de țărani și din rezervele de semințe ale fermelor, pentru a hrăni porcii din Germania; opt milioane de ucraineni au murit, unii ca urmare a canibalismului, iar în schimb în Rusia au sosit utilaje germane. După venirea lui Hitler la putere, aceste relații economice au intrat în declin, dar apoi au intervenit americanii – în număr de 100 000, în principal ingineri șomeri. Apoi Uniunea Sovietică a intrat în cel mai ciudat paroxism trăit vreodată de o țară. Trei sferturi din corpul ofițerilor cu vechime și mai apoi două treimi din Comitetul Central al Partidului Comunist au fost judecați și condamnați, episod urmat de stranii masacre ale inocenților, ale căror gropi au fost găsite mult mai târziu. Totuși aici ar fi trebuit să se afle apărătorul claselor muncitoare industriale din lume, principalul adversar al lui Adolf Hitler. Nimeni nu înțelegea ce se întâmpla la acea vreme și nici istoricii nu s-au descurcat prea bine de atunci. Majoritatea comentatorilor occidentali ai vremii pur și simplu au renunțat la statul lui Stalin și priveau Polonia ca și cum ar fi fost mai puternică („acea măreață națiune virilă“, spunea prim-ministrul Chamberlain). Polonezii își păstraseră în fond independența în 1920, învingând armata sovietică („Roșie“), iar această victorie, combinată cu epurările, făcuse ca valoarea armatei URSS să fie foarte incertă.

Hitler i-a oferit lui Stalin un tratat prin care se realiza împărțirea Poloniei și, implicit, și a altor părți din Europa. Stalin, furios pentru că fusese tratat de britanici ca un fel de emir de Buhara, a acceptat. Polonia avea să fie împărțită între Rusia și Germania, iar rușii urmau să aibă un cuvânt important de spus și în alte părți ale Europei. Au fost înțelegeri economice – armament pentru Stalin, materii prime pentru Hitler, care-i permiteau Germaniei să evite problemele create de blocadă și chiar să obțină cauciuc, petrol, mangan, tungsten și multe altele. Desigur, într-o lume rațională, nu

ar fi existat un al Doilea Război Mondial. Dacă Rusia și Germania au stabilit împărțirea Poloniei, francezii nu puteau face nimic în acest sens, cu atât mai puțin britanicii, care nu aveau o armată mare și a căror forță aeriană abia era construită. Nu era însă o lume rațională: Hitler îi scosese din minți pe toți. Și-a trimis tancurile dincolo de granița cu Polonia pe 1 septembrie. Camera Comunelor a protestat când prim-ministrul părea să sugereze că ar putea avea loc o mediere; iar francezii, care se temeau că britanicii ar putea ajunge la un acord cu Hitler în detrimentul lor dacă nu s-ar da și ei pe brazdă, s-au alăturat și ei. Când britanicii le-au dat germanilor un ultimatum, în jurul orei 9:00, pe 3 septembrie, acesta conținea o completare, și anume că guvernul francez se va alătura în curând demersului lor (ceea ce s-a și întâmplat, la ora 17:00).

Hitler se afla în biroul său din noua Cancelarie a Reichului – o încăpere de 27 de metri pe 14, cu șase ferestre franțuzești mari spre grădină, o masă uriașă cu hartă realizată din marmură rară Rosso Verona și tablouri cu eroii lui, Frederic cel Mare și Bismarck, privind fioros de pe pereți. Era o cameră potrivită pentru un stăpânitor al lumii, și Cancelaria Reichului fusese construită de Albert Speer cu această idee în minte. Acum, pe 3 septembrie, ambasadorul britanic, în uniformă de diplomat impecabilă, a luat legătura cu Ministerul de Externe german pentru a prezenta un ultimatum, de fapt o declarație de război. Ministrul de externe al lui Hitler, von Ribbentrop, îl asigurase pe acesta că nu se va întâmpla așa ceva, iar acum, stând lângă biroul lui Hitler, trebuia să înfrunte evident un interogatoriu: Hitler a rămas tăcut un minut sau două, după care a spus furios: „Și acum?“ Ribbentrop socotise că Anglia nu va intra niciodată în război tocmai pentru acea cauză, respectiv Danzig. Dar nu era vorba despre un război pentru Danzig. Hitler nu lăsase lumii de ales, iar aceasta se opunea. Era un război de onoare – chiar și atunci un concept de modă veche, dar care încă mai conta pentru mulți. Neville Chamberlain nu era un om cu umor și imaginație, dar și-a dat seama cum s-ar fi încheiat totul. A vorbit cu ambasadorul american, Joseph Kennedy (tatăl viitorului președinte), care și-a notat cuvintele prim-ministrului Chamberlain în jurnalul său personal: „Ceea ce este înfiorător e futilitatea acestei situații; la urma urmei, nu-i putem salva pe polonezi; putem continua un război de răzbunare care va însemna distrugerea întregii Europe“. Avea să fie înlocuit în curând de Winston Churchill care, spre deosebire de Chamberlain, era un produs militar al lumii victoriene și care

reacționa personal la provocarea nazistă. El a fost primul obstacol real întâmpinat de Hitler. Celelalte – Tratatul de la Versailles, Liga Națiunilor, standardul aur, Mica Antantă – puteau fi înlăturate cu ușurință, dar nu și Churchill.

Capitolul 2 • **ASCENSIUNEA GERMANIEI**

pagina anterioară: Soldați germani mărșăluind lângă Arcul de Triumf din Paris, iunie 1940 (Bettmann/Corbis)

Războiul care izbucnise în 1939 avea nuanțele ciudate, simfonice, ale conflictelor europene istorice. Polonia fusese odinioară o mare putere, iar polonezii inteligenți se întrebau de ce fusese țara lor cucerită și în cele din urmă distrusă de Germania și de Rusia. Franța fusese protectoarea ei și în trecut se purtaseră războaie pe această temă – campania dezastruoasă a lui Napoleon împotriva Moscovei, din 1812, și chiar, într-un anume sens, atacul anglo-francez îndreptat împotriva Rusiei în Războiul Crimeii, 1853–1856. Acestea au avut efecte care au depășit granițele Europei și la fel se întâmpla și acum: în decembrie 1939, un crucișător ușor german, *Graf Spee*, care a provocat pierderi importante navelor comerciale britanice, a fost vânat într-un port sud-american și scufundat. Dar aceste prime 41 de săptămâni ale celui de-al Doilea Război Mondial au reprezentat în esență ultimul război european, un război câștigat foarte rapid de Germania. Lui Napoleon îi trebuiseră cinci ani pentru a stăpâni Europa, odată cu bătălia de la Austerlitz din 1805. Hitler a avut nevoie de nouă luni: pe 14 iunie 1940, trupele lui mărșăluiau pe lângă Arcul de Triumf pe care îl ridicase Napoleon la Paris pentru a comemora respectiva bătălie. La Ministerul de Externe britanic, la mijlocul lui septembrie, sir Alexander Cadogan făcea următoarea afirmație straniu de exactă: „Trebuie să pierdem războiul timp de patru ani, înainte de a câștiga o bătălie decisivă“.

Polonia a fost martirul celui de-al Doilea Război Mondial, Marea Britanie a fost eroul, iar Statele Unite, învingătorul. Ca în cazul multor martiri, Polonia a fost cea care și-a provocat soarta. Ar fi putut alege să fie un aliat al Germaniei, în speranța că va câștiga o părticică din vestul Ucrainei, inclusiv Kievul, care fusese odinioară stăpânit de ea. În schimb, conducătorii ei au rămas ferm de partea britanicilor și francezilor, considerându-i încă învingătorii din 1918. Aceștia, la fel ca Polonia, profitaseră de o situație artificială din 1918, când atât Rusia, cât și Germania fuseseră doborâte, iar polonezii se credeau o mare putere, bastionul estic al Europei. Văzuseră ce se întâmplase cu cehii, care făcuseră concesii încălcate apoi prin Acordul de la München, și nu aveau să se clintească din loc, chiar și când pactul nazisto-sovietic fusese semnat. Au refuzat orice concesie, oricât de mică, așteptând ca aviația britanică și tancurile franceze să-i oprească pe germani. În septembrie 1939, situația s-a schimbat relativ rapid. Hitler a atacat fără să declare război și o parte din forțele aeriene poloneze a fost distrusă la sol, iar altele s-au refugiat în

România. Armatele poloneze erau plasate pe poziții foarte înaintate în cazul unei invazii germane și de aceea au fost izolate în urma atacurilor germane dinspre nordul Prusiei și vestul Sileziei. Polonezii au rezistat eroic în apropierea Varșoviei, dar orașul a fost bombardat cu sălbăticie și apoi, pe 17 septembrie, Armata Roșie a pătruns în țară pe la granițele răsăritene. 70 000 de oameni, câteva nave și câteva avioane au reușit să scape, iar în Occident a fost creat un guvern în exil, dar pentru moment Polonia era ocupată. Germania a anexat o mare parte din vestul acesteia, Rusia sovietică – regiunea estică. Restul, numit „Guvernământul General“, se afla sub ocupație germană și avea să fie o stăpânire de o cruzime nemăsurată, care a ucis trei milioane de evrei polonezi și trei milioane de polonezi neevrei. În zona sovietică au avut loc deportări în masă și mulți naționaliști ucraineni, presupușii beneficiari ai conducerii sovietice, au fost supuși opresiunii.

Aliații occidentali nu au făcut nimic pentru a ajuta Polonia, deși germanii au fost nevoiți să-și concentreze resursele acolo. Franța cheltuise șapte miliarde de franci pe un uriaș sistem de apărare, Linia Maginot, construită de-a lungul frontierelor sale cu Germania și cu Italia. Cu toții se așteptau să protejeze Franța, dar nu a făcut decât să ofere strategiei franceze un caracter puternic defensiv. Francezii plecau cu grijă de pe Linia Maginot și, când se trăgea asupra lor, la fel făceau și la întoarcere. Londra se așteptase la o uriașă campanie de bombardament și sirenele care anunțau raiduri au izbucnit după ce Chamberlain a vorbit la BBC despre declarația de război. Era alarmă falsă: germanii nu aveau nici o intenție să înceapă o campanie de bombardament. Au avut loc operațiuni de mică anvergură pe mare, dar, odată cu sosirea toamnei, nu s-a întâmplat mare lucru în vest și, pentru că tancurile s-ar fi împotmolit în noroi, cele câteva luni care au devenit cunoscute sub denumirea de „Războiul ciudat“ (Drôle de guerre) au făcut tranziția spre o iarnă extrem de grea. Aliații occidentali nu doreau în nici un caz să atace – îi descuraja amintirea uriașelor pierderi din ultimii 25 de ani. Francezii pierduseră 1 500 000 de oameni în Primul Război Mondial și circumstanțele sumbre ale anilor 1930 – Orwell spunea că Parisul era o combinație între un muzeu și un bordel – îi descurajaseră pe oameni să facă copii. Avusese loc o revenire modestă în vara lui 1939, la aniversarea a 150 de ani de la Revoluția franceză, dar spiritul acesteia nu mai radia pe fețele disperate ale politicienilor din ultima perioadă a Republicii. În plus, ce ajutor ar fi putut veni de la britanici? La fel ca în 1914, ar fi fost un țiuit

asurzitor de cimpoaie pe pasarela din Boulogne și câteva regimente scoțiene ar fi venit împreună cu mascota regimentului, un terier, și un colonel fumând pipă. De fapt, britanicii ar fi putut opri Germania în 1936, când Hitler reocupase Renania la granița Franței. Cu sprijinul britanicilor, armata franceză, invocând diverse clauze ale tratatului, ar fi putut invada Renania și ar fi putut impune demilitarizarea acesteia. Francezii erau de părere că britanicii fuseseră întotdeauna cei care îi împiedicaseră să aibă o securitate adecvată. Stânga franceză fusese sedusă de comunism și o parte dintre stângiști denunțaseră în consecință războiul. Dreapta franceză fusese cutremurată de experiența unei guvernări de stânga în anii 1936–1938 și o mare parte din aceasta admira nazismul. Nu era formula unei alianțe fericite sau a unui efort de război încununat de succes. Iarna geroasă din 1939–1940 a continuat, fără ca pe frontul de vest să se fi petrecut ceva notabil în afară de câteva săpături. Belgia ar fi cooperat, dar țara era puternic divizată, iar cei de la Bruxelles nu doreau să-l provoace pe Hitler. Războiul se muta în altă parte, către margine.

Prin pactul nazisto-sovietic statele baltice erau incluse în sfera lui Stalin, prin urmare și Finlanda. Frontiera cu finlandezii, de la Viipuri, se afla la numai câțiva kilometri de Leningrad, și Stalin, care-și dorea securitate, a cerut acest oraș, împreună cu o bază navală din sud-vestul Finlandei. Finlandezii, a căror țară fusese de asemenea un învingător artificial în 1918, au spus „nu“. Datorită climei și reliefului aveau însă o scenă mult mai ușor de apărat decât polonezii, iar la sfârșitul lui noiembrie a urmat un extraordinar război de trei luni, în cursul căruia Armata Roșie a avut parte de o înfrângere umilitoare în fața ingenioșilor finlandezi care se deplasau pe schiuri și atacau din păduri luând prin surprindere divizii întregi. Finlandezii calculaseră că britanicii ar fi putut veni în ajutorul lor și, într-adevăr, a fost organizată o expediție, dar numai pentru că le-ar fi dat britanicilor o scuză să facă un ocol și să blocheze livrările germane de minereu de fier din Suedia. Și francezii au pus la cale un plan extraordinar, prin care cele câteva avioane de transport pe care le aveau urmau să traverseze Turcia neutră pe timp de noapte și să lanseze bombe deasupra orașului Baku din Azerbaidjan, unde se aflau puțurile petroliere – un plan respins inteligent de britanici. Dar expediția scandinavă a durat, iar Stalin a mutat în zonă generali pricepuți, care au înclinat balanța victoriei de partea rușilor; finlandezii au cedat când capitala lor a fost bombardată. Expediția

anglo-franceză în Scandinavia a fost zădărnicită, deși britanicii trebuiau să continue să mineze apele teritoriale norvegiene. Înainte să poată face acest lucru, Hitler a încălcat mai întâi neutralitatea – s-a asigurat de ruta scandinavă, și pe 9 aprilie a invadat Norvegia prin Danemarca.

Invazia Norvegiei a fost, lucru destul de ciudat, unul dintre momentele care i-au adus lui Hitler înfrângerea în război. Marina militară germană, *Kriegsmarine*, nu a fost niciodată suficient de mare, dar, în condiții adecvate, ar fi putut contribui decisiv la o invazie în sudul Angliei. Norvegienii au făcut acest lucru imposibil. Prin salve încrucișate vechile tunuri din fortărețele norvegiene și torpilele din Oslo au aruncat în aer principala navă de război germană și multe distrugătoare au fost scufundate în confruntările cu britanicii. Această pauză norocoasă s-a dovedit decisivă într-un alt sens. L-a înlăturat de la putere pe Chamberlain, eliminând astfel orice element de la Londra care ar fi acceptat o înțelegere cu Hitler. La izbucnirea războiului, Chamberlain îl numise pe Churchill prim lord al Amiralității – conducătorul civil al marinei –, funcție din care Churchill a gestionat prost „afacerea“ norvegiană. A avut loc o primă bătălie directă între germani și trupele britanice. Britanicii nu s-au descurcat prea bine; a fost o bălmăjeală de început de război tipic britanică. A dezvăluit de asemenea o slăbiciune – supraestimarea propriei puteri navale. Navele de luptă britanice erau monstruoase: HMS *King George V* costase cât o fabrică modernă și folosea mai mulți oameni; putea transporta 3 000 de tone de combustibil, cât un petrolier, iar motoarele generau cai putere cât o centrală electrică. Cele zece tunuri mari cântăreau fiecare câte 80 de tone și trăgeau un obuz de 700 de kilograme la o distanță de peste 30 de kilometri; turelele tunurilor cântăreau 1 500 tone. Cum să scufunzi un astfel de monstru, a cărui construcție dura doi ani? De fapt, erau niște linii Maginot plutitoare și avioanele le puteau distruge.

Între timp, la Londra, Chamberlain era blamat pentru tot ce mergea prost. A fost un moment dramatic în Camera Comunelor când, la un vot împotriva lui Chamberlain, imperialiștii nemulțumiți, majoritatea conservatori, s-au unit cu cei de stânga împotriva prim-ministrului, iar ceilalți conservatori s-au abținut. Un deputat conservator, Leo Amery (fiul lui cel mare a avut în mod ironic emisiuni la postul de radio nazist și după război avea să fie spânzurat pentru trădare) a încheiat denunțarea lui Chamberlain cu faimoasele cuvinte ale lui Oliver Cromwell adresate unui parlament-

problemă: „Ați stat prea mult aici pentru cât bine ați făcut. Plecați, vă spun, și să terminăm odată. Plecați, pentru Dumnezeu!“ Acesta a fost semnul că un nou duh puternic ieșise din lampa britanicilor. Establishmentul (după cum ajunsese să fie denumit) îl considera pe Churchill un om instabil, un nonconformist. Malcolm Muggeridge a observat la un moment dat că, pentru a reuși, politicienii britanici trebuiau să fie pariori sau vicari. În 1940, pariorul avea să fie Lloyd George, în timp ce un posibil înlocuitor al lui Chamberlain era exaltatul lord Halifax, cu voce sugrumată, care semăna cu un vicar. Establishmentul îl voia în funcție, dar acesta nu era momentul lui și, în plus, după cum a spus însuși Halifax, nu putea conduce țara din Camera Lorzilor. Opinia națională era reprezentată de Partidul Laburist, adică de sindicate, iar Churchill a format un guvern de coaliție. Și-a anunțat politica: sânge, trudă, lacrimi și sudoare – și asta era într-adevăr tot ce putea oferi în condițiile marii bătălii care începea acum în vest. În Franța nu a apărut nici un Churchill. După cum spunea autorul clasic, generalul Edward Spears: „Clasele de mijloc britanice nu erau speriate, în timp ce burghezia franceză tremura de frică“.

Hitler voia să atace încă din toamna lui 1939, dar generalii germani nu erau entuziasmați de idee. Au continuat să găsească scuze – unitatea aceasta nu este pregătită, anotimpul e prea ploios și solul prea noroios ș.a.m.d. Unii dintre ei se gândeau chiar să-l răstoarne de la putere pe Hitler, deși, ca întotdeauna, aceste lucruri nu au depășit etapa discuțiilor decât mult mai târziu. După semnalul primit, generalii au realizat un plan, o versiune a Planului Schlieffen original din 1897, care prevedea invadarea Țărilor de Jos și a Belgiei în eventualitatea unui război cu Franța. Apoi șansa s-a arătat. Un ofițer a urcat într-un avion la Köln, luând planurile cu el la o întâlnire. Avionul s-a rătăcit, s-a prăbușit în Belgia, iar documentele, luate de belgieni, deși pe jumătate distruse, au fost în continuare lizibile. Belgienii le-au dat mai departe francezilor; actele confirmau ce credea Înaltul Comandament francez că se va întâmpla. Acest lucru a avut două consecințe. Francezii au fost ademeniți să facă una dintre cele mai mari erori militare din toate timpurile, deoarece germanii și-au schimbat planul. Hitler ghicise, așa cum făcea deseori, ce se va întâmpla și că un plan cu adevărat îndrăzneț ar putea avea succes, în timp ce generalii au supraapreciat cu mult armata franceză și se gândeau doar să protejeze zona industrială Ruhr de un atac. Un general mai ambițios, Erich von Manstein,

care a înțeles ce puteau face tancurile și avioanele, sugerase un plan care era într-adevăr foarte îndrăzneț și care fusese dat deoparte de Înaltul Comandament. Întâmplător l-a întâlnit pe Hitler la Berlin și i-a spus despre plan. Ideea era un atac simulat în Belgia și Țările de Jos, iar asta i-ar fi ademenit pe francezi. Dar adevăratul atac german avea să vină prin sud-estul Belgiei, într-o regiune dens împădurită și deluroasă numită Ardeni. Era străbătută de puține drumuri, nu foarte bune, dar o gestionare abilă a traficului le putea face utilizabile. O uriașă forță germană avea să coboare prin Ardeni și să traverseze râul de frontieră Meuse la Sedan unde, cu 70 de ani în urmă, prusacii învinseseră o armată franceză și creaseră o Germanie unită. Sigur că această mișcare putea fi oprită, de fapt se putea transforma într-o catastrofă dacă ar fi decurs greșit, de exemplu, în cazul în care tancurile ar fi fost atacate din aer și paralizate. Hitler a riscat.

Pe 10 mai, tunurile au deschis focul pe frontul de vest. Și acum vine unul dintre cele mai ciudate momente de confuzie și de dezorganizare militară care au existat vreodată. Francezii făcuseră o imensă greșeală de a investi un efort uriaș în sistemul de fortărețe de apărare al Liniei Maginot. André Maginot, sergent în timpul Primului Război Mondial, fusese ministru de război în 1929. Trupelor franceze li se permisese să ocupe Renania, din motive de securitate: nu putea avea loc nici o invazie germană. În 1929–1930, britanicii, într-un efort împăciuitorist de a „calma“ Germania, au preluat inițiativa, propunând retragerea trupelor Aliate, iar Maginot a spus atunci că securitate înseamnă să construiești fortificații elaborate. Acel program a devenit o uriașă piatră de moară agățată de gâtul francezilor. Evident, aceștia ar fi fost nevoiți să staționeze o treime din forțele lor pe linie, pentru o acțiune defensivă. De aceea nu era nevoie ca germanii să amplaseze în fața lor mai mult de câteva divizii de veterani de vârstă medie; își putea plasa trupele bune și blindatele în altă parte. Astfel Wehrmachtul, forțele armate reunite ale Germaniei, deși oarecum depășite numeric la capitolul tancuri, au creat o superioritate locală zdrobitoare acolo unde conta. Aveau să se deplaseze prin Belgia, iar francezii se așteptau la asta. Pentru a nu permite ca războiul să se apropie de nordul Franței, francezii au mutat trupe în Belgia și acolo au întâlnit ceea ce presupuseseră în mod greșit că este principala forță germană. Era Grupul de Armate B, cu 30 de divizii de infanterie și trei divizii Panzer blindate (fiecare avea aproximativ 200 de tancuri). Au reușit să dea o adevărată lovitură: au

cucerit cea mai mare fortăreață din lume, Eben-Emael, fortăreața belgiană de la granița cu Țările de Jos, printr-o tactică strălucită: trupe de parașutiști transportate cu un planor au aterizat pe acoperiș, având încălțăminte de cauciuc ca să nu facă zgomot, și au aruncat grenade prin gurile de ventilație și gurile tunurilor. Apoi, deplasându-se rapid, au ajuns la linia râului Dyle, unde au dat de armata franceză și aproape întregul Corp Expediționar Britanic (CEB), care se mutase în Belgia și încerca să ajungă în Țările de Jos. Acesta era corpul principal al armatei franceze și în același timp partea cea mai bine pregătită. Acum era împinsă într-o uriașă capcană pentru elefanți, lăsând în urma ei doar forțe reduse și slabe, care să apere cum se cuvine Franța. Germanii aflaseră codurile cu care comunica armata franceză, știau că forțele erau ținute pe Linia Maginot și astfel au putut ghici care era cel mai vulnerabil punct al francezilor. Dar, fiindcă cea mai mare parte a armatei franceze și întregul Corp Expediționar Britanic fuseseră mutate în Belgia, între Belgia și extremitatea nordică a Liniei Maginot erau doar forțe slabe. Acestea erau întinse de-a lungul râului Meuse, comandamentul lor practic nu mai exista, iar oamenii erau imaginea demoralizării Franței din vremea celei de-a Treia Republici: murdari, posaci, mestecând tutun și mirosind a vin ieftin (din care francezul obișnuit primea trei litri pe zi, deși, dacă ar fi să fim corecți, am adăuga că jumătate dintre ei erau țărani și apa nu era oricum de încredere). Aproape nimeni nu a prevăzut că germanii ar fi putut ataca acolo cu o forță uriașă și, într-adevăr, în 1914, dintre cele 47 de camioane de armată care încercaseră să folosească aceste drumuri, toate în afară de unul se stricaseră. În orice caz, camioanele și tancurile fuseseră cu mult îmbunătățite de-a lungul timpului și Ardenii erau acum plini de lungi coloane de tancuri aproape lipite între ele, vehicule, trupe care mărșăluiau sau se deplasau pe biciclete, sub acoperirea oferită de Luftwaffe. Era într-adevăr o gestionare fantastică a traficului, iar tancurile care se stricau erau redirecționate în mod eficient. Înaltul Comandament presupusese că va ajunge la Meuse în zece zile, în timp ce comandantul de tancuri Heinz Guderian credea că poate ajunge în patru. Până la urmă, germanii au ajuns la Meuse în două zile și la ora 15:00, pe 15 mai îl traversau, cu ambarcațiuni de cauciuc.

Francezii pur și simplu nu se puteau compara cu germanii. Erau deturnați și terorizați de avioanele Stuka – bombardiere în picaj aproape vertical –, ale căror sirene emiteau un zgomot puternic și care aveau la bord o bombă

de un sfert de tonă, așa că tancurile și chiar și artileria au fost paralizate. De fapt Stuka era lent și vulnerabil dacă artileriștii nu intrau în panică, dar în 1940 Luftwaffe era condusă cu scopul de a crea panică. Un avantaj principal al germanilor dădea rezultate acum în Ardeni. Luftwaffe fusese creată ca parte auxiliară a armatei, pe post de „artilerie zburătoare“, în timp ce RAF-ul britanic era conceput pentru un război aerian independent, în care bombardamentul pe distanțe lungi juca un rol important (în 1936 acest lucru a fost recunoscut oficial, prin crearea Bomber Command). De această dată, bombardierele franceze și engleze au fost alertate prea târziu la trecerea germanilor prin Ardeni și, când au atacat la lumina zilei, au fost doborâte cu ușurință de avioanele de vânătoare germane Messerschmitt 109. 32 de bombardiere de luptă au intrat în luptă în prima zi, 13 au fost distruse, iar restul, avariate. După cum spune istoricul Max Hastings, erau ca niște „coșciuge zburătoare“. Piloții francezi erau demoralizați din cauza lipsei de fiabilitate a aparatelor de zbor. Avioanele de vânătoare franceze erau extrem de lente și nu răspundeau la comenzi, iar RAF era deja îngrijorat de faptul că urma să fie greu să apere insulele britanice în contextul în care avioanele lor de vânătoare ar fi fost implicate în lupte în Franța. Germanii au avansat. Tancurile au traversat râul Meuse pe 16 mai, iar Guderian a avansat rapid, ignorând ordinele de a se opri. Această metodă de luptă a intrat în istorie sub denumirea de „Blitzkrieg“, „război-fulger“, dar nu asta fusese ideea inițială a campaniei germane, care era să-i împiedice pe Aliați să intre în Belgia, de unde ar fi putut amenința Ruhrul industrial. Ideea de a avansa în trombă i-a aparținut lui Guderian, iar superiorii săi, inclusiv Hitler, erau îngrijorați că va fi atacat din sud și blocat. Dar el a continuat, oprindu-se doar ca să ia combustibil din garajele franceze abandonate, iar oamenii lui să mulgă vacile franceze, speriate și abandonate. În dreapta sa, viitorul feldmareșal Erwin Rommel a traversat de asemenea râul Meuse cu tancurile și a păzit acel flanc. Flancul stâng, rămas deschis, ar fi fost vulnerabil, dar aici infanteria germană a reușit în mod spectaculos înaintarea în viteză, avansând timp de o săptămână ajutați de o splendidă vreme de început de vară și reușind să parcurgă zilnic câte 64 de kilometri, astfel încât, atunci când s-a produs în fine un contraatac francez, acesta a eșuat în fața rezistenței acerbe (și a fost încetinit și de mulțimile de refugiați, care înaintau cu greu și fără speranță pe drumuri). Rommel a reușit să avanseze 80 de kilometri pe zi. Între timp, Maurice Gamelin,

comandantul francez, a presupus că va trebui să apere Parisul și, astfel, comandantul Grupului de Armate A al lui Guderian, Gerd von Rundstedt, a fost liber să avanseze spre Canalul Mânecii, pe teren plat și în condiții meteorologice optime pentru tancuri. Tancurile franceze nu au fost grupate astfel încât să împiedice această înaintare – se aflau în locul nepotrivit –, iar trupele franceze s-au predat pe rând. Rundstedt a ajuns la Amiens și la vechile câmpuri de luptă de pe Somme, iar apoi la Canalul Mânecii, la Abbeville, pe 20 mai, la numai câteva zile de la asaltul inițial de pe Meuse. Comandantul francez își făcea în continuare griji că germanii se vor îndrepta spre Paris și a fost încă o dată păcălit în timp ce aceștia se îndreptau spre Canalul Mânecii. Dezastrul era că britanicii și francezii erau acum izolați în Belgia, iar Țările de Jos căzuseră și ele: Rotterdam fusese puternic bombardat. Francezii se descurcaseră într-un mod rezonabil împotriva Grupului de Armate B în Belgia, iar performanțele lor s-au îmbunătățit cu mult când și-au dat seama de miză. Dar acum, izolați de Franța și de Grupul de Armate A, înaintau cu greu alături de britanici spre mare, la mila avioanelor din Luftwaffe, în timp ce belgienii s-au predat. Mai târziu, regele Belgiei a fost aspru criticat, dar armata belgiană a luptat destul de mult pentru a le permite britanicilor și francezilor să-și croiască cu greu drum spre coastă. De-acum și francezii fuseseră încercuiți, iar trupele din Grupul de Armată B s-au lovit de rezistență. O pungă de patru divizii la Lille i-a încetinit pe germani care, ca semn de admirație, le-au permis francezilor o capitulare onorabilă. Britanicii și francezii au rezistat unui contraatac în apropiere de Arras pe 21–22 mai, iar asta i-a alarmat întru câtva pe nemți; în plus, Luftwaffe fusese grav erodată: avioanele nu suportau cu ușurință solicitarea, iar atelierele de reparații erau supra-aglomerate. Jumătate dintre bombardiere erau scoa-se din funcțiune. Pe 23 mai, Hitler a ordonat întreruperea acțiunilor. Comandantul britanic lord Gort era un bun soldat combatant și a reușit să-și salveze propria armată de vâltoarea în care au fost prinși Aliații și s-a retras în ordine de bătaie spre Canalul Mânecii, în portul Dunkerque. Era un teren bun pentru apărare, brăzdat de canale. Evacuarea a început pe 27 mai și se estima că numai 10 000 de oameni vor fi recuperați. Dar avioanele de vânătoare britanice au scos din luptă bombardierele germane, vremea era în fine favorabilă și distrugătoarele care au luat la bordul lor majoritatea soldaților au fost ajutate de alte câteva mii de ambarcațiuni de tot felul. Aproximativ 340 000

de oameni – 229 000 de britanici și restul francezi și belgieni – au fost salvați, dar au lăsat în urmă echipamentul greu.

Dunkerque a fost un moment extraordinar, dar a venit în detrimentul francezilor, care au acoperit retragerea și acum aproximativ 1 800 000 dintre ei deveniseră prizonieri de război. Ambele tabere și-au dat seama de anvergura victoriei germane și pe 14 iunie a căzut Parisul. Linia Maginot a fost străpunsă prin spatele liniilor, iar pe 22 iunie s-a semnat un armistițiu. Trupe germane au ocupat nordul și vestul Franței; restul a căzut sub un regim colaboraționist cu sediul în orașul balnear Vichy, guvern care se ocupa cu planuri de regenerare națională, având la conducere un erou din Primul Război Mondial, mareșalul Philippe Pétain, în vârstă de 84 de ani. Acesta a refuzat să predea britanicilor 400 de piloți din Luftwaffe căzuți prizonieri și nu a sabordat flota pentru a o scoate din ghearele germane, după cum sugeraseră imperios britanicii. O vreme, Imperiul Francez a continuat să existe, dar încă dinaintea armistițiului, pe 18 iunie, un ofițer disident, Charles de Gaulle, plecase la Londra împreună cu câțiva simpatizanți, unde a înființat „Forțele Franceze Libere“ și a câștigat în curând adepți în Africa franceză. Între timp Franța avea să fie exploatată fără milă de ocupanții germani. De teamă că și marina franceză ar putea intra sub stăpânire germană, britanicii au scufundat o mare parte din aceasta într-un port din Algeria, în timp ce comandanții de nave franceze din alte părți au căzut la înțelegere cu britanicii. În această perioadă disperată, Mussolini a intrat în cele din urmă în război.

Marea Britanie era acum lipsită de aliați continentali și, în urma intervenției italiene, nici măcar Mediterana nu mai era deschisă. La momentul retragerii de la Dunkerque, o parte a Cabinetului a ezitat, s-a întrebat cum ar fi să ceară pace și, pentru scurtă vreme, Churchill a analizat ideea. Mai existase o situație comparabilă în 1917, când germanii îi dictaseră termenii Rusiei înfrânte și le sugeraseră britanicilor că ar fi fost eventual de acord să încheie o înțelegere cu ei, în detrimentul Franței. Prim-ministrul Lloyd George a cântărit propunerea, după care a respins-o: o Germanie care ar fi controlat Rusia ar fi fost o situație inacceptabilă și imposibil de contracarat. În 1940 acest lucru era și mai evident, iar Churchill a spus ferm: vom continua lupta! A fost o decizie formidabilă, dar avea susținerea întregii națiuni și a membrilor Cabinetului, unii dintre ei plângând de bucurie și aclamându-l furtunos. Nici Hitler nu a prea înțeles

acest lucru și a oferit termeni de pace, deși pe un ton triumfalist care cerea un răspuns negativ. Churchill și-a declarat obiectivele de război. Erau destul de simple: Germania ar fi trebuit să renunțe la teritoriile anexate și să ofere garanții clare, prin fapte, că nu va repeta acțiunile.

Războiul modern a prins avânt, iar rațiunea a rămas în urmă. În opinia majorității populației britanice, războiul izbucnise deja în vara lui 1939, iar britanicii nu aveau de gând să cedeze. Dar se părea că existau foarte puține speranțe. Mașinăria de război germană s-a concentrat de cealaltă parte a Canalului Mânecii. Liderii ei au conceput planuri de invadare a Insulelor Britanice, prin intermediul *Unternehmen Seelöwe* – Operațiunea Leul-de-Mare. Germanii aveau însă (în parte din cauza campaniei din Norvegia) prea puține nave de război care să le asigure victoria, iar Luftwaffe trebuia să asigure acoperirea barjelor care erau adunate pe coasta franceză. Obiectivul Luftwaffe era să doboare RAF. În cele din urmă, bombardierele aveau să ajungă deasupra teritoriului britanic, beneficiind de protecția avioanelor de vânătoare, și să-i terorizeze pe britanici, pentru a-i determina să capituleze. Planul german nu fusese însă bine gândit și nu aveau suficiente avioane de vânătoare; din 10 mai până pe 31 iulie, Luftwaffe pierduse aproape 4 400 de aparate. RAF, care opera în apropierea propriilor baze, se putea alimenta cu combustibil mult mai simplu, în timp ce piloții Luftwaffe erau nevoiți să revină la bază. Operațiunea Atacul Vulturului (*Unternehmen Adlerangriff*, numele de cod german al campaniei) a început oficial pe 13 august, iar Bătălia pentru Anglia, după cum a ajuns să fie denumită, a durat de pe 15 august până pe 15 septembrie. La început, obiectivul german nu a fost clar definit și germanii au avut pierderi grele – pe 15 august au pierdut 75 de avioane, în comparație cu doar 34 britanice. Comandantul suprem al forțelor aeriene britanice, Hugh Dowding, și-a ținut oamenii departe de genul de lupte aeriene (*dogfights*) care reprezentau o propagandă bună și i-a folosit în schimb pentru a distruge bombardierele. Atunci Luftwaffe și-a schimbat obiectivele, încercând să lovească aerodromurile din sudul Angliei; de această dată, britanicii au fost cei care au suferit pierderi grele. Apoi a avut loc un accident. Un pilot german a fost nevoit să reducă din încărcătură ca să zboare până acasă și pe 24 august și-a lansat bombele deasupra a ceea ce credea că e o zonă de provincie. A fost un dezastru pentru Londra. RAF a crezut că începuse bombardarea orașelor și a răspuns cu un atac asupra Berlinului. Hitler și-a pierdut răbdarea și a

ordonat bombardarea generală a Londrei, inclusiv a civililor. Începând cu 7 septembrie, Londra a devenit timp de o săptămână, până pe 15 septembrie, ținta atacurilor, când germanii au făcut un ultim mare efort. De această dată, britanicii au pierdut 26 de avioane, germanii – 60 (britanicii au recunoscut ulterior că adevăratul număr fusese 185). Luftwaffe a pierdut în total 1 773 de avioane, iar britanicii 915. Însă a mai fost o cifră căreia nu i s-a dat importanță în acel moment: producția britanică de avioane de vânătoare era mai mare decât cea germană. Ei începuseră mai târziu reînarmarea și o gândiseră temeinic, pe când germanii, care sufereau pentru prima dată că nu fuseseră primii, aveau mai multe agenții concurente și chiar 17 laboratoare de cercetare diferite. Când lordul Beaverbrook a preluat conducerea producției de avioane, a pus capăt ideii prostești prin care pentru fiecare avion existau câte trei funcționari publici care învârteau hârtii. Tăia scurtături, era brutal la telefon, ignora comitetele. După cum spunea Alistair Horne, la el prima „conducerea cu urlete“. Producția de avioane a fost o poveste de succes britanică, în timp ce în Luftwaffe domnea haosul, care s-a încheiat pe bună dreptate la München în 1945, când primul avion de vânătoare cu reacție a trebuit să fie tractat până pe aerodrom cu o pereche de boi, pentru a face economie de combustibil. În 1940, britanicii produceau 500 de avioane pe săptămână, germanii, doar jumătate.

Invadarea Angliei a fost anulată. Ca răzbunare, Hitler și Göring au ordonat continuarea bombardării Londrei, care a durat pe parcursul următoarele șase luni, întrucât vremea le-a permis acest lucru. A fost o epopee națională, simbolizată în fața întregii lumi de fotografia în care Catedrala Sf. Paul e înconjurată de flăcări de la clădirile ce ard în jur. 9 000 de tone de explozibili puternici au fost aruncate lunar până în martie 1941 deasupra capitalei britanice. Docurile din East End erau o țintă predilectă și populația londoneză de acolo își petrecea nopțile în adăposturi și uneori în tunelurile subterane ale metroului londonez, unde disciplina era remarcabilă, după cum observa George Orwell, și izbucnirile de panică erau puține. El a remarcat de asemenea extraordinara solidaritate care predomina și a făcut o descriere relativ sentimentală a acesteia (*Leul și unicornul*), ca un fel de emancipare socialistă. Alții se emancipau într-un mod cu totul diferit. Graham Greene își lăsase fa-milia în urmă, pe strada Beaumont, Oxford, și avea o aventură într-un apartament în apropiere de British Museum. Era paznicul în caz de incendiu al clădirii, dar a fost prins de o

bombă și a fost nevoit să-și croiască drum spre etajul superior al casei pe care o inspecta. Experiența l-a făcut să renunțe la fată (se pare că era urâtă), iar întâmplarea a intrat în literatură și în film sub numele de *Sfârșitul aventurii*. În al Doilea Război Mondial au avut loc multe astfel de emancipări.

Peste toate acestea se afla acum figura gigantică a lui Churchill – era momentul său. Cu foarte puține dezacorduri, a condus o națiune unită prin sfidare în ceea ce numea „Our Finest Hour“ („Clipa noastră de glorie“). Adevărata speranță putea fi însă doar aceea că Statele Unite vor interveni, iar acest lucru nu era ușor de obținut. O lege americană impunea stricta neutralitate. Populația Statelor Unite avusese o reacție uriașă de respingere față de Primul Război Mondial. Mulți americani aveau senzația că fuseseră ademeniți să intre în război, în favoarea intereselor financiare de pe Coasta de Est a Statelor Unite, iar președintele Franklin Roosevelt avea mâinile legate. Teoretic, America nu putea vinde arme decât cu banii jos, nu prin credit. Britanicii investiseră enorm în Statele Unite și aveau active uriașe acolo. Pentru că erau obligați, acestea erau acum vândute la prețuri aproape de nimic, pentru a plăti armamentul. Oricum, în Atlantic erau submarine germane, iar comerțul american era pus în pericol; și oricum Roosevelt știa că, dacă Anglia ar fi căzut, atunci Statele Unite s-ar fi confruntat cu o lume germano-rusă, în condițiile în care Japonia se extindea actualmente nu doar în China, ci și în alte părți ale Asiei de Est, unde erau importante interese americane. De aceea cele două puteri atlantice cooperau în moduri ce nu erau interzise de legea oficială. Roosevelt le-a dat britanicilor 50 de distrugătoare americane pentru a-și apăra transporturile, la schimb cu permisiunea de a folosi bazele din Indiile de Vest Britanice. Între timp, li s-a permis navelor de război americane să tragă asupra submarinelor germane, și până în octombrie 1940 intraseră efectiv în acțiune. Hitler a dat ordine stricte să nu existe nici o acțiune de răzbunare, deoarece cele două țări nu erau în război, dar uneori căpitanii submarinelor germane erau provocați și într-unul dintre cazuri aceștia s-au răzbunat. Din punctul de vedere al lui Hitler, într-un fel era deja în război cu Statele Unite. Bătălia cea mai importantă a fost de fapt cea a Atlanticului, deoarece se produceau din ce în ce mai multe submarine germane și amenințau rutele de aprovizionare britanice.

Între timp, britanicii erau foarte puternici într-un domeniu crucial, talentul lor nativ de a culege informații, care a jucat un joc important. În mare măsură, englezii spărseseră codurile secrete germane și ca urmare replicaseră mașina germană de codificare Enigma, care era extrem de complicată. Anterior, serviciile secrete britanice folosiseră termenul „strict secret“ pentru cele mai importante informații, cruciale pentru securitatea națională. Acum, pentru spargerea codurilor germane (și a altora), exista un nivel și mai ridicat: „ultrasecret“, sau Ultra. (Enigma și Ultra marchează etape vitale în dezvoltarea computerelor.) Desigur, dacă germanii ar fi știut că britanicii le decodifică secretele, jocul s-ar fi terminat. Astfel, uneori, pentru a le ascunde germanilor faptul că planurile lor sunt cunoscute, comandanții britanici au evitat în mod deliberat să ia măsuri ce i-ar fi salvat de la înfrângere: cel mai clar caz fiind că nu au apărat principalul aeroport din Creta, în mai 1941, când germanii erau pe cale să atace. Până în 1943, Hitler devenise atât de convins că cineva din cercul său de apropiați dezvăluie secrete militare, încât lua masa singur, cel mult în prezența valetului său, Straub.

Una peste alta, în primele luni ale lui 1941, Hitler era foarte frustrat. Își dădea seama că americanii se înarmau, că ar fi putut foarte bine să intervină. Își dădea seama că nu va trăi până la o vârstă foarte înaintată și spunea adesea că, dacă nu ar fi fost el, Germania nu ar fi ajuns niciodată acolo unde se afla. Opinia publică de acasă aștepta următorul miracol, iar între timp oamenii trebuiau să suporte lipsuri istovitoare care nu aveau sens în război, așa cum era acesta atunci. În aceste circumstanțe, Hitler se gândea că singura speranță reală pentru britanici era că rușii erau încă bine și cu adevărat prezenți. Așadar trebuia să-i scoată din joc.

Capitolul 3 • **BARBAROSSA**

pagina anterioară: Cetățeni din Lvóv aclamând sosirea trupelor germane, iulie 1941 (Berliner Verlag/Archiv/dpa/Corbis)

La căderea Franței, Hitler a fost copleșit de euforia celor întâmplate. S-a întors în Germania prin Strasbourg, capitala unei Alsacii care redevenise germană, iar acolo a fost ovaționat frenetic. Germanii fuseseră scutiți de îndelungatul război la care se așteptau, iar numărul victimelor din rândul lor fusese extraordinar de mic – sub 30 000 de pierderi umane. Nu mai rămăsese nici un inamic pe continent. În 1918, care fusese punctul geopolitic de start al lui Hitler, Rusia se prăbușise și, odată cu Tratatul de la Brest-Litovsk din martie, dintre ruși și germani, generalii germani stabiliseră termenii creării unui imperiu est-european cu capitala la Berlin. Hitler începuse reconstruirea capitalei pe această bază și în lagărele de concentrare, care se aflau de obicei în apropierea carierelor de piatră, unde sclavii munceau pentru a produce materialul necesar construcțiilor gigantice care urmau să fie ridicate. Cancelaria Reichului fusese deja construită, completată de un vultur cu svastică ce ținea în gheare globul pământesc, și urma să fie creat un bulevard monstruos, „axa est-vest“, permițându-le celor mai puternici oameni ai statului să se deplaseze rapid cu coloanele de mașini printre mulțimile care jubilau. În nouă luni, Hitler realizase mai mult decât orice conducător german înaintea lui. Acum putea reveni la programul lui original din *Mein Kampf*, inspirat de Tratatul de la Brest-Litovsk: o Europă mare condusă de Adolf Hitler. Venise timpul să se îndrepte împotriva Rusiei sovietice.

Pentru a invada Rusia, Hitler avea însă nevoie să ajungă la o înțelegere cu britanicii, iar aceasta nu s-a realizat. În schimb, în iulie, britanicii au respins oferta lui de pace. Apoi au ripostat, iar Hitler și-a mutat atenția spre sud și spre vest, departe de Rusia. Trebuia să coopereze cu Rusia, iar Stalin era foarte dornic să o facă. În fond, se confruntase cu ceea ce considerase a fi o vastă conspirație militară ce avea ca scop să-l răstoarne de la putere și degradase, arestase sau ucisese 35 000 de ofițeri cu experiență, inclusiv trei dintre cei cinci mareșali ai țării și unii dintre cei mai buni inovatori militari; supraviețuitorii nu puteau face față unui Blitzkrieg german și de aceea Stalin încerca să-l cumpere pe Hitler. Două milioane de tone de petrol, 140 000 de tone de mangan, 26 000 de tone de crom și multe altele au trecut frontiera, în schimbul exporturilor militare care nu erau livrate cu conștiinciozitate. Era foarte mult suprarealism în politețurile diplomatice: Serghei Eisenstein, strălucitul regizor al filmului istoric epic antigerman din 1938, *Aleksandr Nevski*, a fost pus să producă *Walkiria* lui Richard Wagner

la Teatrul Bolșoi, iar relațiile din Polonia ocupată erau cordiale, în timp ce ofițerii din Gestapo făceau comparație de note informative cu sovieticii și organizau concursuri sportive cu omologii lor din NKVD, poliția secretă a lui Stalin. Pentru cea de-a cincizeci și una aniversare a lui Hitler, Stalin i-a făcut cadou 50 de comuniști germani, printre care și Margarete Buber-Neumann, autoarea unei cărți de memorii din vremea când fusese închisă în mai multe lagăre (ea a spus că în cele sovietice mai întâlneai urme de umanitate; în cele germane, mai eficiente, nici una). Existau, desigur, conflicte de interese, dar un război între cele două țări nu părea posibil. Hitler avea alte lucruri de făcut.

Churchill și Hitler căutau modalități de a se confrunta unul cu celălalt. În cele șase luni de după Bătălia pentru Anglia, Blitzul împotriva orașelor britanice continua și făcuse multe pagube – până în mai 1941, 3 500 000 de locuințe fuseseră avariate sau distruse, împreună cu Camera Comunelor și o mare parte din Londra, și 30 000 de oameni fuseseră uciși. Nici producția, nici moralul nu erau afectate. Pe de altă parte, britanicii, deși entuziasmați de ideea de a bombarda inamicul, nu dispuneau de echipamentul tehnic necesar și pierdeau un bombardier la fiecare zece tone de bombe lansate – o rată ce nu putea fi susținută și care, în orice caz, producea puține pagube inamicului. Pe mare, situația era mai periculoasă. Submarinele germane puteau folosi porturile franceze și astfel puteau fi mult mai aproape de zona masacrelor din Atlantic. În aprilie 1941, aproape 700 000 de tone de marfă au fost scufundate, mai mult decât ar fi putut fi compensat. Germanii aveau însă prea puține submarine și, oricum, britanicii știau tot despre situația lor, deoarece spărseseră codurile germanilor. Când, în 1940–1941, navele Aliate au început să se deplaseze în mod sistematic în convoaie, scufundările s-au redus dramatic (așa cum se întâmplase și în 1917). Și Statele Unite au oferit un ajutor important, protejând rutele maritime dincolo de Islanda. O vreme, Hitler s-a gândit să atace pozițiile britanice din Mediterană și l-a abordat pe Franco, ca să vadă ce părere are. Franco era un om mândru și nu dorea să fie tratat ca și când Spania ar fi fost unul dintre statele-satelit ale lui Hitler. În realitate, Spania era o epavă după Războiul Civil, pe care, din răzbunare, Franco îl purta în continuare. A cerut Gestapoului să-l extrădeze din exilul de la Paris pe bătrânul Luis Companys, fost președinte al Cataloniei – care îl salvase în 1936 pe fratele lui Franco de la moarte – apoi l-a împușcat. Ambasadorul britanic a primit 10 000 000 de lire sterline ca să-i mituiască

pe generalii spanioli în caz că ar fi vrut să intre în război, dar Spania s-a ținut deoparte: Franco era prudent și, în nici un caz, Hitler nu voia să fie nevoit să arbitreze pretențiile Franței, Italiei și Spaniei. Căutând sprijin, agenții naziști au străbătut Orientul Mijlociu, dar nu au ajuns nicăieri: manifestări de simpatie, da (inclusiv din partea unui tânăr ofițer, Gamal Abdel Nasser), dar nici o contribuție efectivă. Această plimbare a devenit însă în altceva.

Lucru destul de ciudat, războiul european s-a transformat într-un război mondial din cauza conexiunii italiene. În vara lui 1940 se punea problema ca Mediterana să devină *mare nostro* – marea noastră. De multă vreme italienii erau ofensați de dominația franceză din nordul Africii, iar acum aveau impresia că sunt în poziția de a-i evacua pe britanici din Egipt. În condițiile înfrângerii britanicilor și francezilor, italienii ar fi putut pune bazele unui imperiu balcanic în detrimentul Greciei; cuceriseră deja Albania și insulele din Egee. Mussolini i-a spus ministrului său de externe, Galeazzo Ciano, care îi era în același timp și ginere, că era timpul să-l egaleze pe Hitler, care fusese cândva discipolul său. În octombrie, Mussolini a intrat în Grecia. Acțiunea s-a încheiat cu un dezastru. Grecii știau să lupte în munți, iar italienii, nu; au înghețat și au murit de foame. Italienii au suferit un alt dezastru când au încercat să invadeze Egiptul. Poate a fost un semn că Churchill nu se temea de fapt de o invazie germană în Anglia, deoarece a trimis acolo restul de tancuri. Peste 200 000 de soldați italieni au înaintat spre est în septembrie și au fost atacați de un general britanic strălucit, Richard O'Connor, care a înțeles cum să folosească tancurile (i-a flancat pe italieni în deșert și i-a atacat dinspre vest, în timp ce italienii erau ocupați să lupte cu inamicul lor principal, propria salubritate, care a dus la dizenterie și chiar la mai rău de atât). Atunci, un alt comandant britanic strălucit, amiralul Andrew Cunningham, a arătat ce pot face avioanele împotriva navelor și a scufundat jumătate dintre marile cuirasate italiene, cele mai importante nave, la Taranto, în noiembrie. Până aici, toate bune. Hitler a fost însă nevoit să intervină în teatrele de luptă din Balcani și din Egipt. Nu era prea interesat de Egipt, dar și-a trimis cel mai descurcăreț general, Erwin Rommel, cu două divizii de Panzere; Rommel a atacat când forțele britanice erau reduse. O'Connor a fost capturat în cursul unui incident ciudat, iar ceilalți ofițeri nu au fost de calibrul lui. Pentru a agrava lucrurile pentru britanici, aceștia s-au decis să ajute Grecia. Se extindeau, subțiindu-

și rândurile. Hitler afirmase inițial că nici nu vrea să audă de Grecia, „această misiune din sud-est“. A fost obligat să intervină, în primul rând pentru că era dependent de petrolul din România, iar în octombrie 1940 a trimis acolo o misiune militară pentru a o proteja de orice posibilă incursiune rusă sau britanică. Apoi, în aprilie, a intrat în Iugoslavia folosind Bulgaria drept aliat; iar de acolo a invadat Grecia. Britanicii și-au suspendat campania din nordul Africii pentru a sprijini Grecia și a urmat o calamitate. RAF fusese ținut în principal în țară, iar Luftwaffe trimisese 1 500 de bombardiere în Mediterană. Pe insula Creta au fost lansați în mai parașutiști germani și 13 000 de soldați britanici au fost capturați.

Mediterana a constituit decorul celei mai ambițioase campanii a lui Hitler – atacul asupra Rusiei. Odată ce a renunțat să ia serios în calcul nordul Africii, era liber să se întoarcă la planul lui inițial. La cumpăna dintre 1940 și 1941 au avut loc o serie de dispute cu rușii, care, în orice caz, trebuiau clarificate. Berlinul făcuse o înțelegere cu japonezii în septembrie 1940, fapt ce i-a încurajat pe aceștia din urmă să cucerească teren în Extremul Orient, în timp ce imperiile europene se prăbușeau. Dar japonezii aveau propriile disensiuni cu Moscova, pentru teritoriile de graniță din nord-estul Chinei. Ca să lămurească lucrurile la scară globală, Hitler i-a cerut lui Viaceslav Molotov, care se ocupa pe atunci de afacerile externe ale Rusiei sovietice, să vină la Berlin în noiembrie 1940. El dezvoltase genul de proiect pe care i-l oferise Napoleon țarului Alexandru: în alianță cu Italia (pentru Africa), cu Germania (pentru Europa) și cu Japonia (pentru Asia de Est), URSS putea lua Iranul și India. Molotov își dorea însă strâmtorile de la Marea Neagră până la Mediterană, apele teritoriale turcești, și nu se lăsa înduplecat. S-a plâns de amestecul german în Finlanda și în România, subiecte foarte sensibile pentru Stalin, deoarece era vorba despre vecini foarte apropiați și ostili (în România avusese loc o lovitură de stat fascistă). Un raid de bombardamente strategice britanice a avut loc în timpul desfășurării acestor discuții (Churchill spunea glumind că era răzbunarea lui pentru că nu fusese invitat) și, în timp ce Hitler pretindea că războiul se încheiase cu adevărat, Molotov a spus: „Dacă războiul s-a încheiat, de ce mai stăm în acest adăpost?“ Nu a arătat interes pentru planurile lui Hitler, dar s-a concentrat asupra Turciei. Molotov era unul dintre cei mai enervanți negociatori cu care a avut de-a face Hitler: cuvântul folosit de el adesea era „nu“. Probabil, dacă ar fi cedat la lingușelile lui Hitler și ar fi acceptat să ia

Iranul în locul Turciei, lucrurile ar fi luat o altă turnură. Oricum, când a plecat, Hitler a comandat pregătirea unui atac uriaș împotriva Rusiei sovietice, cu numele de cod Barbarossa, ce făcea referire la un împărat care în Evul Mediu fusese unul dintre conducătorii celei de-a Treia Cruciade.

Hitler își dădea seama că timpul nu curge în favoarea lui. Dimpotrivă, americanii mobilizau o economie formidabilă și erau deja angajați în lupte împotriva submarinelor germane din Atlanticul de Nord. Cel mai bun răspuns pe termen scurt era să întărească alianța cu Japonia. De la criza din 1929, Japonia, care era sub stăpânirea unei semidictaturi militariste, avea nevoie disperată de materii prime și de piețe de desfacere. Începând din 1931, ocupase țărmul chinezesc și existau tensiuni cu americanii, care exercitau un fel de protectorat asupra Chinei. Pactul Anticomintern nu se dezvoltase niciodată într-o alianță adevărată. Dar când Hitler a cucerit Europa, el a avut desigur multe de oferit în ceea ce privea posesiunile neerlandeze și franceze din Asia de Est. Japonezii aveau nevoie de petrol și-l puteau obține din Indiile de Est Neerlandeze. În consecință, în septembrie 1940 au semnat un Pact Tripartit cu Italia și Germania și fiecare semnatar s-a angajat să declare război dacă un altul ar fi fost atacat. Hitler nu dorea ca japonezii să-l ajute împotriva Rusiei, dar se aștepta ca noul aliat să țină Statele Unite ocupate. Japonezii i-au urmat atunci logica și au încheiat un pact de neagresiune cu Moscova, după care au bombardat fără milă China și s-au pregătit de o invazie în Asia de Sud-Est.

Pactul japonezo-sovietic era o cale ciudată de a pregăti războiul germanilor cu Rusia, în care o invazie japoneză în Siberia ar fi fost decisivă. Dar acesta nu a fost singurul aspect ciudat al Operațiunii Barbarossa. După ce totul a mers prost, a existat o discuție aprinsă pentru găsirea unui vinovat. Dar nici unul dintre generali nu a venit cu obiecțiuni, deoarece Barbarossa a fost planificată și inițiată așa cum s-ar fi desfășurat înainte de atacarea Franței. Deoarece Führerul învinsese Franța, ei acceptaseră fabulațiile lui Hitler și mai acceptaseră una, și anume aceea a slăbiciunii sovietice. În acest sens, erau într-o companie selectă, deoarece toți cei care aveau păreri avizate erau de acord că germanii ar învinge în zece zile (serviciile secrete britanice), o lună (Stafford Cripps, ambasador britanic), „un maximum posibil de trei luni“ (armata americană). Stalin se gândea probabil la „un weekend“. Se temuse de o lovitură militară împotriva lui și distrusese rândurile conducerii competente ale Armatei Roșii, oamenii care

ar fi conceput strategia și ar fi înțeles ingineria militară. Unii, precum viitorul mareșal Konstantin Rokossovski, aveau mâinile legate până să fie salvați de Barbarossa. Impresia generală în lumea occidentală era că Rusia se prăbușea. Se colectivizase agricultura, dar izbucnise în schimb foametea – rușii nu vor mai asigura hrană la standardele prerevoluționare înainte de 1952, și poate nici măcar atunci. Se spune că Hitler a sesizat acest lucru: vom deschide ușa cu piciorul și casa se va prăbuși.

Planificarea strategică pentru Barbarossa a fost rapidă și aproape nimeni nu a obiectat. Hitler era un provincial și se ridicase mult mai sus decât ar fi fost normal; un asemenea succes i s-a urcat la cap. Un Bismarck sau un Churchill ar fi putut controla cu succes ordinea lucrurilor, Hitler însă, nu. A crezut că e infailibil, că „providența“ îl proteja. Avea să fie Alexandru cel Mare al Germaniei, răsturnând imperiul tiranic din Est și un număr mare de state europene, la fel cum s-a întâmplat cu orașele-stat grecești pe vremea lui Alexandru, s-au oferit, voluntar, să i se alăture: o divizie spaniolă avea să lupte în afara Leningradului, erau armate italiene, maghiare și românești, precum și legiuni SS neerlandeze, franceze, scandinave. În orice caz, marele pericol al atacării Rusiei a fost că invadatorii aveau să fie înghițiți și să piardă teren deoarece în provinciile din ce în ce mai îndepărtate victoria devenise imposibilă. Europa avea drumuri, sate, biserici, tradiții țărănești, mici orașe de provincie. Spre deosebire de aceasta, Rusia era doar, așa cum a spus Victor Hugo vorbind despre retragerea lui Napoleon de la Moscova, „un câmp alb după care urmează un alt câmp alb“. Dar Hitler, fără vreo opoziție din partea generalilor, le-a spus să caute o linie nord-sud, cam de la Arhanghelsk până în Crimeea. Și de această dată, datorită victoriei din vest și a războiului naval, pregătirile economice fuseseră slabe, nivelul de trai din Germania era serios în declin, în timp ce forța diviziilor se reducea: forțele care atacau abia dacă aveau mai multe tancuri și avioane decât cele din campania împotriva Franței. Se presupunea că o divizie Panzer cuprindea 17 000 de oameni și aproximativ 200 de tancuri, cu infanterie motorizată, dar numărul de tancuri era redus la 125. Tancurile germane erau în general inferioare tancurilor medii T-34 rusești și tancurilor grele KV, deoarece tunurile aveau o rază de acțiune mai mică și blindajul nu era la fel de gros. Hitler nu aprovizionase armata cu haine călduroase de iarnă și nici cu alte articole elementare, cum ar fi antigelul. Cele trei milioane de germani și 3 400 de tancuri (cu 3 000 de avioane) au fost deplasate destul

de eficient până la granițele cu Polonia și cu România, iar dacă observatorii sovietici se întrebau ce se întâmplă, erau amăgiți cu o scuză absurdă: manevre.

E notoriu faptul că Stalin a primit avertisment după avertisment în legătură cu invazia iminentă. Spionul său rus de la Tokyo știa ce urmează; Churchill știa, după decodificarea documentelor germane; dezertorii din forțele armate germane știau și exista chiar un fals cerc de spioni comuniști creat în mod ingenios de britanici, „Lucy“, în Elveția, care transmitea informațiile livrate de britanici. Stalin nu a luat în serios informațiile venite de la aceștia – nici măcar nu s-a obosit să traducă interminabilele rapoarte ale celebrilor spioni din grupul „celor cinci de la Cambridge“ –, dar ar fi putut crede în Lucy, se gândeau britanicii șireți. Fără folos. În toată viața lui, Stalin a avut încredere într-un singur om, scria Aleksandr Soljenițîn. Stalin nu avea încredere în Lev Troțki, nu avea încredere în Politburo, nu avea încredere în generali, nu avea încredere în scriitori. Singurul om în care avea încredere Iosif Stalin era Adolf Hitler. Ultimul tren ce transporta bunurile cu care Stalin propusese să-l îmbuneze pe Hitler a pornit-o din loc, traversând cu un fluierat podul de cale ferată peste râul Bug lângă Brest-Litovsk la ora 02:00, pe 22 iunie 1941. Atacul a pornit la 03:00. Un dezertor comunist, soldat german cu simpatii comuniste, a traversat râul înot și i-a avertizat pe ruși în legătură cu ce urma să se întâmple. A fost împușcat. Unii scriitori au susținut că, dacă luăm în calcul felul în care erau dispuse trupele sovietice la graniță, Stalin plănuia să atace primul. De fapt Hitler a folosit deplasările de trupe rusești din zonă ca scuză pentru invazie. Dar vechile fortificații de frontieră sovietice fuseseră neglijate, deoarece granița se mutase în 1939 cu 160 de kilometri în interiorul Poloniei. Cele noi erau prost construite, dar trupele au fost mutate oricum acolo. Însă acțiunea respectivă a reflectat altceva, și anume că Stalin avea atât de puțină încredere în loialitatea și în competența propriilor forțe, încât se încredea în ele doar când se aflau în linia întâi, în mari formațiuni greoaie, cu un cordon de trupe NKVD în spatele lor, gata să împuște în spate pe oricine ar fi luat-o la goană înspăimântat, încercând să scape. Faptul că pe termen lung Stalin trebuia să se pregătească pentru un război cu Hitler era evident, că doctrina militară revoluționară avea să necesite ofensive patriotice era clar. Dar Stalin s-a umilit ca să nu fie atacat acolo și atunci. La pornirea atacului, Molotov l-a întrebat pe ambasadorul german, Werner von der Schulenburg:

„Ce am făcut să merităm asta?“ Răspunsul a fost: existați. Hitler se aștepta să doboare întregul aparat sovietic și a dat ordine să fie executați în public toți comuniștii și evreii, pe care-i considera răspunzători pentru existența comunismului. Nazismul reprezenta triumful civilizației europene, iar rușii barbari, manipulați de evreii diabolici, trebuiau eliminați.

Între orele 3:00 și 4:00, pe 22 iunie 1941, armata germană a început înaintarea. Principala forță era Grupul de Armate Centru, comandat de un general pe nume Fedor von Bock, care era foarte înalt și venea dintr-o dinastie militară prusacă printre care era și un șef al Marelui Stat-Major în Primul Război Mondial, Erich von Falkenhayn. Bock l-a intimidat pentru o vreme până și pe Hitler și așa și-a impus punctul de vedere, lucru ce a devenit pentru ceilalți generali din ce în ce mai dificil de gestionat. Grupul de Armate Centru, cu jumătate din forțele lui, avea să se îndrepte spre Moscova, traversând un teren în mare măsură plat, având la aproximativ 650 de kilometri în față un fel de obstacol – limba îngustă de pământ dintre râurile Nipru și Dvina, care curg pe o distanță mare până se varsă în Marea Neagră, respectiv Marea Baltică. Aceasta era o rută tradițională de invazie, pe care se afla o veche fortăreață, la Smolensk. La vremea ei, avea să fie martora unor lupte grele. La început însă, germanii au înregistrat un triumf uriaș. Armata Roșie era superioară ca număr de tancuri și de avioane, dar o mare parte din echipament era învechit. Doar tancurile comandanților de pluton aveau radiouri, în timp ce toate tancurile germane erau echipate cu echipamente radio. Primul rezultat al tacticii-surpriză germane a fost că peste 1 000 de avioane sovietice au fost distruse la sol, deoarece în zori germanii au zburat contra soarelui fără a putea fi detectați. Piloții aveau la activ doar patru ore de instrucție de zbor și se temeau că, dacă ar fi avut loc un accident, ar fi fost acuzați de sabotaj, deci nu s-au înscris voluntari pentru alte zboruri. Existau mari corpuri mecanizate, dar acestea erau prea voluminoase pentru sistemul de comandă, fiecare cuprinzând câte 1 000 de tancuri și 36 000 de oameni, absolut incapabile să dea dovadă de inteligența germană. În prima săptămână, majoritatea corpurilor mecanizate au fost de asemenea distruse.

Înaintarea germană era spectaculoasă – cu atât mai mult cu cât în multe locuri, cum ar fi în orașul sud-estic Lvov (actualmente Lviv), aceștia erau primiți cu mult entuziasm de ucraineni, fiind considerați eliberatori. Pregătirea tactică și informațiile furnizate de serviciile secrete erau foarte

amănunțite, iar în tabăra sovietică confuzia a fost imediată, agravată de ordinele de contraatac venite de la cartierul general, cu niște divizii dezorientate ce fuseseră doborâte. Generalul Dmitri Pavlov, comandantul frontului de vest, fusese îndepărtat de la comandă, judecat pentru incompetență și trădare și ulterior împușcat. La stânga Grupului lui Bock, Grupul de Panzere al lui Hermann Hoth a ajuns la Vilna pe drumul spre Minsk, s-a separat de grupul principal și a străpuns două grupuri de armate sovietice până pe 25 iunie. Pe flancul sudic, Guderian a avansat creând o pungă uriașă ce a prins în ea patru armate sovietice. Cleștele ducea până la râul Berezina și se închidea, infanteria urmând să desăvârșească blocada. În nord, pe 26 iunie, germanii aveau capete de pod peste râul Dvina, iar în centrul mișcărilor panzerelor din jurul orașului Minsk i-au prins pe ruși în pungi uriașe, la Białystok și în alte părți: le-au tăiat alimentarea cu energie electrică, împiedicându-i să mai afle ce se întâmplă, în condițiile în care Luftwaffe îi bombarda încontinuu. Până pe 29 iunie, 290 000 de ruși se predaseră, deși fortăreața de la Brest-Litovsk a rezistat până pe 12 iulie. Rușii de acolo au pierdut în mai puțin de trei săptămâni o jumătate de milion de oameni, 1 200 de avioane, 5 000 de tancuri și 10 000 de tunuri. Grupul de Armate Nord a repurtat un triumf similar, reprezentat de cucerirea Lituaniei în două zile, un corp trimițând grupul rapid să acopere 80 de kilometri în prima zi pentru a pregăti o trecere vitală peste un râu. Grupul de Armate Sud a fost mai lent, deoarece s-a confruntat cu cea mai puternică forță sovietică. Și această întâlnire avea să fie în favoarea germanilor. Gerd von Rundstedt, care conducea Grupul 1 Panzere al lui Ewald von Kleist, ca în zilele de la Dunkerque, a ajuns la câțiva kilometri de Kiev pe 11 iulie, deși nu a reușit să-l cucerească. Acest eșec a generat altă catastrofă pentru Stalin. Acesta a fost lipsit de orice reacție mai multe zile și a vorbit la radio abia pe 3 iulie, în momentul în care fusese creată o autoritate centrală de apărare, după ce Politburo îndrăznise extrem de prudent să ofere sfaturi (când au sosit oamenii la reședința lui de lângă oraș, Stalin a crezut că veniseră să-l înlăture de la putere). A avut loc o remarcabilă mobilizare în masă, întrucât civili până la vârsta de 60 de ani au fost puși să sape tranșee, uneori 12 ore pe zi, și sub amenințarea gloanțelor, lucru absolut inutil.

A existat un rus suficient de inteligent ca să înțeleagă ce se întâmpla, dar și suficient de puternic pentru a-și păstra sângele-rece – mareșalul Gheorghi

Jukov, omul care-i rezolva lui Stalin problemele. Într-un fel, lucru care se întâmpla foarte rar, Jukov nu era intimidat de Stalin, așa cum se întâmpla cu ceilalți din jurul lui, și câștigase de asemenea o bătălie importantă în 1939, la care se ajunsese în urma luptelor de la frontieră împotriva japonezilor. Știa ce face și-și punea ideile nemilos în practică. Trupele existente pe linia frontului din Grupul de Armate Vest al rușilor trebuiau sacrificate pur și simplu pe linia râurilor apărabile în timp ce mergeau spre nord-sud, Dvina și Nipru, înainte să ajungă la Kiev. Aici se găsea o fâșie de pământ în jurul orașului Smolensk, poziție ale cărei flancuri erau relativ sigure. Aici trebuiau să staționeze, după care în spatele apărătorilor ar fi trebuit comasate rezerve aduse în special din Siberia. Erau de fapt 600 de divizii sovietice care aveau cât de cât pregătire militară – 14 000 000 de soldați (inclusiv din Asia Centrală), de două ori mai mulți decât se așteptaseră germanii. În plus, printr-o extraordinară improvizație, o bună parte din industrie a fost evacuată în munții Urali: N.A. Voznesenski de la biroul Planului Cincinal ordonase acest transfer pe 24 iunie, iar ordinul afectase industriile din bazinul ucrainean al Donețului și din aval de Nipru, de la Zaporoje, unde fuseseră distruse turbinele. 500 de fabrici și 500 000 de muncitori au fost mutați din regiunea Moscovei pentru a lucra în industria de armament, folosind prese hidraulice de 10 000 de tone, să supraviețuiască în Urali și dincolo de aceștia, în Kazahstan. Odată ajunse toate acolo, șefii de fabrici trebuiau să raționalizeze și să folosească în mod judicios utilajele (după cum s-a întâmplat și cu producția de avioane în Anglia). A urmat un miracol.

Calculele lui Jukov a fost corecte, cel puțin cu privire la faptul că a avut loc un alt dezastru care i-a oprit pe germani. Punga de la Minsk a rezistat, dar într-un final a cedat, iar pe la mijlocul lui iulie germanii erau pe fâșia de pământ de la Smolensk, ultimul obstacol geografic dinaintea Moscovei. Ei se apropiaseră de asemenea mult și de Leningrad. Apoi germanii au trebuit să ia marea decizie. Să înainteze spre Moscova, așa cum dorea conducătorul Grupului de Armate Centru, Bock, sau să se îndrepte spre regiunea cu materii prime din Ucraina? A doua opțiune ar fi determinat trimiterea grupului panzer al lui Guderian spre sud. Aceste dezbateri au avut loc în contextul întăririi liniilor sovietice. A avut loc o luptă pentru fâșia de pământ de la Smolensk, în care un contraatac rusesc la Ielnia, pe Nipru, la sud de Smolensk, a avut succes – aceasta fiind prima înfrângere serioasă a

germanilor. Rușii au stat neclintiți pe poziții, în pofida încercuirii, timp de două luni, forțându-i pe germani să stea pe loc și să lupte. Forțele armate germane, Wehrmacht, pierduseră 213 000 de oameni, iar Bock trebuia, în orice condiții, să se oprească, deoarece distanța maximă pentru infrastructura lor mobilă era de circa 650 de kilometri – până la Smolensk, așa cum s-a văzut. Tancurile și camioanele trebuiau să se oprească și să fie reparate, în timp ce, străbătând aceeași distanță în Franța, ar fi însemnat să ajungă la Canalul Mânecii pe drumuri ușoare și plăcute. Aceeași pauză a venit și în statele baltice, deși acolo populația, eliberată de tirania lui Stalin, a fost de ajutor.

Ușa fusese lovită și, fără îndoială, casa se prăbușea, însă doar pe alocuri. Uniunea Sovietică era, la urma urmei, o casă mare, de 60 de ori mai mare decât Germania. S-a decretat o pauză de o lună, în timp ce armata era aprovizionată cu de toate. Tot acum a avut loc o dispută, prima dintre numeroasele certuri aprige dintre Hitler și generali. Aceștia militau pentru înaintarea spre Moscova. Hitler spunea că Moscova nu conta, că era în fond un război pentru cărbune și petrol, și că-și dorea sudul Rusiei. Hitler a ordonat întoarcerea spre sud, pentru a prinde armatele sovietice în jurul Kievului, și a avut mare noroc, pentru că Stalin a refuzat să permită retragerea trupelor sale. Grupul panzer al lui Guderian s-a deplasat spre sud, Grupul panzer al lui Kleist s-a deplasat la nord de Kremenciuk, creând o pungă în jurul orașului Gomel unde, până pe 17 septembrie, au fost distruse două armate rusești uriașe, o pierdere de 500 000 de trupe, cea mai mare victorie germană individuală. Aceasta a deschis calea spre bazinul Donețului, spre Crimeea și chiar spre Caucaz. Kievul a căzut, un total de 665 000 de civili și soldați fiind luați prizonieri. Luftwaffe cooperase în mod strălucit cu panzerele pe terenul arid, iar rușii nu au reușit să se adapteze. În sud, germanii înaintau, trecând de Kiev: Kleist a traversat Niprul, îndreptându-se spre Rostov pe Don, și a izolat 100 000 de ruși la Berdeansk, la Marea Azov (6 octombrie). Harkov a căzut pe 24 octombrie, Rostov pe 20 noiembrie și Crimeea a fost invadată, cu excepția portului fortificat de la Sevastopol și a micii peninsule Kerci, care se întinde spre nordul Caucazului. În nord, germanii bombardau Leningradul la mijlocul lui septembrie, marcând începutul martiriului acestui oraș. Finlandezii își luau și ei acum revanșa, asediind Leningradul dinspre nord-vest, în Istmul Kareliei și Viipuri. Până la 15 septembrie, Leningradul era izolat, iar

germanii au decis să lase populația orașului să moară de foame. Aveau să moară un milion de oameni, mai mult decât în întregul efort de război britanic și francez la un loc. În acea iarnă, orașul a continuat să existe datorită unui „drum sacru“, *voie sacrée*, o linie de aprovizionare subțire peste lacul Ladoga, în apropierea orașului, și a supraviețuit asediului deoarece în ianuarie s-au intensificat atât evacuarea, cât și aprovizionarea, fiindcă stratul de gheață de pe lac era mai gros. A mai contat și faptul că finlandezii au știut când să se oprească. Au luat înapoi ce a fost al lor în 1939, iar conducătorul lor, mareșalul Carl Gustaf Emil Mannerheim, care îi știa bine pe ruși, pentru că fusese general de cavalerie țarist, a spus: „Dacă vom face mai mult de-atât, nu ne vor ierta niciodată“. Leningradul a supraviețuit în mare măsură datorită finlandezilor, *ciuhonți*, după cum îi numeau în derâdere rușii (cu referire la renumitul lor obicei de a consuma băuturi alcoolice).

La începutul lui octombrie 1941 a urmat marele asalt german asupra Moscovei – Operațiunea Taifun. Grupul panzer al lui Guderian a urcat prin Oriol, Briansk și Tula, acum nume celebre din istoria militară a Rusiei. Dinspre nord a venit grupul panzer al unui alt comandant, Hoth, via Viazma și câmpul de luptă napoleonian din Borodino. Germanii aveau aproape un milion de oameni, 1 700 de tancuri și 14 000 de tunuri, însă doar 550 de avioane (Luftwaffe pierduse 1 603 avioane, iar 1 028 fuseseră avariate). Planul era atacul obișnuit printr-o manevră în clește – concentrată pe Viazma și Briansk, iar după aceea, de la nord la sud, pe Moscova. Armata Roșie avea 1 250 000 de oameni, 1 000 de tancuri, 7 600 de tunuri și mai puțin de 1 000 de avioane, dar existau în continuare probleme legate de pregătirea trupelor și de calitatea acestora și a echipamentului. Cele două grupuri de panzere au trecut prin fortificațiile neterminate de pe partea nordică, apoi s-au unit la Viazma, întâlnind o pungă uriașă. Luptele au continuat, deoarece, cu un an în urmă și în circumstanțe similare, francezii nu reușiseră să învingă, și au dat de lucru la 30 de divizii germane; mulți au scăpat stabilind linii la Mojaisk, din vestul capitalei. La Briansk, spre sud, istoria s-a repetat – Guderian a încercuit Armata Roșie via Oriol și a cucerit Briansk pe 6 octombrie, beneficiind de un sprijin aerian însemnat. Două armate sovietice erau înconjurate, dar nu s-au predat, și în jurul orașului Mțensk a fost creată o nouă linie de apărare. Până pe 7 octombrie 1941 ofensiva germană s-a lovit de problema toamnei rusești și a noroiului din

acea perioadă. În curând totul a rămas împotmolit. Acum, noi tancuri rusești T-34 puteau prinde în ambuscadă tancurile germane din păduri și, într-adevăr, au atacat cu brutalitate tancurile Panzer IV inferioare, care, cu tunurile lor scurte de 75 de mm, puteau distruge un T-34 doar atacându-l din spate. La mijlocul lui octombrie, pe Linia Mojaisk, germanii s-au lovit de o apărare serioasă. Jukov venea acum de la Leningrad pentru a conduce apărarea unei Moscove în frământări.

Aceasta a fost faimoasa panică de la Moscova, care a intrat în subconștientul tuturor celor care au trăit-o acolo. Partidul Comunist, Marele Stat-Major, guvernul au plecat pe Volga la Samara în trenuri speciale; aveau loc jafuri, iar în noile blocuri de apartamente din centru administratorii erau în complicitate cu jefuitorii, până când a intervenit NKVD. În mod public, Stalin a rămas în oraș ca să prezideze o mare paradă cu ocazia celei de-a XXIV-a aniversări a Revoluției pe 7 noiembrie. Până pe 13 octombrie germanii au ajuns la o linie care se întindea de la Kalinin (numit Tver la vremea la care Modest Musorgski băuse până murise acolo) până la orașele din districtul Volokolamsk, situate la 128 de kilometri nord-vest de Moscova, și regiunea Kaluga, la 145 de kilometri sud-vest de capitală. Moscova a fost transformată într-o fortăreață pe măsură ce femeile și adolescenții săpau cu lopata tone de pământ, fără utilaje care să-i ajute; iar orașul se afla deja sub atac aerian. Germanii au încercat să ocolească aceste șanțuri defensive și au reușit cu succes, deoarece pământul s-a întărit, deși orașul industrial Tula de la 193 de kilometri sud de Moscova a rezistat și, pe 18 octombrie, au atacat liniile din Mojaisk, cucerind orașul Volokolamsk pe 27 octombrie. Vremea s-a răcit și era o aventură să pui în funcțiune un motor, așa că problemele de aprovizionare erau formidabile: pentru germani, lipsa îmbrăcămintei groase de iarnă era foarte importantă, deoarece temperatura scăzuse și degerăturile se înmulțiseră. Doar o treime dintre vehiculele lor motorizate mai funcționau, iar diviziile de infanterie aveau efectivele reduse tot la o treime. 600 000 de cai germani puternici erau slăbiți sau se prăbușiseră și muriseră.

Pe 15 noiembrie 1941, când solul a înghețat, a început testul final. Două grupuri germane de panzere au fost puse să încercuiască de la nord capitala și un grup de panzere din sud urma să facă la est de Moscova joncțiunea via Kolomna cu partea din nord a cleștelui. Măcinarea trupelor rusești a funcționat o vreme și ofițerii cu binocluri puteau vedea soarele apunând și

făcând să strălucească departe cupolele aurite al clădirilor Kremlinului. În apropierea Moscovei, germanii au ajuns la Krasnaia Poliana, moșia lui Lev Tolstoi, aflată la ceva mai mult de 16 kilometri distanță, dar Tula mai rezista, așa că Guderian nu s-a apropiat niciodată de Moscova din acea direcție. Datorită rezistenței Moscovei pe partea nordică și sudică, Bock a încercat un atac direct dinspre vest, dar cu un număr redus de tancuri, însă a rămas fără combustibil după patru zile. Actualmente, pe drumul spre aeroportul din Moscova este un monument la Himki, odinioară o uriașă capcană pentru tancuri. Aceasta a fost limita până la care au ajuns germanii, la 24 de kilometri de Kremlin. Pe 5 decembrie 1941, noi trupe sovietice siberiene, pregătite pentru războiul de iarnă, au atacat forțele germane în fața Moscovei. Aceste întăriri substanțiale fuseseră trimise spre vest de îndată ce devenise clar că japonezii urmau să-și respecte angajamentul față de sovietici, și nu pe cel față de Hitler – una dintre deciziile cruciale ale războiului. Dar aceste rezerve fuseseră păstrate cu grijă și în alte părți și astfel campania Moscovei a luat sfârșit. În ianuarie 1942, sovieticii îi împinseseră în unele zone pe germani înapoi cu 320 de kilometri, iar germanii erau evident prea slăbiți. Pierduseră trei sferturi de milion de oameni și majoritatea nu fuseseră înlocuiți. Când un contraatac sovietic, care a avut loc la Rostov în sud pe 30 noiembrie, amenința să-i încercuiască pe germani, comandantul Grupului de Armate Sud, Rundstedt, s-a retras pe râurile Mius și Donețk, poziție care avea să fie mai târziu lăudată; germanii erau în defensivă de-a lungul imensei linii de front. Pe frontul de nord au fost forțați să se retragă dinspre Tihvin spre malul sudic al lacului Ladoga și astfel s-a deschis o legătură îngustă spre Leningrad.

Poziția germană era vulnerabilă la sosirea iernii grele. Sistemul de cale ferată sovietic existent, care stătea prost la capitolul reparații, funcționa foarte ineficient. Uleiul folosit la gresarea pistoalelor mitralieră Schmeisser îngheța. Uniformele germane de iarnă fuseseră lăsate în urmă, în Polonia, ca să nu ocupe spațiu, și pe 20 decembrie Goebbels a apelat la poporul german ca să trimită îmbrăcăminte călduroasă soldaților. Cu o zi înainte, Hitler l-a eliberat din funcție pe comandantul armatei, feldmareșalul Walther von Brauchitsch. L-a acuzat pe Brauchitsch că nu reușise să cucerească Moscova. De acum înainte, Înaltul Comandament al Armatei avea să conducă războiul din Rusia, de la Zossen, de lângă Berlin, direct sub comanda lui Hitler. Germanii aproape ajunseseră în Caucaz și-și

deschiseseră drum și spre Crimeea. Intraseră în nordul Caucazului și acum o mare parte din coasta de nord-est a Crimeii era, de asemenea, în mâinile germanilor. Totuși, pe timp de iarnă, liniile de aprovizionare către acestea funcționau groaznic, iar flota sovietică stăpânea Marea Neagră, astfel că nici măcar ruta maritimă dinspre Constanța, România, nu funcționa bine pentru germani. Iar acum rușii reușiseră o evacuare de tipul celei de la Dunkerque din Odessa la Sevastopol în vestul Crimeii. În pofida avansului uriaș de pe hartă, germanii erau în mare pericol, iar câțiva generali au sugerat retragerea armatelor până în Polonia. Acest lucru era însă inacceptabil pentru Hitler. Poate și-a dat sama că, dacă ar fi început retragerea, în primul rând că aceasta ar fi fost îngrozitor de dificilă – mai grea decât a lui Napoleon, care oricum începuse în octombrie – și ar fi provocat panică. Le-a ordonat trupelor să rămână pe loc și să construiască linii defensive de tip arici, care puteau fi aprovizionate din aer. Rușii le-au atacat în mod repetat, repurtând succese locale, dar rezultatul a dovedit că Hitler avea dreptate – pungile chiar au rezistat și le-au produs rușilor pierderi semnificative. În primăvară, germanii se aflau în continuare pe poziții destul de avansate, încercuind Leningradul, amenințând Moscova dinspre Rjev, la doar 160 de kilometri distanță, iar apoi ocupând o linie ce urma în general râul Nipru, întinsă mult spre est, până în Crimeea. Urma o bătălie uriașă, de dimensiuni mondiale.

Capitolul 4 • **PEARL HARBOR ȘI NORDUL AFRICII**

pagina anterioară: Trupe din Noua Zeelandă în Deșertul de Vest, decembrie 1941 (Bettmann/Corbis)

Uimitoarea retragere germană din fața Moscovei a coincis aproape perfect cu o altă mare înfruntare desfășurată la o emisferă distanță. Din senin, japonezii au întreprins un atac spectaculos asupra bazei americane din centrul Pacificului, Pearl Harbor, Hawaii. Acest eveniment izvora de undeva departe în timp: Japonia fusese prima țară noneuropeană care înfrângea o flotă europeană, cea rusă în 1904, iar acum gândea în termenii creării unui imperiu. Deși nu dispunea de materii prime, avea o adaptabilitate inteligentă și acaparase multe piețe occidentale din Asia. Mai târziu, în timpul Marii Crize, vecina gigantică a Japoniei, China, s-a dezintegrat în contextul luptelor dintre cele trei tabere: japonezi, comuniști și naționaliști republicani. Japonezii ocupaseră Peking (Beijing) și porturile comerciale, provocând ostilitate din partea Statelor Unite pentru care „politica ușilor deschise“ (comerțul liber și nonintervenția) era o regulă de bază, iar unul dintre motivele rigidității răspunsului american a fost asprimea comportamentului japonezilor în China – atitudinea de rasă superioară ce imita practicile anumitor națiuni europene. Brutalitatea japonezilor a devenit notorie și cei 5 000 de misionari americani au stat mărturie (Pearl Buck, fiica unui misionar, ale cărei romane prezentau o variantă siropoasă a vieții țăranilor chinezi, a primit un relativ îndoielnic Premiu Nobel pentru Literatură). Japonezii nu au acceptat criticile, iar americanii au amenințat cu sancțiuni. Petrolul era marele punct vulnerabil al japonezilor și în 1940. Profitând de prăbușirea Franței și a Țărilor de Jos, trupele japoneze au intrat în Indochina Franceză și s-au îndreptat spre Indiile de Est Neerlandeze (actualmente Indonezia), bogate în petrol. Rezultatul a fost o ostilitate uriașă între Japonia, pe de o parte, și Marea Britanie și Statele Unite, acestea din urmă impunând un embargou asupra petrolului și înghețând activele japoneze. Dat fiind pactul de nonagresiune sovieto-japonez, planurile de război ale japonezilor au continuat: distrugerea flotei americane la Pearl Harbor, cucerirea insulelor Guam și Wake, obținerea petrolului din Indiile de Est Neerlandeze și din Filipine (teritoriu american începând din 1898) și alungarea britanicilor din baza lor navală din Singapore. Apoi avea să se creeze un Commonwealth japonez (numit în mod bizar „sferă de coprosperitate“), iar Occidentul nu ar fi putut să intervină. Desigur că japonezii, ai căror conducători cunoșteau nemijlocit Statele Unite și Marea Britanie, au înțeles că ar putea fi zdrobiți, dar nu au văzut alternative, având în vedere extraordinara lor tradiție de mândrie

rasiale și statutul împăratului, care echivala cu cel al unui zeu, și s-au gândit că ar putea fi o mică șansă să iasă învingători.

Pe 7 decembrie 1941, Japonia a lovit Pearl Harbor printr-un atac-surpriză executat în mod strălucit. Acest atac a fost însă ajutat foarte mult de impasibilitatea cu care era condusă baza – avioanele fiind aliniate atent la sol, tocmai bine ca să fie bombardate, tunurile antiaeriene erau fără echipaj uman, depozitele de muniție erau zăvorâte, iar cheile ascunse. Din fericire, toate cele trei portavioane americane erau în larg, trimise să păzească o altă insulă care putea fi folosită pentru a trimite avioane, dar în afară de aceasta s-au produs pagube mari, opt cuirasate americane au fost scoase din luptă și 2 402 americani au fost uciși. Japonezii mizaseră pe ideea că Statele Unite, când aveau să se confrunte cu o asemenea înfrângere de proporții, urmau să fie de acord să negocieze un acord și să-i permită Japoniei să domnească liber în China. Comandantul marinei japoneze, generalul Isoroku Yamamoto, eroul momentului, nu credea că atacul de la Pearl Harbor era oportun – îi știa pe americani și a înțeles că, după harababura și uluirea inițiale, vor contraataca și nu vor uita niciodată umilința. În orice caz, pierderile americane erau mai puțin serioase decât s-a crezut la început: portavioanele americane erau mult mai importante decât cuirasatele, iar infrastructura navală vitală (rezervoarele de petrol și instalațiile șantierului naval), submarinele și unitățile de interceptare a comunicațiilor au rămas neatinse, deoarece japonezii, văzând că portavioanele nu erau acolo, s-au temut de un contraatac și s-au retras prea devreme.

În primele șase luni ale lui 1942 americanii și britanicii au avut parte de alte dezastre în Pacific. Churchill era un vechi imperialist, hotărât să ofere o demonstrație de forță. El știa importanța conservării „imaginii“ pentru păstrarea imperiului asiatic, extraordinara și adesea spontana încredere în sine așteptată de la Rajul britanic al Indiei cu 400 000 000 de suflete, care-și exercita conducerea cu ajutorul a 60 000 de britanici și a unei armate alcătuite în principal din populația indigenă. El a ordonat mutarea a două nave de război în Oceanul Indian, ca o demonstrație de forță, dar acestea au fost atacate din aer și, cu toate că erau mărețe, au fost scufundate. Japonezii foloseau acum Thailanda și Indochina pentru invadarea Malaysiei, iar bazele aeriene americane din Guam și Wake au fost de asemenea supuse atacului naval. Pe 1 ianuarie 1942, o Declarație a Națiunilor Unite (prima dată când a fost folosit termenul) a dus la înființarea în Asia de Sud-Est a

unui comandament suprem controlat de britanici, dar japonezii l-au înlăturat, cucerind Manila, capitala Filipinelor, și o mare parte din Noua Guinee. Marea catastrofă s-a produs pe 15 februarie 1942, odată cu căderea statului Singapore. De peste un secol, Singapore fusese posesiune britanică, centru lucrativ de comerț. Când japonezii l-au invadat, pe 8 februarie, era apărat de 130 000 de trupe imperiale britanice, de cinci ori mai mult decât forțele japoneze invadatoare, dar nu existau tancuri britanice care să lupte cu cele 200 de tancuri japoneze, iar superioritatea aeriană japoneză era copleșitoare. După predare, aproximativ 80 000 de prizonieri de război – britanici, australieni, indieni – au pornit într-un marș spre o soartă cumplită, a muncii forțate și a înfometării.

Apoi, la sfârșitul lui februarie și la începutul lui martie 1942, flota japoneză a măturat totul în calea ei și a lansat un raid în Oceanul Indian, cu atacuri împotriva Ceylonului. Un portavion britanic a fost scufundat și navele britanice au fost ținute în mod prudent departe de Oceanul Indian. Japonezii au invadat și Birmania. Ideea de la baza acestei mutări a fost tăierea liniilor de aprovizionare ale naționaliștilor chinezi, care amenințau planurile japonezilor și încă nu se predau. Americanii au ajutat trimițând consilieri militari, avioane și provizii de-a lungul drumului către Birmania. Britanicii au intenționat inițial să-și păstreze colonia, dar aveau prea puține trupe acolo, birmanezii nu puteau face prea mult și în 1942 japonezii stăpâneau cerul. I-au obligat pe britanici să se retragă – o retragere foarte greoaie pe o distanță de 1 600 de kilometri pe un teren dificil, încheiată în mai la granița indiană, când a început musonul și i-a împiedicat pe japonezi să înainteze. Naționaliștii chinezi erau izolați acum, exceptând o linie aeriană de aprovizionare extraordinar de periculoasă peste munții Himalaya. Cu toate acestea, britanicii au reușit să oprească aproximativ trei cincimi din armata japoneză; după cum scrie în mod corect Antony Beevor: „Conflictul sino-japonez a fost multă vreme o piesă lipsă în puzzle-ul celui de-al Doilea Război Mondial“. În alte părți, valul japonez era de neoprit. Cel mai cunoscut general american, Douglas MacArthur, a declarat că va apăra Filipine, dar avioanele lui au fost în majoritate distruse la sol, iar în martie i s-a cerut să plece. Se pensionase din armată în 1937, devenind consultant militar pentru guvernul federal din Filipine, și a fost rechemat la datorie în 1941. Acum era în Australia, dar făcuse faimoasa lui promisiune: „Mă voi întoarce“. Oamenii săi, 80 000 la număr, au rezistat până pe 8 mai în jurul

insulei Corregidor din golful Manila. În Australia era multă tensiune în legătură cu brusca prăbușire a imperiilor american și european. Japonia, o națiune situată pe o insulă în larg, se extinsese pe o suprafață uriașă, trupele ei conducând o mare parte din China, amenințând India, iar flota ei controlând o vastă întindere de ape, cu baze și puncte fortificate în insulele din Pacific. Rabaul, în largul Noii Guinee, a fost construită pentru a fi principala bază navală, dar japonezii s-au răspândit de asemenea pe insulele Solomon, având planificată construirea unui aerodrom pe Guadalcanal, și au folosit insulele capturate Guam și Wake în mod eficient.

Britanicii erau într-o poziție foarte expusă. Stăpânirea lor în India se apropia evident de sfârșit, dar nu puteau nici să o părăsească, nici să o apere cum se cuvine. Odată ce prestigiul britanicilor fusese șifonat, în Singapore și în alte locuri, India a devenit dificil de guvernat. Efortul de a rezista în fața Japoniei se traducea prin faptul că efortul de război era diminuat în alte părți, iar pe parcursul lui 1942, cele mai mari dezastre ale britanicilor au continuat. Realitatea era că britanicii își asumaseră mult prea mult. Imperiul lor era o anomalie extraordinară: cum ar fi putut o insulă din nord-vestul Europei să gestioneze un sfert din teritoriul terestru al lumii? O asemenea sarcină era imposibilă fără sprijin american și exact pe asta a mizat Churchill. Atacul de la Pearl Harbor a făcut America receptivă la efortul de război britanic. America reușise să nu intre într-un alt conflict global, iar Congresul adoptase mai multe legi ale neutralității în anii 1930, prin care se interzicea vânzarea de armament beligeranților. Dar în decembrie 1940, având proaspătă în minte invazia lui Hitler în Polonia, președintele Roosevelt a declarat că America va deveni „arsenalul democrației“. Scopul lui era să ajute Marea Britanie, dar fără să intre în război. A conceput Actul de Împrumut și Închiriere, iar Congresul a adoptat o autorizație de cheltuieli în martie 1941, prin care permitea guvernului „să vândă, să transfere proprietatea, să facă schimb, să închirieze, să împrumute sau să cedeze pe alte căi... orice echipament de apărare“ anumitor națiuni, Marea Britanie fiind prima, în martie, China a doua, în aprilie, și Uniunea Sovietică a treia, în octombrie. După care America a intrat în război, în decembrie. Primul scop al Aliaților era acum să controleze Atlanticul și să permită traversarea trupelor americane și a proviziilor. În iulie 1942, când americanii au ajuns în fine să organizeze convoaie în apele lor teritoriale, comandantul marinei germane Karl Dönitz și-a concentrat submarinele asupra Atlanticului de

Nord. Erau destul de multe pentru a forma o linie lungă și uneori porneau simultan la atac până la 15 submarine. Avioanele de vânătoare Aliate zburau spre vest de la baze britanice sau spre est din America, pentru a proteja convoaiele navale de submarine; bineînțeles că avioanele erau nevoite să-și drămuiască combustibilul, ca să aibă suficient pentru a reveni la bază. Avioanele de vânătoare de atunci aveau suficient combustibil pentru a proteja convoaiele doar o parte din drum, iar zona în care navele rămâneau neprotejate se numea Zona Neacoperită din mijlocul Atlanticului. Aici, cele mai vulnerabile erau convoaiele Aliate și tot aici aveau loc cele mai multe atacuri ale submarinelor. Doar în octombrie 1942, 56 de nave, un total de 250 000 de tone, au fost scufundate între Groenlanda și Islanda, într-o regiune neacoperită de avioanele Aliate. Pe de altă parte însă, au fost de asemenea scufundate mult mai multe submarine – 60 în august–septembrie, câte unul pentru fiecare zece nave comerciale scufundate, față de unul la 40, cum fusese înainte. Amiralul britanic Max Horton, comandantul suprem al frontului de vest, zona rectangulară care intra până departe în Atlantic dinspre coasta vestică a Marii Britanii, a organizat escorte detașate unde era necesar să vâneze submarine, și ar fi obținut rezultate și mai bune dacă ar fi avut la dispoziție mai multe avioane. Se foloseau noi tactici – adică escortele rămâneau deasupra unui submarin până la terminarea aerului din interiorul acestuia. Încărcăturile explozive de adâncime mai vechi erau greoaie și tulburau apele, dar erau înlocuite destul de frecvent de mortierele de tip arici care explodau la contact, în timp ce mortierele antisubmarin aveau rază de acțiune mai mare (împreună, acestea au scos din luptă un sfert din submarine). A urmat o altă invenție ingenioasă – proiectoarele Leigh. Acestea erau puse automat în funcțiune noaptea, de îndată ce un avion detecta prin radar un submarin ieșit la suprafață (unde se putea deplasa mai repede și-și putea reîncărca bateriile) și luminau ținta. Submarinele erau astfel atacate din senin și erau scufundate. Același rezultat se obținea cu un radar centimetric, care putea fi transportat pe un avion și nu putea fi detectat de victima ce avea să fie distrusă în mod cu totul neașteptat.

Pentru zece luni, începând din februarie 1942, spărgătorii de coduri britanici au fost învinși datorită modernizării mașinii Enigma. Submarinele și-au continuat acțiunile, în mare măsură nedetectate. Germanii descifrau codurile navale britanice și cunoșteau detalii legate de convoaie, dar

britanicii nu puteau citi echivalentele germane. Răsturnarea în favoarea Aliaților a avut loc pe 30 octombrie 1942, când britanicii au capturat spectaculos un submarin care ieșise la suprafață în estul Mediteranei, au urcat la bordul vasului distrus și au luat de acolo tot ce au găsit. Ce au recuperat a ajutat la schimbarea cursului războiului. Au găsit cifrurile noii mașini Enigma și cărțile de cod folosite de germani pentru a-și cifra mesajele. În curând, pentru că Enigma fusese spartă (cod spart de Alan Turing, unul dintre primii experți în computere), Amiralitatea britanică putea fixa pozițiile submarinelor pe hartă, permițând convoaielor din Atlantic care transportau provizii din America de Nord în Marea Britanie și în Uniunea Sovietică să treacă de acestea neatinse. În decembrie 1942, pierderile înregistrate de Aliați erau mult mai reduse și a venit iarna, vremea înrăutățindu-se. Primăvara însă, luptele cu convoaiele au reînceput și erau atât de multe submarine care patrulau încât convoaiele abia se strecurau nedetectate. În martie au fost scufundate 82 de nave în Atlantic (476 000 de tone), față de 12 submarine. O vreme britanicii s-au confruntat cu o problemă gravă de aprovizionare, dar apoi lucrurile s-au schimbat – în aprilie, doar 39 de nave (235 000 de tone) au ajuns pe fundul mării, dar au fost scufundate 15 submarine și în mai a avut loc o răsturnare spectaculoasă, o bătălie pentru un convoi comercial lent, când Outbound (North) Slow ONS5, alcătuit din 43 de nave comerciale escortate de 16 nave de război, a fost atacat de 30 de submarine. S-au pierdut 13 nave comerciale, în parte pentru că o furtună a împrăștiat convoiul, dar șase submarine au fost scufundate de navele de escortă și de avioane; Slow Convoy SC130 nu a mai avut nici o pierdere, dar a scufundat 5 submarine. În mai au fost distruse în total 43 de submarine, 34 în Atlantic – reprezentând 25% din forța operațională. Aliații au pierdut 34 de nave (134 000 de tone). Motivul principal a fost închiderea Zonei Neacoperite din mijlocul Atlanticului de către noile avioane, B-24 Liberator, care puteau zbura pe distanțe mult mai mari, și de asemenea adăugarea portavioanelor comerciale sau de escortă care însoțeau convoaiele. Portugalia le-a permis Aliaților să folosească aerodromurile din Insulele Azore, iar Comandamentul de Coastă al RAF avea să scufunde mai multe submarine decât orice alt serviciu Aliat din precedenții trei ani de război (după aprilie 1942). În 1943 au fost scufundate 258 de submarine, 90 de către Comandamentul de Coastă și 51 avariate. Aceasta însemna că Anglia putea fi folosită acum

pentru o invazie americană în vestul Europei, pe care Stalin o cerea de ceva vreme.

În anii 1941 și 1942 Aliații au repurtat succese și au suferit eșecuri. În Asia de Sud-Est, poziția britanică se prăbușea și situația strategică globală de ansamblu a acesteia părea disperată, exceptând nordul Africii. Acolo, forțele britanice construiau o cale ferată pe o distanță de 1 600 de kilometri prin deșertul arid, între El Alamein, în apropiere de Alexandria, și Tobruk, în Libia. Pe 22 ianuarie 1941 englezii au eliberat fortăreața Tobruk, care fusese în posesia italienilor. Dar apoi s-au lovit de probleme de aprovizionare, nemaiavând nici măcar apă, iar italienii și germanii au contraatacat. Armata a 8-a britanică a pregătit un atac, Operațiunea Battleaxe, în regiunea estică libiană Cirenaica, unde se află și Tobruk. Forțele care au participat la Operațiunea Battleaxe cuprindeau 100 000 de oameni, 849 de tancuri și 604 avioane și erau îndreptate împotriva unei forțe ceva mai slabe. Britanicii au creat câmpuri de mine elaborate, pentru a canaliza orice atac al Panzerelor, și, în paralel, în tabăra britanică sosea echipament nou – tancuri Grant, cu blindaj și un tun care putea rezista tancurilor Panzer IV fără să fie depășite ca rază de acțiune (tunul de 57 de milimetri era pe măsura Pak-ului 38 german, de 50 de milimetri).

Erwin Rommel, Vulpea Deșertului, a fost marele adversar al Aliaților în nordul Africii. Avea charismă, era adorat de oamenii săi și reușise chiar să dezarmeze cea mai importantă armă britanică, sistemul de spionaj Ultra. Nu se supunea instrucțiunilor date de Înaltul Comandament de la Roma și luase serviciul de informații britanic total prin surprindere; în același timp, putea citi traficul radio local din nordul Africii și astfel știa cum să acționeze. Pe 26 mai 1942 a depistat un punct vulnerabil și chiar a invadat cartierul general al unei divizii de blindate. Brigăzile de blindate britanice au intrat în acțiune una câte una, fără sprijinul tunurilor antitanc sau al infanteriei motorizate, sprijin de care germanii aveau parte. Rommel folosise de asemenea în mod ingenios câmpurile de mine britanice și formase un ecran de tunuri antitanc care-i acoperea pe geniștii ce dezamorsau minele. Între timp, generalul britanic Neil Ritchie, un bun ofițer de stat-major, comanda armata care se mișca lent, iar unitățile britanice luptau fără coordonare, fiind înfrânte una după alta. Înconjurând flancul sudic printr-o manevră de flancare executată în deșert, Rommel i-a prins pe staticii britanici la mijloc, între câmpurile de mine puse chiar de ei și de germani. În partea sudică

Francezii Liberi au rezistat eroic la Bir Hakeim (moment comemorat prin faptul că o stație de metrou din Paris poartă numele acestui loc), semn că francezii își reveneau. Dar Rommel a reușit străpungerea și panzerele au atacat pe trei laturi, lăsând în urmă o grămadă de tancuri avariate pe care britanicii ar fi trebuit să le recupereze, dar nu au făcut-o. Armata a 8-a s-a retras la granița egipteană, lăsând Tobrukul izolat. Fortăreața fusese slăbită, minele îndepărtate pentru a crea poziții fortificate, sau cazemate, de care depindeau britanicii. Coloanele de praf, bombardamentele neîncetate și lipsa de experiență a trupelor au provocat căderea Tobrukului, lăsând în urmă cantități uriașe de provizii și 35 000 de prizonieri (21 iunie). Roosevelt l-a mustrat cu blândețe pe Churchill, la Washington, și s-a oferit imediat să ajute. Atașatul american de la Cairo a trimis rapoarte devastatoare despre ineficiența britanică, dar italienii îi puteau citi mesajele codificate: în această situație, Rommel s-a lansat într-un asalt ulterior – de această dată cu un ajutor enorm oferit de vehiculele și de combustibilul capturate.

După căderea Tobrukului, în iunie 1942, a avut loc o altă înfruntare la granița cu Egiptul. Britanicii mai aveau acum doar 100 de tancuri, după ce pierduseră jumătate din artilerie. Chiar și acum, prudența neputincioasă manifestată domnea în ceea ce privea sistemele defensive, iar trupele erau plasate în cazematele lor, ducând o luptă statică, apărate de câmpurile de mine pe care Rommel le-a ocolit pur și simplu. Dar britanicii învățau, și comandantul lor, sir Claude Auchinleck, s-a impus, înlocuindu-l în cele din urmă pe omul pe care, din decență, nu l-a îndepărtat, însărcinându-l să facă trupele mobile. Ajunsese însă prea târziu și a avut loc o altă luptă dezordonată, după care Auchinleck, acum feldmareșal, a fost fotografiat stând nefericit și singur în pantalonii lui largi și scurți pe marginea drumului, în timp ce armata lui se retrăgea spre cel mai apropiat și convenabil punct apărabil. Din acest moment, curba de învățare a armatei britanice a urcat. S-a întâmplat în stația de cale ferată din orașul El Alamein (care înseamnă „Cele două drapele“, britanic și egiptean) de la Mediterană. El Alamein era cel mai îngust front pe care se putea staționa, situat la aproximativ 40 de kilometri distanță de deșert și de cele două coline line ce purtau numele de „creastă“, permițând observarea și într-un fel acoperirea. Deșertul se termina cu o imensă depresiune, o zonă de mlaștini cu apă sărată, inutilizabilă pentru armată sau pentru orice alt scop. Putea fi flancată

doar dinspre sud, dar acolo era deșertul Sahara, în sine impracticabil pentru tancuri. Poziția de la Alamein avea deja cazemate fortificate, cele mai dezvoltate înconjurând stația de cale ferată, asigurate cu sârmă ghimpată. Acolo domnea starea de panică, în timp ce flota britanică pleca din Alexandria, iar statul-major ardea documente. Mussolini își pregătise un cal alb pentru intrarea în Cairo și pe 30 iunie Rommel se apropiase de poziția Alamein. Oamenii lui erau însă foarte obosiți și suferiseră pierderi; apa lipsea și ea. Auchinleck încropise o brigadă indiană din Irak, cu tunuri antitanc mai bune, iar RAF avea superioritate aeriană. În curând, Rommel ajunsese să mai aibă doar 37 de tancuri și cele trei divizii germane ale lui numărau mai puțin de 2 000 de oameni. În afară de asta, proviziile lui venite din Italia erau acum serios diminuate – 5 000 de tone în iunie și iulie, față de 34 000 în mai. Bătălia de la frontieră se apropia de sfârșit și un contraatac a dus la capturarea unuia dintre principalele atuuri ale lui Rommel, interceptoarele sale de semnale.

Pe tot parcursul campaniei nord-africane, Churchill fusese ca un ghimpe în coastă. Trimisese mesaje fără echivoc, cerând acțiune și victorie într-un moment în care comandanții se confruntau cu nesfârșite dificultăți. În cele din urmă a venit la Cairo și l-a demis pe Auchinleck; înlocuitorul acestuia, Bernard Montgomery, Monty, era arțăgos, vanitos și un om al nesfârșitelor detalii. S-a străduit imediat să se facă cunoscut de oamenii lui și l-a intimidat până și pe Churchill, care i-a acceptat acestuia grija și pregătirea meticuloasă pe care nu le-ar fi tolerat la predecesorii lui Montgomery – dar și solicitările care, într-adevăr, le provocaseră predecesorilor revocarea. Montgomery avea de asemenea o superioritate uriașă ca oameni și materiale, dar nu s-a grăbit, așteptând până când liniile de aprovizionare au funcționat adecvat și a ajuns la superioritate aeriană. Totuși o victorie britanică importantă avea să urmeze.

Cu toate acestea, poziția Alamein favoriza acum apărarea lui Rommel, deși acesta avea mult mai puține tancuri și avioane decât Montgomery. Rommel a plantat câmpuri de mine folosind jumătate de milion de mine, unele luate de la Tobruk. Italienii erau de asemenea maeștri în crearea de câmpuri minate false. Inamicii nu aveau nici o șansă să întreprindă vreo mișcare de învăluire reușită, adică să le atace părțile laterale, iar apoi să înconjoare, deci era necesară o străpungere. Totuși, cu 220 000 de oameni și 1 100 de tancuri, Montgomery avea o superioritate uriașă asupra lui

Rommel, cu 115 000 de oameni și 559 de tancuri. Cu multă ingeniozitate au fost realizate tancuri false (jeepuri camuflate cu lemne vopsite) și alte asemenea, dar esențiale erau absoluta stăpânire a spațiului aerian și întreruperea constantă a liniilor de aprovizionare germano-italiene. A mai ajutat și faptul că Rommel, epuizat din cauza tensiunii, se îmbolnăvise. Montgomery intenționa să deschidă cărări prin câmpurile de mine din nord, trimițând geniștii să curețe aceste coridoare folosind detectoare de mine proiectate de polonezi, care lucrau rapid. Fiecare trecere avea să fie suficient de lată cât să încapă un tanc, și un bombardament intens, ca în 1916, avea să arunce în aer totul în calea acestora. Folosind în acest scop aproape 1 000 de tunuri, pe 23 octombrie a început atacul care a durat șase ore, fiecare tun trăgând câte 600 de proiectile. Atunci infanteria a intrat în câmpurile de mine, cu geniștii care și-au dat seama că misiunea îi depășește – câmpurile de mine aveau o lățime de opt kilometri. Dacă se strica un singur tanc sau dacă motorul era afectat de nisip și de praf, întreaga coloană s-ar fi oprit, devenind o țintă perfectă pentru tunurile antitanc germane, dintre care tunul de 88 de milimetri era foarte temut, din cauza razei lui de acțiune și a puterii de penetrare a proiectilelor. Atacându-i pe italieni, care erau mai slabi (dar nu foarte), britanicii au făcut progrese, dar în general primele eforturi nu au fost încununate de succes. Rommel, bolnav, era în convalescență, iar acum singurul avantaj era că adjunctul lui suferise un atac de cord și murise lăsându-i pe germani fără comandant. Rommel, care se simțea în continuare rău, s-a întors. Acum tunurile și avioanele – cu 1 000 de ieșiri (adică suma decolărilor tuturor avioanelor) efectuate de RAF – și-au făcut treaba, secerându-i pe germani și pe italieni și aruncând 135 de tone de explozibil, însă cu toate acestea străpungerea nu a reușit. Montgomery a mutat atacul pe partea nordică, pentru a tăia linia germano-italiană care se prelungea spre El Alamein. Australienii și scoțienii au cucerit teren, iar Rommel nu dispunea nici de rezerve, nici de combustibilul necesar pentru un contraatac eficient.

Montgomery era blocat pe 26 octombrie, iar Churchill, îngrijorat, spunea: „Oare chiar e imposibil să găsesc un general care poate câștiga o bătălie?“ RAF a venit însă în ajutor. Ultimul petrolier german a fost scufundat în portul Tobruk, iar Montgomery, subțiindu-și linia frontului, a creat o rezervă cu care să lanseze alt atac. Câmpul de bătălie era acum infernal – o ceață de căldură, în care mușteleе se adunau în nori negri uriași peste cadavre, răniți,

excremente, un peisaj cu tunuri dezafectate și camioane sau tancuri arzând –, dar britanicii erau mai pregătiți să continue decât germanii. Pe 29 octombrie, britanicii aveau 800 de tancuri, față de 148 germane și 187 italiene, care nu prea erau mobile. Un petrolier a fost torpilat în largul Greciei și alte două au fost scufundate în largul Tobrukului pe 1 noiembrie. Rommel știa că nici măcar retragerea nu va fi ușoară: va trebui să rămână pe poziții și să lupte acolo. Montgomery a făcut o schimbare și a pus mai multă presiune pe partea nordică, cu șapte ore de bombardament aerian urmate de patru ore de bombardament cu 360 de tunuri. Acum geniștii, pe deplin protejați, puteau deschide cinci căi prin câmpurile de mine și, deși atacul asupra unui scut de tunuri antitanc dincolo de gara Alamein a provocat pierderea totală a unei brigăzi de blindate, pierderile germanilor erau proporțional mai mari. Aveau cel mult 35 de tancuri pregătite, iar artileria se redusese la o treime din efectiv. Rommel i-a spus lui Hitler că trebuie să se retragă, dar i s-a răspuns să nu o facă, ci să reziste, după care a fost nevoit să se confrunte cu 400 de tone de bombe lansate în cursul a 1 208 misiuni aeriene, pe 3 noiembrie. Rommel s-a retras, după cum a explicat mai târziu: „Nu existau rezerve, deoarece orice om și tun disponibile fuseseră puse la bătaie. Venise momentul, lucrul pe care încercasem din răsputeri să-l evităm – frontul nostru fusese străpuns și inamicul nostru complet motorizat intra în valuri, atacându-ne din spate. Ordinele superiorilor nu mai contau. Trebuia să salvăm ce se mai putea.“ Aghiotantul său a fost luat prizonier. Pe 4 noiembrie Montgomery a reușit străpungerea, dar s-a comportat în continuare prudent și, fără îndoială, își amintea cum, pe măsură ce britanicii avansaseră în trecut pe acest teren, avuseseră parte de o surpriză sângeroasă oferită de rezistența lui Rommel. Germanii erau însă la pământ acum, mai aveau doar 5 000 de oameni, 20 de tancuri și 50 de tunuri. S-au retras în mod abil la 1 600 de kilometri distanță, în Tunisia.

În Anglia, pe 15 noiembrie, în biserici au bătut clopotele. Nu se mai auziseră din 1940, deoarece aveau rolul de a anunța o invazie germană. Acum această variantă era exclusă și, în sfârșit, se anunța o victorie opiniei publice britanice. Churchill s-a adresat națiunii: „Armata lui Rommel a fost înfrântă. A fost pusă pe fugă. Într-o foarte mare măsură a fost distrusă ca forță de luptă.“ Cu înțelegerea istoricului practicant, a pus victoria în context: „Acesta nu este sfârșitul. Nu este nici măcar începutul sfârșitului.

Dar este, poate, sfârșitul începutului.“ Mai târziu, după război, Churchill avea să scrie: „Înainte de Alamein nu am avut nici o victorie. După Alamein, nu am avut nici o înfrângere.“

Pentru englezi, la sfârșitul lui 1942 cele mai importante evenimente aveau loc pe mare și în aer. Dacă Atlanticul ar fi fost semiînchis, ar fi fost neajutorați, iar dacă germanii și-ar fi păstrat superioritatea aeriană, atunci sovieticii ar fi fost și ei neajutorați, incapabili să-i oprească pe germani. Cheia în ambele situații era la englezi. Era adevărat că în nordul Africii luptaseră doar trei divizii germane, una dintre ele clasificată „Ușoară“, în timp ce restul erau italiene. Dar miza din nordul Africii fusese uriașă – Orientul Mijlociu, petrolul de acolo, legăturile sale strategice.

Problema era că, după cum evoluase războiul, nu doar englezii, ci și americanii fuseseră extrem de mult deviați. Poate cea mai mare piedică a constat în victoria timpurie a generalului O’Connor, din 1940, asupra italienilor. Această victorie i-a bucurat pe englezi, apoi campania din nordul Africii a mers prost; la trecerea dintre anii 1941–1942, în Egipt erau deja trupe și următoarea mișcare logică era să fie întărite. Acest lucru a avut din nou un efect durabil și principalul efort terestru britanic a fost concentrat într-o parte a lumii dorită de britanici, deși americanii o considerau fie sinistră – o problemă de imperialism –, fie irelevantă. Dar apoi englezii au pierdut și situația a trebuit remediată. O modalitate clară era ca o forță anglo-americană să cucerească nordul francez al Africii și astfel să-l alunge pe Rommel din vest, dat fiind că nu fusese alungat din est. Pentru americani, alternativa era să se concentreze asupra luptei împotriva Japoniei, din Pacific. Este o caracteristică a administrației Roosevelt faptul că s-a ținut mai întâi de rezolvarea problemelor din Atlantic, deși în țara lui s-ar fi bucurat de o popularitate și mai mare dacă s-ar fi concentrat asupra Pacificului.

Pe măsură ce forțele lor creșteau, era logic ca americanii să intervină în nordul Africii, nu altundeva, și Churchill le dăduse ideea. Astfel a fost concepută Operațiunea Torța – transportul unei forțe enorme anglo-americane în nordul francez al Africii. Curios este că în Casablanca exista o rețea poloneză de spionaj, la fel ca în filmul cu același nume, deși personajul de acolo era vienez, iar aceasta a avut legături secrete cu autoritățile locale ale guvernului de la Vichy în octombrie. Un general francez, Henri Giraud, un om foarte curajos, dar nu foarte inteligent, a fost

scos din Franța condusă de guvernul de la Vichy ca să fie omul Aliaților (dorea să fie comandant suprem și s-a retras când i s-a refuzat acest lucru). Aliații plănuiau ca trei forțe operative să efectueze debarcări amfibii pentru a cuceri porturile-cheie și aeroporturile, după care să se deplaseze spre est, către Tunis și ariergarda lui Rommel. A fost un succes extraordinar, date fiind circumstanțele. Generalul George Patton, cu 35 000 de oameni la Casablanca în Maroc, venise din Statele Unite cu 100 de nave; în rest au venit în principal trupe anglo-americane din Glasgow, pentru a debarca în Algeria după ce au trecut prin strâmtoarea Gibraltar. Submarinele din zonă au fost atrase să atace un convoi comercial și, pe 8 noiembrie, Patton a debarcat. Aliații au întâmpinat rezistență, o parte dintre oamenii guvernului de la Vichy manifestând o ostilitate violentă îndeosebi față de englezi. Francezii de acolo au fost înfrânți în cele din urmă, deoarece una dintre cele mai importante figuri de la Vichy, amiralul François Darlan, era întâmplător acolo și le-a spus să se predea. Darlan era o figură compromisă, care îi permisese chiar lui Rommel să folosească rutele de aprovizionare franceze, iar pentru Aliați părea destul de suspect să fie văzuți întâlnindu-se cu el. Desigur, conducătorul Francezilor Liberi, Charles de Gaulle, nu avea timp de el sau de Giraud; marele avantaj al lui de Gaulle era că putea colabora cu Rezistența, în mare parte comunistă, din interiorul Franței, iar asasinarea lui Darlan a fost foarte convenabilă pentru el (ucis în condiții misterioase de un bărbat foarte tânăr care a fost, la rândul lui, omorât în foarte scurt timp după un proces sumar, înainte să poată vorbi).

Deși după multe greșeli și stângăcii, britanicii și americanii erau acum în spatele lui Rommel. S-au mai bucurat de un avantaj, și anume că trupele franceze (de fapt marocane sau algeriene) erau din nou în război. Churchill și Roosevelt s-au întâlnit victorioși la Casablanca, iar forțele lor au invadat Tunisia în ianuarie, tocmai când a sosit Rommel. La început a fost un moment jenant, trupele americane fiind lipsite de experiență în bătălia de la trecătoarea Kasserine, în februarie, unde Vulpea Deșertului și-a arătat iscusința inconfundabilă, dar, desigur, Aliații au avut o forță copleșitoare și controlul deplin, atât pe mare, cât și în aer. A urmat un episod absurd, când Hitler a tot adus trupe germane în această poziție fără speranță, iar în mai aproape 250 000 de oameni, dintre care cam jumătate germani, au devenit prizonieri de război. Manevra lui Hitler părea lipsită de sens, dar a avut efectul ciudat și probabil anticipat, deoarece invazia era acum atât de

avansată, încât nu mai putea fi vorba despre un atac în Franța în 1943. Sunt mai multe aspecte neștiute în legătură cu Operațiunea Torța. Toate aceste manevre fuseseră concepute pentru a-i ajuta pe britanici în Egipt și poate ar fi fost mai bine dacă Montgomery pur și simplu nu ar fi luptat deloc la El Alamein, deoarece comunicațiile lui Rommel cu vestul erau periclitate și oricum ar fi fost nevoit să se retragă. Privită de la Moscova (și chiar de la Washington) întreaga campanie era un spectacol de forță imperialistă și e posibil ca Stalin să se fi gândit chiar că englezii îi sacrifică pe ruși lăsându-i să moară cu milioanele pentru a-și proteja poziția din Orientul Mijlociu. Dar Operațiunea Torța s-a dezvoltat pornind de la situația din Tobruk, iar situația din Tobruk a rezultat în urma implicării lui Mussolini în nordul Africii, în iunie 1940. Sute de mii de oameni, sosiți cu sute de nave, erau acum în nordul Africii din cauza războiului care începuse în Polonia. Ce aveau să facă în continuare? Răspunsul, nu foarte agreat de americani, era o invazie în Italia. Era prea târziu să înceapă în același an o operațiune în Franța. Cu alte cuvinte, pentru ruși urma o altă perioadă în care să ducă lupte terestre singuri.

Capitolul 5 • **REACȚIA RUSIEI**

pagina anterioară: Friedrich von Paulus după capitularea de la Stalingrad, februarie 1943 (Georges de Keerle/Sygma/Corbis)

Ultimul moment de inspirație militară al lui Adolf Hitler fusese când insistase pe ideea de a rezista pe poziții în Rusia. Armata Roșie își irosise resursele pe atacuri încăpățânate în zăpadă și, deși germanii fuseseră împinși în retragere, rezistaseră în pungi aprovizionate pe cale aeriană. În timp ce dezghețul din primăvara lui 1941 a blocat totul în noroi și inundații, linia frontului era în zigzag, cu curbe adânci, de la Leningrad către o fâșie de pământ – punga de la Rjev – îndreptată spre Moscova, iar către sud-est, până dincolo de Harkov – al doilea oraș ca importanță din Ucraina, apoi aproximativ de-a lungul Donețului, până în Crimeea. Acolo, în decembrie 1941, rușii au recucerit peninsula Kerci de pe țărmul nord-estic, la vărsarea Donețului în Marea Azov. Ambele tabere încercau să-și revină, iar germanii întâmpinau nesfârșite probleme. Pierdeau peste 100 de ofițeri zilnic, numărul victimelor se apropia de 1 100 000 și, din noiembrie 1941, bolile curmaseră 600 000 de vieți. 74 000 de vehicule motorizate se stricaseră și doar o treime din rețeaua de cale ferată, care oricum avea șinele cu ecartament mai mare decât cele germane, fusese adaptată pentru a transporta materialul rulant german. Cu această capacitate limitată, 11 trenuri pe zi transportau combustibil, dar armata depindea de cai și aceștia aveau de asemenea probleme – 180 000 nu supraviețuiseră iernii.

Germanii încercaseră, bineînțeles, să realizeze prea mult, iar economia lor de război nu era pregătită pentru un calvar îndelungat. Care erau prioritățile – flota? Bombardierele grele cu rază lungă de acțiune? Avioanele de vânătoare? Tancurile foarte grele? Și cum trebuia exploatată Europa ocupată? În 1941 aceste chestiuni erau foarte greu de rezolvat și Germania a continuat să producă bunuri de larg consum, la nivelurile dinainte de război (desigur, nu la standarde ridicate, după opinia englezilor – ca să nu mai spunem de standardele americanilor). De exemplu, în fabrica Messerschmitt din sudul Bavariei aluminiul era alocat în mod greșit pentru construcția de scări pentru uzul populației civile, în timp ce englezii îl foloseau deja pentru a produce avioane de vânătoare mai ușoare și a le asigura o rază de acțiune mai mare. Cea mai mare problemă era însă legată de petrol. Germania se baza pe petrolul pe care-l primea din România și pe combustibilul sintetic, extrem de costisitor, derivat din lignit (cărbune brun), produs de fabrica din Leuna, în apropiere de Leipzig, și de alte rafinării. În cele din urmă, această problemă avea să afecteze definitiv efortul german de război și în 1945 armata Germaniei urma să fie imobilizată. Spre deosebire de germani, rușii

primeau cantități enorme din sudul Caucazului, unde producția de petrol a puțurilor din Baku era transportată, via Astrahan la Marea Caspică, pe cursul Volgăi. Englezii au fost de asemenea foarte bine aprovizionați din Iran, în special pentru campania africană și cea din Extremul Orient. Acum, în 1942, Hitler a decis că trebuie să pună mâna pe acel petrol pentru că, după cum afirmase, fără el războiul era pierdut. De fapt, după cum s-a văzut, 1942 avea să fie ultimul moment în care Hitler a mai putut acționa: în 1943, bombardamentele britanice, care până atunci fuseseră în mare măsură ineficiente, aveau să reprezinte un pericol iminent și să forțeze mutarea Luftwaffe de pe frontul de est, pentru apărarea orașelor Germaniei. Luftwaffe, care a cunoscut o dezvoltare rapidă în anii 1930, a fost forțată să-și asume doar ce putea duce structura acesteia și nu avea nici suficiente avioane de vânătoare, nici bombardiere adecvate. Începând din iunie 1942 avea să fie pregătită o operațiune de proporții, numită *Fall Blau* (ofensiva de vară Soluția sau Operațiunea Albastru), de la albastrul de Prusia. Era o încercare riscantă, dar, așa cum s-a întâmplat de multe ori, dușmanii lui Hitler l-au ajutat enorm.

Victoria repurtată în ultima clipă, înainte ca Hitler să ajungă la Moscova, i se urcase la cap lui Stalin. Acesta mai avusese un moment de grație, când refuzase să părăsească Moscova și organizase parada aniversară a Revoluției în Piața Roșie, în condițiile în care germanii erau foarte aproape; el a presupus că nemții vor ceda. În fond, oricum erau obligați să se retragă într-un fel sau altul, pierzând Rostovul în sud și, la est de Leningrad, Tihvin, un oraș important de pe linia de cale ferată care-i permitea Leningradului să funcționeze în continuare. Eforturile de eliberare a Leningradului dominau acea regiune, deoarece singura cale până la orașul sub asediu era peste ghețurile ce acopereau lacul Ladoga, o mare interioară în care se varsă râul Volhov, în apropiere de Tihvin. În acea iarnă orașul a avut parte de o experiență cumplită, sute de mii de oameni murind de foame și de frig. Linia de aprovizionare prea subțire peste ghețuri, insuficientă pentru nevoile orașului, fusese folosită de asemenea pentru evacuarea utilajelor industriale din Leningrad, vitale pentru economia de război.

Din ianuarie până în iunie 1942, Grupurile de Armate Leningrad și Volhov au fost împinse, în mod repetat, în luptă. Germanii nu aveau cu ce să respingă tancurile sovietice T-34, care puteau fi manevrate pe solul mlăștinos înghețat, și atunci s-au retras, dar când vremea s-a îmbunătățit,

germanii au atacat în punctul inițial al străpungerii sovietice și i-au prins pe atacatori într-o pungă care acum era mlăștinoasă și plină de țânțari. Comandantul rușilor, Andrei Vlasov, un om foarte ambițios care fusese adus aici în ultimul moment și primise instrucțiuni disperate, ajunsese în mijlocul unui haos și până pe 25 iunie pierduse 60 000 de oameni. Vlasov a fost capturat de germani, a trecut în tabăra cealaltă, a încercat să organizeze o Mișcare Rusă de Eliberare în favoarea celor care-l capturaseră și a fost executat de sovietici după război.

În Crimeea era un dezastru și mai mare. Fortăreața și baza navală Sevastopol de pe malul vestic era sub asediu și Armata Roșie, aflată pe malul estic, trebuia să atace pentru a o elibera. S-au făcut niște eforturi stângace din februarie până în aprilie, cu pierderi grele, și germanii, care dețineau controlul aerian, au produs pagube mari navelor de aprovizionare sovietice. Apoi, pe 8 mai, Erich von Manstein, comandantul Armatei a 11-a din Crimeea, a lansat o operațiune bine pregătită, prin care trebuia să elibereze peninsula Kerci. Aceasta presupunea un atac frontal, dar organizat atât de ingenios încât majoritatea forțelor rusești să fie poziționate pe flancul greșit, ca apoi să fie încercuite. Germanii au folosit 170 000 de oameni, 258 de tancuri și 1 100 de tunuri și în iunie 1942, într-o luptă epică ce a durat o lună întreagă, Sevastopolul a fost cucerit, deși în ruine, 95 000 de ruși fiind luați prizonieri. Cucerirea Sevastopolului a coincis cu căderea Tobrukului. Dar ce era mai rău abia acum urma.

Frontul de est era marcat de râuri lungi și late. De-a lungul cursului, Niprul făcea un cot larg de la Kiev până departe spre sud-est înainte de vărsarea lui în Marea Neagră; Donețul de Nord, care curgea prin Harkov și se vărsa în Doneț, făcea o buclă spre est; Donul, după un alt cot spre sud-est, mai făcea un cot înapoi, prin Rostov, spre Marea Azov. Dincolo de acestea era cel mai mare râu dintre toate, Volga, care se vărsa în Marea Caspică bogată în petrol. În atacurile ei din ianuarie spre Harkov, Armata Roșie stabilise un cap de pod peste râul Doneț, în zona Izium. Harkov și legătura feroviară se aflau la numai 64 de kilometri în spatele liniilor și punga Izium trebuia golită dacă Operațiunea Albastră voia să avanseze. Problemele erau complicate și mai mult de faptul că, în martie, Armata Roșie stabilise un alt cap de pod, dar mai puțin adânc peste Doneț, la nord de Izium. Stalin l-a încurajat pe comandantul frontului, Semion Timoșenko, cu planuri grandioase, și acesta a întreprins încă un atac din vârful pungii,

folosind 540 000 de oameni, 1 200 de tancuri, 10 000 de tunuri și 900 de avioane. Scopul declarat era să cucerească „importantele puncte de trecere peste Nipru“, aflate la 160 de kilometri sud-vest de Harkov. Lucrurile s-au pus în mișcare pe 12 mai și Armata Roșie s-a apropiat de Harkov. Germanii au răspuns cu curaj, lăsându-l pe Timoșenko să avanseze, după care a atacat grupul panzer al lui Kleist, luându-i total prin surprindere pe ruși, de undeva departe din spatele lor, fiind sprijinit de un întreg corp de aviație (500 de avioane). Timoșenko a redus din agresivitatea atacului asupra orașului Harkov, a fost înconjurat într-o pungă între 22 și 23 mai și, când rezervele de combustibil s-au terminat, pe 26 mai forțele sale au cedat – 22 de divizii, 15 brigăzi de tancuri, șapte divizii de cavalerie, cu 540 de avioane, peste 1 200 de tancuri și 2 000 de tunuri căzând în mâna dușmanului. 240 000 de prizonieri au pornit în marș. A mai avut loc și un atac german asupra capului de pod nordic (Volceansk), în urma căruia germanii au luat 21 000 de prizonieri, pe 15 iunie. Acum era rândul germanilor să înainteze prin stepă, de această dată având o superioritate de 6 la 1 ca număr de tancuri, în timp ce anterior rușii avuseseră un avantaj de 3 la 1. Pe 28 iunie, Operațiunea Albastră a continuat de-a lungul Donului. La Voronej era un cap de pod sovietic care-l îngrijora pe Bock, deoarece Armata Roșie ar fi putut ajunge pe flancul său deschis. Hitler dorea ca Bock să nu facă altceva decât să înainteze cât mai repede posibil. De fapt, rușii învățau să se retragă în timp ce-și consolidau forțele undeva în spate, iar pe 7 iulie devenise clar că se sustrag unui atac inițiat de Bock. Adevărata problemă pentru nemți era că pur și simplu nu aveau suficiente forțe mobile și, în orice caz, date fiind problemele legate de combustibil, acestea nici nu erau prea mobile. Disputa la cartierul general de vară al lui Hitler din orașul ucrainean Vinița s-a inflamat. Generalii se certau cu Hitler, acuzându-se reciproc pentru ce și când spusese fiecare. Pentru a consemna aceste lucruri, fiecare cuvânt rostit la cartierul general, orice zăngănit de aparat de aer condiționat, bâzâit de țânțar, urma să fie așternut pe hârtie de stenodactilografi – lucru care nu a încurajat deloc încrederea necesară desfășurării operațiunilor militare. Dar rezistența rusă nu era încă prea puternică și germanii și-au împărțit forțele – Grupul de Armate A avea să invadeze Caucazul și să facă rost de petrol, în timp ce Grupul de Armate B urma să stea de gardă pe flancul lui nordic, pe cursul inferior al Volgăi. Armata a 6-a, vârf de lance, a ajuns la extremitatea

estică a cotului râului Don și l-a traversat în august. Un pod terestru îngust o separa de Volga.

Orașul principal de pe cursul inferior al Volgăi era Stalingrad, un oraș vechi, construit pentru industria modernă ce lucra conform Planului Cincinal și, la fel ca alte orașe, fusese redenumit după figurile de marcă ale Revoluției. Armata Roșie s-a pregătit de luptă aici și a creat un nou grup de armate, denumit după acest oraș, care cuprindea 200 000 de oameni, 400 de tancuri, peste 2 000 de tunuri și 454 de avioane. Orașul era pregătit, vitele și utilajele fuseseră transferate pe malul estic al Volgăi, iar Stalin, care se înșelase crezând că adevărata amenințare era la Moscova, a văzut ce se întâmplă de fapt când, pe 23 iulie, germanii au cucerit Rostov pe Don. Trupe motorizate trebuiau să înainteze, traversând Marea Caspică, până la Astrahan, dar aprovizionarea cu combustibil continua să fie o problemă: 1 500 de tone mergeau pe frontul de pe Don în camioane destinate Grupului de Armate B, a cărui Armată a 6-a a fost întârziată cu o săptămână, fatală, din cauza lipsei de combustibil. În plus, devierea forțelor a continuat – câteva unități bune au fost trimise în vest, unde germanii se temeau acum de deschiderea unui al doilea front, plus transferul lui Manstein la Leningrad, unde existau planuri nerealizate de a face joncțiunea cu finlandezii, pentru a încercui strâns orașul. În lunile care au urmat, atacul asupra Leningradului nu s-a putut desfășura în mod corespunzător din cauza mutărilor de trupe către sud, unde Armata Roșie lansa atacuri puternice – mai puternice decât s-a spus mai târziu, având în vedere că au fost respinse: un istoric american cu ochi ageri, David Glantz, a scos toate acestea la lumină și a dezvăluit extraordinara inventivitate a unuia dintre generalii germani, Walter Model, în menținerea liniei de front la Rjev și Gjatsk, nu departe de Moscova, unde fusese stabilizată în primăvara lui 1942. Partizanii reprezentau acum o problemă, deoarece cartofii trebuiau recoltați sub supraveghere militară și în zona Grupului de Armate Centru aveau loc cinci sau șase atacuri pe zi.

Aceasta a fost criza din URSS, din 1942. Pierduse o treime din industrie și două cincimi din populație se afla în teritoriul ocupat de nemți; bazinul râului Doneț furniza 57% din cărbune și erau de asemenea pierderi însemnate de minereuri necesare, din care se extrăgeau fier, cupru, mercur, staniu sau plumb, dar și fosfați, grafit, iod; existau semne de demoralizare în rândurile armatei – de exemplu, prăbușirea liniei de apărare improvizate în partea sudică a Donului, la căderea Rostovului. Înaintarea germană de

acolo s-a produs rapid la sfârșitul lui iulie, nemții traversând râul Manîci, care marchează în acea zonă granița dintre Europa și Asia. Grupul de Armate A avea să se deplaseze de-a lungul țărmului Mării Negre spre Batumi și să blocheze bazele navale sovietice, dar mai trebuia să cucerească și orașul petrolier Maikop, capitala districtului Adîgheia, și puțurile de petrol (pornind de la premisa că populația avea să coopereze și că Armata Roșie era în proces de disoluție – doar acel grup de armate luase 309 000 de prizonieri începând cu 1 iulie și până pe 10 august). Un atac româno-german cu planoare a curățat peninsula Taman din capătul estic al gurii Mării Azov și germanii au intrat în portul Novorossiisk (s-a dovedit a fi ultimul trofeu german important, deși au reușit să-l păstreze, împreună cu capul de pod Kuban, pentru încă un an). Maikop a căzut pe 9 august, dar existau doar patru cărări prin Caucaz, pentru catâri, și până și bucătăriile de campanie au trebuit să fie lăsate în urmă: singurul vehicul cât de cât util era Kettenkrad, un fel de motocicletă cu șenile. Pe 22 august, trupe de vânători de munte, de elită, au înfipt un steag german pe muntele Elbrus, care domină partea nordică a Caucazului, la fel cum Ararat domină partea sudică. Germanii s-au apropiat până la 40 de kilometri de orașul Suhumi de pe țărmul Mării Negre, dar de-acum erau prea departe de bază, așa că hrana a întârziat o săptămână și au rămas cu 2 000 de catâri mai puțin. La cartierul general au avut loc alte certuri aprinse, apogeul săptămânilor de tensiune din cauza prudenței excesive a armatei. Între timp, la Maikop, cel mai mic dintre câmpurile petrolifere, au sosit 6 500 de experți, sperând să extragă 3 500 000 de tone de petrol, dar au fost atacați de partizani și câmpurile petrolifere au fost distruse (au recuperat în total doar 50 de barili, iar tabăra inginerilor a fost aruncată în aer de ingenioșii partizani). Germanii erau blocați și Hitler a fost cuprins de furie și chiar s-a izolat de lume când și-a dat seama că de fapt campania din 1942 nu-și va atinge obiectivele. Furia sa a căpătat forța unui uragan când a acuzat întreaga armată și a jurat că abia aștepta să-și arunce haina militară. Armata pierduse 200 000 de oameni în august și doar jumătate dintre ei puteau fi înlocuiți.

Până pe 24 iulie atacul pe interiorul cotului Donului, spre Kalaci, decursese destul de bine. Pe 30 iulie, Armata a 4-a Panzer a lui Hoth, împreună cu un corp românesc, care a intrat sub comanda Grupului de Armate B cu denumirea de Armata a 6-a (sub comanda lui Friedrich Paulus, fiul unui profesor; soția lui era o aristocrată româncă din familia Rosetti-

Solescu), era prea slabă la capitolul infanterie pentru a ataca Stalingradul. Era foarte cald și în stepă germanii care își continuau marșul nu prea găseau apă. Pe 7 august, în apropierea orașului Kalaci, situat la vest de Stalingrad, germanii au repurtat o victorie neașteptată: 57 000 de prizonieri, 1 000 de tancuri, 750 de tunuri și 650 de avioane, dar această victorie le-a dat rușilor timp; pe 24 august, Armata Panzer a lui Hoth a venit de la sud, rezistența rușilor a slăbit, și la începutul lui septembrie germanii erau în suburbiile orașului Stalingrad. Era clar că orașul urma să fie apărat cu înverșunare.

Pe 26 august, Jukov a fost desemnat să conducă apărarea Stalingradului. L-a convins pe Stalin să nu întreprindă doar contraatacuri locale și a început să planifice o contraofensivă mult mai amplă împotriva flancurilor slabe germano-române, pregătirile durând două luni. Avea dreptate: flancul Donului de 800 de kilometri era slab acoperit de niște aliați de o seriozitate discutabilă – o armată maghiară slab echipată cu tunuri antitanc, o armată italiană care mărșăluise pe o distanță de circa 1 000 de kilometri și românii care erau considerați cei mai buni dintre soldații aliați germanilor. În ziua în care Jukov s-a deplasat cu avionul la Moscova pentru a-și prezenta planurile, Paulus se întâlnea cu Hitler la Vinița pentru a-și primi doza de optimism (deși până și apa de băut era o problemă) și pe 10 septembrie Corpul Panzer a ajuns la Volga, chiar la sud de Stalingrad. Gara de pe partea nordică a fost cucerită pe 13 septembrie. Apoi caracterul luptelor s-a schimbat. A fost o luptă din casă în casă și de la o formă de relief la alta – bătăliile de la Kurganul lui Mamai, silozul de grâu, fabrica de tractoare, toate intrând în istorie și în filme. Paulus s-a plâns că trupele sale sunt epuizate, dar pe 6 octombrie Hitler a proclamat cucerirea Stalingradului drept sarcină principală a grupului de armate. A fost poate o discuție legată de faptul că, deși în ruine, locul oferea o protecție mai bună pentru iarna ce avea să vină decât stepa deschisă, iar Göring a promis într-o manieră grandomană că-l va aproviziona pe cale aeriană, dar aprovizionarea cu alimente nu era sigură și liniile de transport erau șubrede – trei șine de cale ferată îngustate, cu sens unic, pentru trei armate, pe o distanță de 2 400 de kilometri din Germania, unde era deja un blocaj de sute de trenuri. În medie, la Armata a 6-a soseau patru trenuri în loc de opt–zece necesare. Drumurile – desfundate – erau de asemenea o problemă și proviziile îngrămădite stăteau blocate în depozite, în timp ce caii mureau pe capete. Dar Hitler a fost luat de valul propriei propagande și a afirmat chiar pe 30

septembrie că ce era mai greu trecuse, că orașul va cădea în curând, iar ordinele se tot înmulțeau. Pe la mijlocul lui octombrie germanii ajunseseră într-adevăr la Volga, spărgând apărarea în două, dar luptele din casă în casă epuizaseră trupele și implicarea forțelor aeriene și a artileriei nu era atât de eficientă pe cât se crezuse. Următoarele atacuri ale Armatei a 6-a asupra fabricii de arme și a uzinei metalurgice au eșuat pe 17.

Contraofensiva lui Jukov, prin capetele de pod de pe Don, de la Kleț kaia și Bolșoi, fusese foarte bine pregătită, pentru că existau ambiții de a cuceri până și Rostovul și de a face joncțiunea cu Grupul de Armate A german în Caucaz. Manevrele au fost făcute în mare secret și trupele s-au deplasat noaptea: pentru capul de pod Volga, în 20 de zile au fost transportați de pe un mal pe altul 160 000 de oameni, 10 000 de cai, 430 de tancuri și 6 000 de tunuri. Rezervele au fost create foarte inteligent, pe măsură ce trupele erau retrase de pe front, pentru odihnă și instrucție. Românii de pe frontul Donului aveau piese diverse de artilerie capturate, iar rezerva proprie era reprezentată de o divizie de cavalerie care rămăsese aproape fără cai, în timp ce fiecare divizie avea aproximativ 19 kilometri de apărat, în condițiile unei poziții tactice nefavorabile. Existau chiar așteptări ca aceștia să preia o parte din linia italiană. Pe partea sudică, situația românilor era și mai proastă – 100 000 de oameni care să acopere 240 de kilometri și o parte din linia acoperită de observatori. Erau doar 34 de tunuri antitanc de 7,5 centimetri (și 70 pe Don) și fuseseră distribuite doar o șesime din minele necesare. Însă, deși Hitler își făcea griji în legătură cu flancul de pe Don, atât el, cât și comandantul armatei, generalul Franz Halder, păreau să creadă că puterea rușilor slăbise mai mult decât în realitate. Informațiile erau incorecte, iar Hitler s-a întors pe 7 noiembrie de la Vinița, via München și Berghof, la reședința sa din Alpii Bavarezi, Bârlogul Lupului (Wolfsschantze), cartierul general din Prusia de Est, în orășelul Rastenburg, exact când urmau să se desfășoare cele mai importante evenimente ale anului. Pe 8 noiembrie, în timpul debarcării Aliaților la El Alamein împotriva lui Rommel, Hitler vorbea la München cu ocazia aniversării Partidului Nazist, acesta fiind printre ultimele sale discursuri publice și se poate auzi din vocea lui că face un efort ca să-și recapete vechea putere în timp ce anunță că, de fapt, Stalingradul a căzut. Pedeapsa avea să vină la numai zece zile după aceea.

Germanii habar nu aveau ce-i așteaptă. Până la începerea atacului masa de tancuri sovietice a rămas ascunsă. Pe 19 noiembrie, 30 de divizii au atacat Armata a 3-a română, când tancurile acesteia fuseseră îngropate în tranșee pentru a le proteja, deoarece erau imobilizate din lipsă de combustibil; dar șoarecii le roseseră cablurile electrice, deci nu puteau nici măcar să tragă. Rușii au pătruns prin sud, sud-est și sud-vest și se aflau la 32 de kilometri în spatele Armatei a 6-a. A urmat un al doilea atac, a doua zi, dinspre capul de pod de pe Volga, de la sud de oraș, lovind o altă armată română; cele două atacuri convergente s-au unit, încercuindu-i pe germani la Kalaci pe Don. Corpul german Panzer de pe partea cealaltă nu numai că nu avea combustibil, ci avea cel mult tot atâtea tancuri ca un regiment de Panzere, aproximativ 80, în timp ce vremea neprielnică împiedica Luftflotte 4 să se ridice în aer. Pe 21 atacul din nord a ajuns la cartierul general al Armatei a 6-a, ai cărei oameni au fost nevoiți să fugă, abandonând totul. Două divizii germane situate la vest de Don nu s-au putut mișca pentru că nu aveau combustibil. Paulus știa că e o problemă cu aprovizionarea pe calea aerului a cuibului fortificat și a pregătit planuri pentru o ieșire din blocadă. Dar Hitler i-a interzis să se retragă, deși comandamentul grupului de armate a avertizat că nu poate lansa nici un atac de despresurare (dinspre Kotelnikovo, situat la 112 kilometri sud-vest de Stalingrad) înainte de 10 decembrie, iar din partea Luftwaffe, Wolfram von Richthofen a transmis că orice idee de aprovizionare aeriană era imposibilă.

Înaltul Comandament german a intrat în vrie. Hitler era pe drum, alții erau la Salzburg; noul șef al Statului-Major General al Armatei, Kurt Zeitzler, era la Rastenburg (și, ca să-i arate lui Hitler ce sunt nevoiți să sufere oamenii de la Stalingrad, mânca aceleași rații ca ei și slăbise 14 kilograme în două săptămâni). Speranța era ca, datorită noilor tancuri Tiger și a pungilor care rezistaseră în iarna precedentă, totul să se încheie cu bine. Manstein era numit acum șef al noului Grup de Armate Don. I se garanta că va avea 12 divizii, prea puține pentru îndeplinirea misiunii, iar cele 179 de avioane erau prea dispersate, îndeplinind doar sarcini de rutină. După înaintarea de 32 de kilometri în trei zile, atacul s-a oprit, pe 19 decembrie. Agonia de la Stalingrad începea acum cu adevărat și, deși Göring promisese să aprovizioneze armatele pe cale aeriană, cantitatea furnizată nu a fost niciodată suficientă și s-a redus treptat: întreaga infrastructură de bază pentru aeronave – cum ar fi echipamente pentru iarnă, stații meteorologice,

reparații – pur și simplu nu era acolo și rușii doborau adesea avioanele adunate la grămadă, printre care și aparate de zbor pentru antrenament cu echipaje care luptau în condiții de stres extrem. Armata folosea zilnic 132 de tone de muniție, dar până pe 2 decembrie aeronavele aduceau zilnic puțin peste de 16 tone și, după aceea, 53; doar o zecime din combustibil a ajuns la nemți și caii au murit din lipsă de nutreț. Soldații primeau doar 300 de grame de pâine pe zi, 100 de grame de carne (inclusiv carne de cal) și circa 30 de grame de grăsime. Pe 16, când termometrul arăta -30 ºC, oamenii au primit supă de cal și două felii de pâine. Lui Paulus i s-a spus că au mâncare suficientă doar până pe 18 decembrie, deși în perioada 18–21 decembrie au fost transportate aproape 500 de tone, în detrimentul transportului de muniție. Pe 21, Paulus a raportat primele decese din cauza inaniției. Având combustibil doar pentru câțiva kilometri, nu exista nici o speranță de scăpare. Între timp, rușii și-au adunat forțele și au spulberat o armată italiană (19 decembrie) pe Don, determinând Corpul 4 Aviație Militară german să-și disperseze forțele într-un atac pe Don; un loc de aterizare a fost distrus, iar 70 de avioane germane au fost doborâte împreună cu toate proviziile lor. Până pe 12 ianuarie, doar 110 tone au ajuns cu avionul la trupele germane din Stalingrad, o parte din articole fiind absolut inutile, în paralel fiind aduse doar două procente din muniția necesară. Pe 14 ianuarie, punga se redusese la o treime din dimensiunea ei anterioară și principalul aeroport (Pitomnik) fusese pierdut, provocând panică, deoarece toate avioanele decolaseră. Totuși, pe 25 ianuarie germanii au ridicat sfidător un drapel cu svastica pe cea mai înaltă clădire care rămăsese în picioare și până și Paulus a continuat să trâncănească despre „voința fanatică“. Pe 28 ianuarie, răniții și cei fără arme nu au mai primit mâncare, iar când avioanele parașutau provizii, acestea cădeau adesea în mâinile rușilor. Într-un final, un comandant de divizie, care acționa din magazinul universal Univermag, unde era ce mai rămăsese din statul-major al lui Paulus, a ridicat steagul alb și același lucru s-a întâmplat la fabrica de tractoare din partea de nord, unde comandanții mai tineri s-au predat.

Scopul lui Jukov fusese să încercuiască Grupul de Armate A înainte să poată ieși din Caucaz. O asemenea ieșire ar fi fost oricum extrem de dificil de realizat. Hitler voia să păstreze măcar Maikop, dar adevăratul imperativ era să reziste la Rostov și să reorganizeze Grupul de Armate Don al lui Manstein, căruia îi era subordonat grupul lui Kleist din Caucaz. Două

armate erau nevoite acum să se retragă, încercând, nu întotdeauna cu succes, să ia cu ele și echipamentul, pârjolind pământul în urma lor. Grupul de armate care cuprindea 20 de divizii (400 000 de oameni) trebuia să se retragă pe o poziție din promontoriul estic al Crimeii, numit Gotenkopf (Capul lui Goth: Crimeea fusese un fel de rezervație pentru descendenții străvechilor goți germanici, a căror limbă supraviețuise, fiind consemnată în secolul al XVI-lea), iar retragerea s-a încheiat în principal la începutul lui februarie, după străbaterea unor distanțe de 480–560 de kilometri în condiții de iarnă și fără acoperire aeriană asigurată. Prin Crimeea, trupele care scăpaseră au fost trimise la Manstein și pe cursul median al Donului, unde un Grup de Armate Sud (sub comanda lui Maximilian von Weichs) acoperea 320 de kilometri cu prea puține trupe care să protejeze flancul nordic al lui Manstein după predarea de la Stalingrad. Capul de pod Voronej a fost abandonat, dar renunțarea la bazinul Donului era exclusă, deoarece, fără resursele lui, spunea Paul Pleiger, oficialul responsabil, noile programe pentru tancuri nu ar fi funcționat. În orice caz, amenințarea pe flancul vestic al lui Manstein devenise foarte serioasă spre sfârșitul lui ianuarie și a extras cu dexteritate trupe de pe flancul estic (conduse de Maximilian Fretter-Pico și Karl-Adolf Hollidt) pentru a apăra Harkov. Rușii au reușit să cucerească Kursk în vest, la începutul lui februarie, și la 160 de kilometri sud a apărut un pericol pentru nemții din Harkov. Hitler convocase Diviziile SS Blindate, dar pe 9 februarie urgența avea caracter general, deoarece Belgorod și Izium căzuseră, iar comandantul SS, ca să scape dintr-o blocadă rusă, nu s-a supus ordinelor lui Hitler. S-a retras din Harkov pe 16 februarie.

În general, Hitler nu făcea decât să le ordone generalilor lui să nu se retragă, dar situația era disperată, iar Manstein trebuia să fie adaptabil. Exista un gol între cele două corpuri de armată principale, pe râul Nipru, iar rușii forțau intrarea în acest spațiu, devansând aprovizionarea, cu o doză de încredere excesivă după ce au recucerit Harkovul. Manstein a adunat trupe la un loc din poziția aglomerată Gotenkopf și au sosit și întăririle SS; rușii au confundat aceste mișcări de trupe cu o retragere. Un atac bine organizat spre nord lansat de Armata 1 Panzer (care fusese extrasă din Crimeea) i-a lovit pe ruși din flanc și din spate, astfel încât Harkovul a fost recucerit, iar linia Donețk a fost recuperată la începutul lui martie. Luftflotte 4, care cuprindea aproape 1 000 de avioane, fusese foarte eficientă, efectuând 1 000 de ieșiri pe zi. Poziția generală era cea din mai 1942 și la Harkov se

demonstrase că, dacă erau conduși cum trebuie, soldații germani mai aveau forță și energie să lupte. Poziția de pe Donețk, inclusiv Belgorod, a fost reocupată tot atunci.

În nord și în centru au existat și alte probleme. La sud de lacul Ladoga, la Schlüsselburg, germanii reușiseră să amenințe legătura rămasă între ruși și Leningrad. Au fost situații asemănătoare cu Stalingradul, încercări de a rezista, dar de departe cea mai importantă a fost spargerea blocadei germane a Leningradului în ianuarie 1943. Lacul Ladoga avea acum conducte de petrol, iar gerul a făcut terenul mult mai practicabil decât era vara (când frontul de la Volhov, de la estul orașului, devenise mocirlos). Armata Roșie a lansat un atac asupra fâșiei înguste de teren de la Schlüsselburg, pe care o ocupaseră germanii pe malul sudic al lacului Ladoga, între apărătorii Leningradului și cei care doreau să-i elibereze, aflați la est. Trupele de acolo au fost izolate și Hitler nu a permis retragerea. Grupul de Armate Nord nu avea rezerve, deoarece erau lupte și pe partea lor sudică, unde punga lungă Demiansk, care supraviețuise din perioada înaintării inițiale spre Moscova, amenința Rîbinsk, vastul rezervor ce alimentase Moscova cu apă. Poziția expusă de la Demiansk a fost abandonată, deși cea din jurul orașului Rjev a mai rezistat alte două luni. Cu costuri enorme, exista în sfârșit, după 506 zile, o legătură terestră cu Leningradul, chiar dacă avea doar 13 kilometri lățime și trenurile care o foloseau erau în raza tunurilor germane. Frontul de est era din nou în echilibru: s-ar fi putut dobândi oare victoria cu un an mai devreme dacă Aliații occidentali ar fi organizat o debarcare în Franța, în loc să aștepte până în 1944?

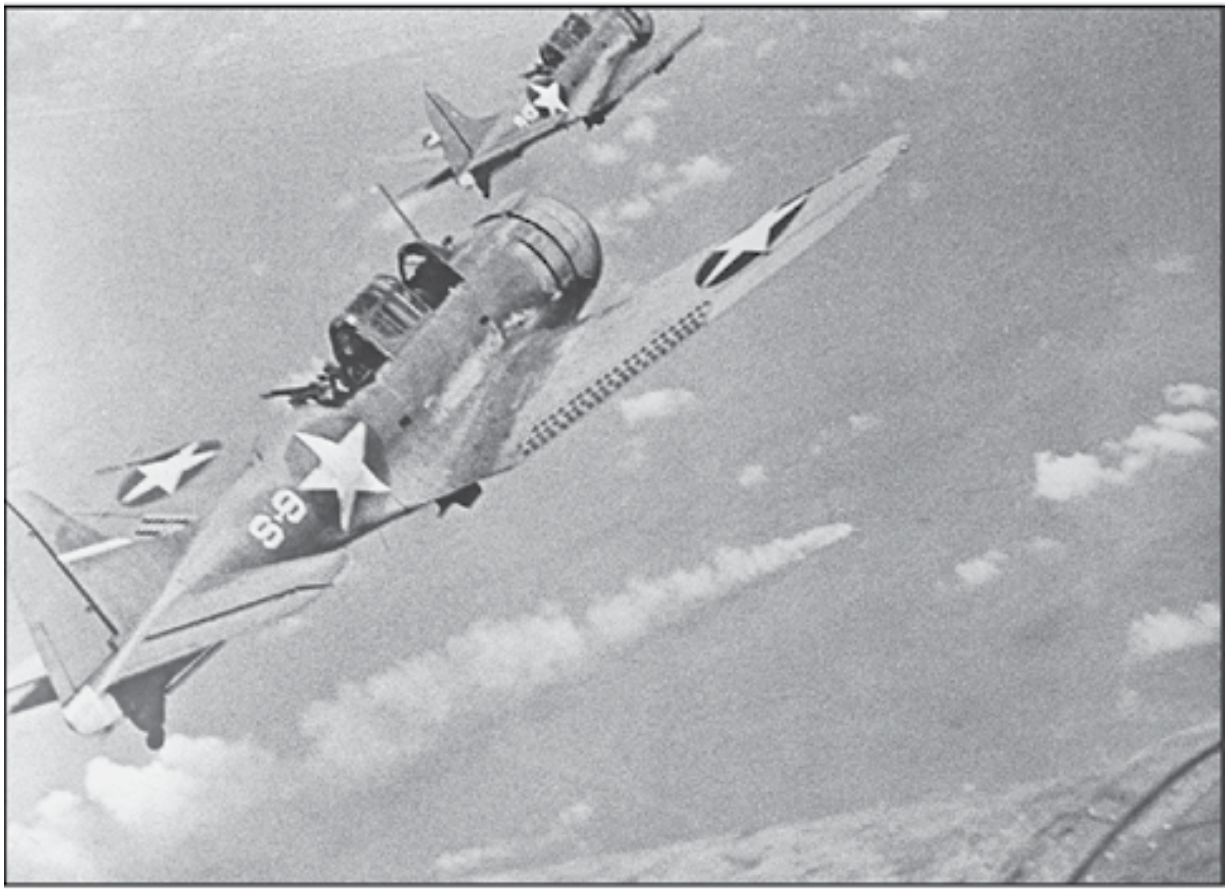

Capitolul 6 • **FANATISM ȘI URĂ, CONFUZIE ȘI AMÂNARE**

pagina anterioară: Bombardiere Dauntless ale flotei americane, în picaj, în timpul Bătăliei de la Midway, iunie 1942 (Bettmann/Corbis)

Sfârșitul eventual al celui de-al Treilea Reich era un lucru cert. Două treimi dintre oamenii prinși la Stalingrad muriseră, iar restul de 90 000 de prizonieri au mărșăluit prin zăpadă până au ajuns aproape să moară de inaniție în lagăre. Unii germani – evident ofițeri de stat-major ai Grupului de Armate Centru – se gândeau să-l asasineze pe Hitler (și unul sau două eforturi au fost foarte aproape de succes). De-acum, războiul luase însă avânt și marea majoritate a germanilor fusese cuprinsă de un paroxism suprarealist. Hitler respingea orice idee de pace și mulți germani erau executați pentru defetism dacă se îndoiau de *Endsieg*, „victoria finală". Cum ar fi trebuit să rezolve Aliații occidentali această situație? Churchill și Roosevelt s-au întâlnit la Casablanca în ianuarie 1943, aproximativ în aceeași perioadă în care Paulus se preda la Stalingrad, și de acum trebuiau să planifice cooperarea cu Armata Roșie victorioasă. Stalin își dorea cât mai rapid posibil deschiderea unui al doilea front, o invazie amfibie în Franța, și disprețuia subterfugiile lui Churchill. În cele din urmă, în august 1942, la Moscova, bătrânul a fost nevoit să izbucnească în fața lui Stalin, întrebându-l de ce crede că Hitler nu ar fi invadat insulele britanice după Dunkerque, când nu ar fi existat nici o armată care să-i reziste? Realitatea era că o operațiune amfibie peste Canalul Mânecii era pur și simplu prea dificilă. În istoria britanică, după Bătălia de la Hastings din 1066, avusese loc doar o invazie reușită, cea a lui Wilhelm de Orania, în 1688, și chiar și atunci atacul a reușit doar pentru că mare parte din Anglia era de partea sa. Nici nu existaseră prea multe invazii ale englezilor în vestul Europei și unele dintre avuseseră un final de-a dreptul absurd, cum ar fi episodul de la Walcheren împotriva lui Napoleon, din 1809.

Chiar și așa, Stalin avea dreptate: în 1943 ar fi fost posibilă o invazie și americanii, în special George C. Marshall, cu onestitatea sa imbatabilă și capacitatea de a surprinde esențialul, știa asta la fel de bine. Dar la Casablanca nu erau pregătiți. Britanicii aveau în continuare superioritatea militară, de-acum acumulaseră experiență și puteau prezenta cu fapte și cifre o situație care, având în vedere și superioritatea lor în retorică, îi câștigase pe americani de partea lor. Dacă Tunisia ar fi fost cucerită rapid, poate ar mai fi fost timp în sezonul propice campaniilor pentru un atac peste Canalul Mânecii. În realitate au fost întârzieri majore și Tunisia nu a fost curățată până la mijlocul lunii mai. O armată mare, cu mijloacele necesare unei invazii, și-a stabilit tabăra de-a lungul țărmului nord-african, chiar la

sud de Italia. Englezii (sau cei mai mulți dintre ei) erau în favoarea unei invazii în Sicilia, iar americanii (sau cei mai mulți dintre ei) erau în favoarea unei alte soluții. Totuși englezii au avut câștig de cauză, prezentând argumente solide. Această decizie a modelat restul războiului.

Realitatea era că majoritatea englezilor se gândeau că nu trebuie să se repete niciodată bătăliile de pe frontul de vest, nici cele din 1916 și nici cele din 1940. Fuseseră înfrânți în mod repetat de armata germană și știau că puterea lor era altundeva – în aer și pe mare. Se descurcaseră bine, mai bine decât germanii, în ceea ce privește producția de avioane și aveau mare încredere în eficiența bombardamentului aerian – creaseră de asemenea primul instrument strategic din lume în acest scop, Bomber Command (Comandamentul Bombardierelor). Această încredere a condus acum – lucru destul de ciudat – la echivalentul campaniei din 1916 de pe frontul de vest, în sensul că eșecul unui efort inițial s-a tradus prin faptul că întăririle au fost destinate următorului efort și, după eșecul acestuia, au venit și mai multe întăriri. Războiul aerian a reprezentat o foarte mare parte din economia de război. Un bombardier conținea o jumătate de milion de piese diferite, producția lui necesitând precizie și, întreținerea fiind mai complicată, într-un fel sau altul o treime din efortul de război britanic era angajat în munca la avioane. Au urmat invenții și inovații ingenioase, făcând bombardamentul mai eficient decât în 1941. Surprinzător de puține voci s-au ridicat împotriva ofensivei bombardierelor și în orice caz multă vreme a fost singura cale prin care englezii puteau răspunde germanilor care erau oricum acuzați că începuseră acest tip de confruntare.

În 1945, locuitorii Europei Centrale, care priveau în sus spre cer, erau obișnuiți să vadă uneori chiar sute de bombardiere argintii ducând bombe incendiare și explozibili puternici pentru a lovi orașe mai mari sau mai mici, dar bombardamentele începuseră în 1942 și în 1943. Luftwaffe fusese concepută să ajute forțele de la sol și intrase în acțiune într-un mod devastator în Polonia și apoi în Țările de Jos, bombardând orașe, în special Rotterdamul, despre care se presupunea că se vor apăra. Era inevitabil ca atunci când erau atacate obiective militare să mai existe și greșeli și „victime colaterale“. În esență asta se întâmplase în cazul bombardamentelor germane, iar RAF a răspuns; Hitler a răspuns la rândul lui și germanii au emis un comunicat de presă suprarealist, anunțând că lansaseră peste două milioane de bombe asupra Londrei în 24 de ore. Aceste

raiduri au continuat până în primăvara lui 1941. La rândul lor, englezii au lovit orașul Mannheim pe 16 decembrie 1940, cu intenția ca acesta să fie un exercițiu de teroare. Acest atac a fost declarat drept o răzbunare pentru distrugerea orașelor Southampton în septembrie 1940 și Coventry în noiembrie, dar a fost ineficient: bombardierele s-au rătăcit și nu au reușit să lanseze bombele cu precizie. Apoi, în aprilie 1942, englezii au găsit ținte mai ușoare. Au atacat brutal pitorescul oraș vechi Lübeck, cu case de lemn, și ulterior această politică a fost oficial „concentrată asupra distrugerii moralului populației civile inamice și îndeosebi al muncitorilor din industrie“. Un „raid cu 1 000 de bombardiere“ a fost lansat deasupra Kölnului, principalul oraș din Renania, și au fost folosite noi tactici: 12 000 de clădiri au fost avariate sau distruse, deși au fost uciși doar aproximativ 400 de oameni.

Conducătorul campaniei împotriva orașelor era mareșalul Forțelor Aeriene Regale, Arthur Harris, care fusese numit comandant suprem al Comandamentului Bombardierelor în 1943. „Bomber“ Harris, după cum fusese poreclit, era extrem de perseverent și de nemilos. Era convins că, dacă distrugerea orașelor nu ducea direct la câștigarea războiului, era pentru că nu fuseseră lovite destul de puternic. El susținea cu încăpățânare că va câștiga războiul pe măsură ce campania se va dezvolta, prin creșterea preciziei de țintire, printr-o mai bună instrucție a echipajelor de zbor, prin diverse găselnițe electronice care să deruteze radarul inamic și tactici noi – inclusiv una prin care o forță Pathfinder (deschizător de drumuri) lansa mai întâi bombe incendiare pentru a marca zonele unde să fie folosiți explozibili puternici de către forțele principale. Pentru atacurile din martie 1943, RAF avea la dispoziție 669 de bombardiere grele și americanii, 300. Forțele Aeriene ale Armatei SUA (US Army Air Forces, USAAF, după cum era denumită pe atunci US Air Force) susțineau că o mare parte a războiului se limita la bombardamente „de precizie“ asupra unor ținte militare. În decembrie 1943, odată cu introducerea echipamentelor radar H2X (care permiteau navigarea pe vreme rea), și americanii au început să bombardeze orașe. Englezii au încercat să lovească ținte industriale și, în primăvara lui 1943, în bătălia din bazinul Ruhr, au lansat 34 000 de tone de bombe; după un raid ingenios de distrugere a barajelor, producția de oțel a scăzut cu 200 000 de tone. Oricum, Harris nu a continuat cu aceste raiduri pe care ministrul german al armamentului, Albert Speer, le considera extrem de

serioase. În schimb, RAF a continuat cu bombardarea orașelor. În iulie, Hamburgul a fost transformat în ruine din cauza unei furtuni de foc în urma căreia s-a aprins totul după bombardament și trupurile carbonizate au ajuns să înfunde canalele. Două treimi dintre locuitorii supraviețuitori au fost nevoiți să se mute. Bineînțeles că și producția de avioane și de tancuri a fost afectată. Atunci Harris a schimbat ținta, orientându-se spre Berlin, cu intenția de a-l distruge și de a pune capăt războiului până în primăvara lui 1944. În octombrie 1943 i-a spus guvernului să fie cinstit față de public în legătură cu aceste atacuri asupra țintelor civile: nimeni, exceptând câteva spirite nobile, nu ar fi obiectat cu adevărat dacă ar fi fost uciși germani: „Scopul Ofensivei Combinate de Bombardament (Combined Bomber Offensive)... ar trebui afirmat fără ambiguități [ca fiind] distrugerea orașelor germane, uciderea muncitorilor germani și perturbarea vieții civile în întreaga Germanie“. El a adăugat: „Ar trebui subliniat că distrugerea caselor, a utilităților publice, a transportului și a vieților omenești, crearea unei probleme a refugiaților la o scară fără precedent și subminarea moralului acasă și pe fronturile de luptă prin teama de un bombardament extins și intensificat sunt scopuri acceptate și intenționate ale politicii noastre de bombardament. Ele nu sunt produse secundare ale încercărilor de a lovi fabrici.“

Efectele limitate sau chiar contraproductive ale ofensivei de bombardament au fost însă recunoscute destul de curând. În primul rând, au dat un caracter decisiv economiei de război britanice, întrucât o mare parte din producția industrială din Marea Britanie a trecut la producția de bombardiere grele, afectând, de exemplu, producția de nave de desant. Până în 1944, efectul asupra producției germane a fost foarte mic, aceasta fiind dispersată. În acel an însă, coordonate cu RAF, operațiunile americane au început cu atacurile Operațiunii Pointblank, menite să lovească părți importante din economia germană, cum ar fi fabrica de rulmenți de la Schweinfurt, și astfel să atragă Luftwaffe în bătălii pe care avea să le piardă. Formațiunile de bombardiere fără escortă erau foarte vulnerabile însă, iar Statele Unite au oprit operațiunile până au reușit să producă un avion de vânătoare cu rază lungă de acțiune. Cel mai bun dintre acestea s-a dovedit P-51 Mustang, un avion extrem de ușor (din lemn și aluminiu), care avea prin urmare un rezervor mare pentru combustibil ce-i asigura o rază lungă de acțiune, până la Berlin și înapoi la bazele din Anglia. Ofensiva de

bombardament s-a oprit în aprilie 1944, când Aliații au avut nevoie de avioane ca să bombardeze nordul Franței, în vederea pregătirii invaziei din iunie – spre consternarea lui Harris. Se susținea ideea că bombardamentele avuseseră un efect limitat asupra moralului. Unitatea Britanică de Studiere a Bombardamentelor (British Bombing Survey Unit) de după război a recunoscut că ofensiva nu funcționase conform planului: „Premisa esențială care stătea la baza tratării orașelor ca ținte unitare pentru atacul zonal, respectiv că sistemul economic german se întinde pe întreaga suprafață a țării, era falsă“. Pierderile forțelor aeriene fuseseră mari – RAF efectuase aproape 300 000 de zboruri de noapte și pierduse 7 500 de avioane; în 67 000 de zboruri de zi pierduse 876. Aproximativ 2 800 000 de tone de bombe fuseseră lansate, aproape jumătate dintre ele britanice, 1944–1945 fiind perioada cea mai proastă. Bombardamentele au ucis în total 500 000 de germani și 60 595 de englezi (mai puțin decât numărul francezilor uciși în război, 67 078). Peste 160 000 de piloți Aliați au murit în teatrul de luptă european.

Argumentele în favoarea bombardamentelor nu au fost niciodată universal acceptate sau confirmate și într-un final au fost doar două argumente în favoarea lor. Primul era că afectaseră enorm economia Germaniei, deoarece pentru apărarea orașelor trebuiau folosite nenumărate avioane și tunuri pe tot teritoriul Germaniei și atunci acestea nu mai ajungeau pe front, în special în Rusia. Oricum, același rezultat ar fi putut fi obținut printr-o politică de bombardamente de precizie a industriei de muniție și a sistemelor de transport care țineau armata în funcțiune. Celălalt argument are legătură cu moralitatea germană, nu cu moralul german. Lionel Bloch, care mai târziu a devenit o autoritate juridică foarte respectată la Londra, era un tânăr care se temea pentru viața lui, fiind evreu care trăia în România pe timp de război, în București. I-a văzut pe germanii din misiunea militară defilând țanțoș, plini de ei, pe măsură ce victoriile continuau în 1941, și și-a dat seama că singura cale prin care aceștia ar fi putut învăța vreodată să aibă un comportament de bun-simț și uman ar fi fost ca tone de explozibili puternici să fie lansate direct deasupra lor. Acest lucru nu e verificabil, dar ura față de germani era atât de răspândită la acea vreme încât un asemenea argument pica bine și l-a susținut pe Harris în tot ce a întreprins, aproape până la capăt, în aprilie 1945, când bombardierele stabileau la întâmplare destinația pentru țintele următoare – orașele istorice de pe Romantische

Strasse, Drumul Romantic de la sud de Würzburg, incendiindu-le și uneori mitraliindu-i pe refugiații care le ieșeau în cale. Aceasta a fost principala contribuție a britanicilor, dar ei erau cei care aveau în continuare vocea dominantă în 1943 în privința strategiei generale, iar asta însemna concentrarea asupra Mediteranei.

În situația dată, Franklin D. Roosevelt era presat de propriii șefi de stat-major să acorde prioritate evenimentelor din Pacific. A fost meritul lui faptul că a primat politica „Germania mai întâi", deoarece se formase un val uriaș de antipatie față de japonezi în opinia publică și familii de americani nevinovați, de origine japoneză, erau adunate și deportate în lagăre, departe de coasta Californiei. Apăruseră foarte rapid povești legate de tratamentul extrem de crud aplicat americanilor și filipinezilor capturați și mulți doreau răzbunare. În plus, și în Pacific se întrevedea un dezastru la fel de mare, puternica flotă și forță aeriană japoneză abătându-se asupra unei părți enorme din Pacific, amenințând India și Australia. Chiar dacă războiul cu Germania era prioritar, războiul din Pacific a absorbit resurse uriașe, desigur, în special din domeniul naval. Necesita mai ales nave de desant, care erau puține la număr: britanicii se concentraseră pe construirea bombardierelor, iar americanii, pe construirea navelor, pentru a compensa orice deficit pe care l-ar fi putut produce submarinele. Americanii au depus un efort uriaș și pentru construirea de portavioane și, imediat după atacul de la Pearl Harbor, au comandat construirea de 13 portavioane – fapt ce a dus la o superioritate zdrobitoare –, precum și de submarine. Această pondere impresionantă i-a permis flotei americane să-i alunge pe japonezi și să riposteze în fața lor. Armata a suferit o lovitură puternică la căderea Filipinelor, dar americanii puteau citi majoritatea codurilor japoneze și, când japonezii au ajuns în Marea Coralilor, la 800 de kilometri nord-est, americanii erau pregătiți. Purtată la începutul lui mai 1942, Bătălia din Marea Coralilor a fost prima bătălie navală majoră dintre nave care nici măcar nu se vedeau între ele, și prima în care portavioanele s-au atacat reciproc. Fiecare tabără a pierdut câte un portavion, iar japonezii s-au retras.

Apoi a urmat bătălia decisivă, de la Midway, în iunie. Comandantul Marinei Japoneze, Isoroku Yamamoto, cunoștea bine Statele Unite și a înțeles că împotriva lui se mobilizează un gigant. Voia să dea o lovitură și să încerce să distrugă restul portavioanelor. De aceea a trimis o forță mare care să-i atragă pe americani în luptă exact în mijlocul Oceanului Pacific.

Japonezii au lansat un atac diversionist asupra Insulelor Aleutine, dar principalul lor asalt a fost asupra insulei Wake și, în special, a atolului Midway. Dar pentru că americanii puteau citi codurile japoneze, au mutat flota din calea atacului japonez fără a fi detectați. Japonezii au adunat o forță imensă și au bombardat puternic baza aeriană americană de la Midway, deși nu decisiv, pe 4 iunie. Au existat mai multe riposte americane care au dat greș și de aceea japonezii au avut impresia că sunt în siguranță: bombardierele cu bază terestră au ratat țintele, iar apoi avioanele americane de pe portavioane cu torpile, care aveau nevoie de un zbor lung și netulburat spre țintele lor, au fost zdrobite de avioanele de vânătoare japoneze Zero. Amiralul japonez se întreba dacă să atace din nou la Midway sau să caute și să lovească bastimentele americane. A ales prima opțiune, apoi pe a doua și, în timp ce avioanele sale erau alimentate și dotate cu muniție, a pornit la atac o altă forță americană, de această dată alcătuită din bombardiere în picaj. Patru portavioane japoneze au fost scufundate. A fost cea mai rapidă bătălie decisivă din istorie – în cinci minute japonezii își pierduseră copleșitoarea superioritate și combatanții erau egali ca număr de portavioane. Yamamoto mai avea o forță uriașă pe care o păstra de rezervă și se aștepta ca americanii să continue atacul după victorie, dar nu au făcut-o. Acum acest război avea să fie purtat în două sectoare diferite, MacArthur cu armata de pe partea australiană – Noua Guinee era mai mare decât Franța și a fost nevoie de un an întreg pentru a fi îngenuncheată – și amiralul Chester Nimitz cu flota din centrul Pacificului, care avea mai multe insule de cucerit.

Următoarea bătălie majoră avea să fie pe insula Guadalcanal, în Insulele Solomon, la est de Noua Guinee, unde japonezii construiau o mare bază aeriană. În august 1942, aproape 16 000 de pușcași marini au debarcat acolo, dar în următoarele șase luni japonezii au tot adus trupe și avioane, convoaiele de aprovizionare purtând la rândul lor lupte pe mare: pierderile au fost imense în ambele tabere, dar japonezii nu și le permiteau, în timp ce americanii, da. În februarie 1943, americanii au câștigat, iar în iunie a început campania în salturi de pe o insulă pe alta, pentru a izola baza japoneză din Rabaul. Toate acestea s-au făcut cu multă bravură, dar rezistența japoneză a fost spectaculoasă, și până la Tokyo drumul avea să fie foarte lung. O cursă la fel de lungă aștepta și armata britanică din India, care se retrăsese din Birmania când atacaseră japonezii, în 1942 – un marș

cumplit, istovitor, prin jungla umedă, până la granița cu India. Armata britanică din India nu era pregătită cu adevărat pentru un război mondial: principalul ei scop fusese securitatea internă și îngrădirea naționaliștilor indieni care încercau să profite de situația dificilă a britanicilor și erau nerăbdători să-i facă pe englezi să „părăsească India“, după cum suna sloganul lor. De fapt, britanicii au reușit să restabilească relativ ușor ordinea și armata britanică din India a rămas loială, crescând numeric și servind în diverse teatre de luptă, inclusiv în Orientul Mijlociu. În orice caz, dezastrele inițiale din Birmania au avut un efect de domino în Bengal, transportul și importurile de orez fiind grav afectate; Churchill a dat prioritate efortului de război, neglijând nevoile civililor. Urmarea a fost o foamete cumplită, prin urmare trei milioane de oameni au murit de inaniție. Teatrul de luptă birmanez era important deoarece asigura un drum terestru până în China, unde forțele americane cooperau cu naționaliștii lui Chiang Kai-shek (Jiang Jieshi) în timp ce japonezii încercau să-și extindă controlul asupra acestei mari țări. În 1943, britanicii au trecut granița birmaneză fără rezultate notabile și ulterior japonezii au încercat să invadeze India, în primăvara lui 1944. A fost rândul lor să întâmpine dificultăți cu aprovizionarea și, din 85 000 de oameni, 55 000 au căzut victime, dintre care 30 000 de morți, mulți dintre ei de inaniție. Cu ajutor din partea chinezilor, britanicii erau capabili să deschidă calea spre capitala lui Chiang de la Chongqing, deși, așa cum s-a întâmplat, japonezii au lansat o ofensivă în 1944 care a afectat puternic armata naționalistă. Evenimentele decisive din războiul asiatic aveau să rezulte din campania în salturi de pe o insulă pe alta a americanilor.

Toate aceste fronturi erau extrem de dificile. Japonezii opuneau o rezistență acerbă pretutindeni, deși nu prea știau cum ar fi putut câștiga războiul. Erau multe insule din Pacific de cucerit, baze de atacat din aer și de izolat. Pentru a ajunge în Filipine, trebuiau ocupate Insulele Mariane; pentru a ajunge la ele, trebuiau cucerite Insulele Marshall; pentru a ajunge la ele, micii atoli de la nord-est de Guadalcanal, dincolo de Marea Coralilor. Dar insulele erau ținte foarte dificile. O asemenea insulă, Tarawa, a fost luată cu asalt în noiembrie 1943 și din cei 4 500 de apărători abia dacă a supraviețuit cineva. În iunie 1944, Saipan, la est de Filipine, era apărată de 30 000 de oameni adăpostiți în peșteri și aproape nici unul nu a supraviețuit, iar femeile și copiii s-au aruncat de pe stânci pentru a nu fi luați prizonieri.

Japonezii întâmpinau acum dificultăți enorme în aprovizionarea imperiului lor maritim, deoarece submarinele le scufundaseră 1 300 din navele comerciale (din care 124 duceau tancuri și 320, trupe), care, oricum, după o decizie extrem de greșită, nu erau escortate. Asta a contat prea puțin pentru fanatismul rezistenței japoneze. În iunie 1944, americanii au intrat în apele insulelor situate cel mai aproape de Japonia, Insulele Mariane, cu 15 portavioane, aproape 1 000 de avioane și o armadă de nave de război. Avioanele japoneze deveniseră învechite, fiind scoase din luptă în cursul a ceea ce a devenit cunoscut sub denumirea de Great Marianas Turkey Shoot (Marea vânătoare de curcani din Mariane), victime ale noului radar american și ale obuzelor antiaeriene. Majoritatea submarinelor japoneze au fost distruse; pentru aproximativ 30 de avioane americane pierdute în luptă (deși alte 100 s-au prăbușit la aterizare sau pentru că nu mai aveau combustibil), japonezii pierduseră 450, aproape toate împreună cu echipajele lor, și trei portavioane. A fost sfârșitul portavioanelor japoneze și, spre sfârșitul lui 1944, MacArthur se întorcea, așa cum promisese, în Filipine, iar cele două brațe ale cleștelui american se închideau în jurul insulelor japoneze.

Rezistența germană din 1943 a fost de un fanatism similar cu cel al japonezilor. De-acum era clar că războiul avea să se încheie pentru germani cu o înfrângere catastrofală, dar Hitler credea că va fi salvat într-un final de noroc – citând precedente istorice îndoielnice, cum ar fi moartea neprevăzută a împărătesei Elisabeta a Rusiei în 1762, fapt care a salvat Prusia de la distrugere în Războiul de Șapte Ani, deoarece succesorul ei era un admirator fanatic al armatei prusace. Hitler voia să meargă până la capăt, mizând pe armamentul nou, cum ar fi motorul cu reacție sau submarinul cu horn de aer; munca la fisiunea nucleară continua, deși nu era prioritară, și existau zvonuri legate de o rază a morții. Dacă ar fi fost un război de modă veche, Hitler i-ar fi contactat pe ruși pentru o schimbare a alianțelor, dar, deși existau oameni în Ministerul german de Externe care s-au apropiat pe ascuns de reprezentanți ai sovieticilor din Stockholm, nu au avut parte de susținere. Nici când i-au abordat pe britanici n-au ajuns nicăieri, iar când unii au încercat să-l asasineze pe Hitler în iulie 1944, numele germanilor care încercaseră să discute cu britanicii au fost dezvăluite la BBC, decizie motivată de teama că altfel Stalin ar fi crezut că englezii încearcă să facă o înțelegere cu Hitler fără știrea lui. Acești germani au fost executați și

familiile lor, închise în lagăre. Paroxismul german a crescut, latura sa suprarealistă accentuându-se. Când câțiva ofițeri superiori apreciați, care fuseseră capturați la Stalingrad, au solicitat formarea unei ligi militare germane care să adune o armată împotriva lui Hitler, nici ei nu au avut parte de prea multe răspunsuri și, în final, când sătenii din Baden au fost eliberați de americani, o parte dintre ei au urcat pe dealul unde se ascundeau cei din Gestapo și și-au denunțat solemn vecinii pentru defetism. Acesta avea să fie un război purtat atât cu Germania, cât și cu Japonia, al cărui final urma să fie foarte amar. Totuși războiul nu era încă purtat acolo unde avea să ia sfârșit, în Franța. Consecința diversiunilor și a luptelor secundare a fost că principalul efort anglo-american era concentrat acum în Mediterană, împotriva celei mai slabe dintre puterile Axei, Italia.

Era evident că Italia putea fi scoasă acum din război. Armata ei era distrusă. Aliații au invadat Sicilia pe 9 iulie 1943, dar nu a fost o performanță exemplară: au luptat cu prudență, înconjurând cu greu perimetrul insulei și nefăcând altceva decât să-i împingă pe germani peste strâmtoarea îngustă, până în vârful „cizmei“. Spre sfârșitul lui iulie o lovitură de stat l-a înlăturat de la putere pe Mussolini, iar regele Victor Emmanuel al III-lea a poruncit arestarea acestuia de către trupele care rămăseseră loiale Coroanei. Mussolini a fost dus în cele din urmă pe furiș într-o stațiune montană din Apenini de unde Hitler l-a salvat pe calea aerului; acesta a fost instalat conducător al unei Republici Fasciste cu baza în nord, sub protecție germană, în micul oraș Salò, pe lacul Garda, dar era un stat-marionetă sinistru. Italia a trecut în cealaltă tabără pe 8 septembrie, dar a fost multă confuzie în ce privește termenii capitulării și mai multă harababură legată de invazia pe continent. În cele din urmă, debarcarea în vârful „cizmei“ italiene (3 septembrie, când s-a semnat armistițiul) a fost inutilă, deoarece Armata a 8-a engleză a mărșăluit pe o distanță de 480 de kilometri până în nord, în zona Salerno, fără a întâmpina rezistență. Nici planurile invaziei aeriene nu au dus nicăieri; singurul succes real a fost când a căzut orașul Taranto din „călcâiul“ cizmei, dar și în acest caz exploatarea acestui succes a fost tardivă și ineficientă. Desigur, germanii ar fi putut fi acum martorii unei lovituri împotriva lui Hitler similare cu cea împotriva lui Mussolini, dar acest lucru nu s-a întâmplat: nazismul fusese mult mai nemilos în ceea ce privește eliminarea opoziției decât fusese fascismul în Italia, unde monarhia, Biserica și armata erau toate centre de rezistență

potențială. La mijlocul lui august, germanii activaseră un grup de armată sub conducerea lui Rommel și o nouă armată în sudul Italiei, sub conducerea formidabilului Albert Kesselring. Germanii au avut noroc că tipul solului din vârful „cizmei“ le-a îngreunat Aliaților depășirea obstacolelor și au distrus cu eficiență podurile din regiune. Aliații s-au concentrat, prin urmare, în altă parte. Americanii se așteptaseră ca, în urma capitulării italiene, debarcarea de la Salerno să se transforme într-o formalitate, dar s-au lovit de grupuri tactice germane improvizate. Întăririle germane au sosit, au contraatacat și au fost într-adevăr oprite doar de un bombardament colosal din aer și de pe mare, cu peste 1 000 de tone de bombe lansate zilnic. În cele din urmă, Aliații au cucerit Salerno pe 18 septembrie și aeroportul Foggia, important pentru atacarea sudului Germaniei și a Balcanilor nouă zile mai târziu. La începutul lui octombrie, toată partea de sud a Italiei era în mâinile Aliaților, dar aceștia au avut de înfruntat o serie de linii defensive formidabile, unde Kesselring a reușit să organizeze o rezistență epuizantă. Germanii inundaseră Mlaștinile Pontine și modificaseră cursurile râurilor, transformându-le în văi mlăștinoase. Armata a 5-a americană s-a chinuit șase săptămâni ca să avanseze 11 kilometri până la principala Linie Gustav germană, unde enorma abație benedictină fortificată Monte Cassino străjuia peisajul cu zidurile ei vechi și groase, tipice pentru mânăstirile de acest fel. Germanii, apreciindu-i importanța istorică, promiseseră să nu o folosească în scopuri militare, dar americanii suspectau că aceasta ajuta la observarea liniilor lor și au atacat-o de patru ori. Nereușind să o cucerească, au pus-o ulterior la pământ, deși asta nu ajuta la nimic, întrucât germanii aveau acum o acoperire mai bună, printre ruine, iar vremea a fost destul de umedă pentru a zădărnici toate eforturile depuse între 17 ianuarie și 18 mai. În cele din urmă, 20 de divizii Aliate pe un front cu lungimea de 32 de kilometri i-au dislocat pe germani, în principal pentru că algerienii și marocanii francezi își croiseră drum în jurul dealurilor, prin spatele frontului.

Churchill dorea să grăbească operațiunile din Italia. Spera să folosească superioritatea navală și aeriană pentru un alt asalt amfibiu, de această dată la Anzio, la sud de Roma. A fost ultima sa inițiativă strategică independentă. Întreaga schemă avea sens doar în termeni de energie și surpriză. Șefii de stat-major doreau ca navele de desant să fie mutate altundeva în februarie și astfel debarcarea de la Anzio a venit la momentul nepotrivit, la sfârșitul lui

ianuarie, când trupele erau încă obosite. A început bine și un jeep de patrulare a ajuns până la Roma, dar generalul american John Lucas era exasperant de prudent, dornic să-și consolideze baza, și trupele germane au răspuns în forță (fiind ajutate și de o invazie de țânțari din valea râului Pontine, care ieșise din matcă). Aceștia au bombardat neîncetat capetele de pod unde avea loc debarcarea și Aliații nu au reușit să iasă din încercuire până spre sfârșitul lui mai, când Linia Cassino fusese deja străpunsă. Pe lângă toate acestea, vanitatea s-a pus în calea unei victorii adevărate. În loc să lovească în interiorul teritoriului, pentru a întrerupe retragerea germană de la Cassino, americanul Mark Clark, deja pus în umbră de Dwight Eisenhower și de George Patton, a decis că numele lui ar fi trebuit să fie legat de cucerirea Romei și chiar a arestat ofițeri britanici care îi încălcaseră interdicția de a intra în oraș. Germanii au reușit să scape retrăgându-se departe spre est, netulburați, cu șapte divizii, iar capturarea Romei de către Aliați a venit extrem de târziu, eclipsată fiind de Debarcarea din Normandia. Despre Anzio se mai poate spune că, după debarcări, Înaltul Comandament german a renunțat la planurile de a transfera cinci dintre cele mai bune divizii ale lui Kesselring în nord-vestul Europei, lucru care evident a ajutat invazia din Franța. Dar costul a fost ridicat pentru Aliați – până la căderea Romei, 43 000 de victime –, în timp ce armata germană din centrul și sudul Italiei au supraviețuit intactă încă un an. Una peste alta, date fiind răsturnările grave suferite de Germania la sfârșitul lui 1942, aceasta a fost o evoluție extraordinară a evenimentelor. Dar în 1944, soarta Sodomei și a Gomorei avea să se abată asupra Europei Centrale. Finalul ar fi putut veni cu un an mai devreme dacă deturnarea de forțe din Italia și iluziile conducerii Comandamentului Bombardierelor ar fi fost de dimensiuni mai reduse.

Capitolul 7 • **NAZISM ȘI COMUNISM**

pagina anterioară: Evrei adunați în Ghetoul din Varșovia, pe la 1943 (Corbis)

În timp ce „anglo-americanii“ și „hoardele asiatice“ se apropiau, Germania era sub asediu. Naziștii susțineau din ce în ce mai mult că luptă pentru „Noua Europă“. Acesta era numele unei reviste publicate de Josef Goebbels, ministrul propagandei, iar titlul precum și articolele ei sunau familiar: „Europa luptă pentru unitate“, „Tineretul reprezintă viitorul Europei“ și „Unitatea economică a Europei“; un alt titlu însă era mai puțin anodin: „Noua Europă: o victorie asupra ostilității anglo-saxone“. În special după 1942, când bombele au devastat orașele Germaniei și armatele s-au retras din est, astfel de discuții au continuat, iar francezi de renume li s-au alăturat uneori (cu sufletul, și uneori și cu trupul, în Europa care avea să apară în anii 1950).

Sub șocul înfrângerii, guvernul francez care preluase puterea, cu mica sa capitală la Vichy, a declanșat un program de regenerare națională. O parte dintre miniștrii săi erau tehnicieni din domeniul industrial, nerăbdători să facă Franța din nou măreață în colaborare cu o Germanie pe care o admirau pentru cruzimea și eficiența ei. Au fost nevoiți să se refugieze când au invadat Aliații, ajungând în cele din urmă la Castelul Sigmaringen din sud-vestul Germaniei: personaje îndesate, îmbrăcate în costum, certându-se cu privire la cine ar trebui să aibă camera cu vedere (episod memorabil amintit de romancierul Louis-Ferdinand Céline, un virtuoz al umorului negru și medicul mareșalului Pétain). În 1943, aceștia discutau cu stăpânii lor germani cum să coreleze economiile franceză și germană. E uluitor ce dezastru au făcut. Resursele Europei ocupate și ale Europei ca satelit aveau să-i ofere lui Hitler o economie de război care să le egaleze pe cele ale Marii Britanii și Americii. După cum au stat lucrurile din 1940 până în 1944, Franța a produs doar 2 500 de avioane, majoritatea de antrenament. Singurele locuri în care se producea mai mult pe timp de război decât înainte erau Belgia și teritoriile cehe, care erau relativ răsfățate (și, ca să fim corecți, neatinse de bombardament). Autoritățile germane de ocupație exploatau orice economie pe care o puteau controla, cu o rată de schimb absurdă, clar în favoarea lor. Germanii au cumpărat la prețuri de nimic tot ce puteau – în cazul lui Göring, tablouri de la negustorii de artă evrei parizieni șantajați. În Paris, oamenii se deplasau cu biciclete improvizate și pierduseră o treime din greutate, iar acest fapt era provocat în parte și relației pline de ură dintre orășeni și țărani. În Țările de Jos, în iarna 1944–1945 oamenii au murit de foame, au ajuns să mănânce bulbi de lalele, dar în Viena proviziile de

alimente au rămas la același nivel până la sfârșitul războiului, chiar dacă rușii din suburbiile orașului Mödling și din Slovacia, unde predomina agricultura și orașele mari erau puține, au rămas cu cantități mari de alimente. Totuși folosirea forței economice europene occidentale într-un mod logic depășea capacitatea autorităților germane, multe figuri importante ale acestora fiind de-a dreptul brutale și idioate. Industria franceză avea nevoie de cărbunele și de utilajele germane ca să funcționeze și planificatorului-șef din tabăra germană, Albert Speer, îi făcea plăcere să se întâlnească cu omologul lui, Jean Bichelonne, în termeni prietenești. Dar în timp ce utilajele mergeau spre vest, Fritz Sauckel, care se ocupa de forța de muncă pe timp de război, convingea sute de mii de muncitori francezi să pornească spre est, dar toată treaba a fost dată peste cap de salariile și condițiile mizere care îi așteptau pe muncitorii străini în Germania (unii industriași implicați au fost mai târziu acuzați de crime de război). Era adevărat că, întrucât bombardamentele îi forțau pe oameni să fie mai inteligenți, producția de muniție a fost rațională, adică femei ucrainene necalificate erau puse să lucreze la o linie de asamblare, repetând aceleași manevre mecanice pentru o singură piesă până când la celălalt capăt ieșea un avion sau un tun. Înainte, o echipă de muncitori calificați se străduiau să termine un singur avion, cu finisaje la un standard foarte înalt; desigur, muncitorii germani erau cunoscuți pentru capacitatea lor și, la sfârșitul războiului, ucenicia dura în continuare patru ani, deoarece fiecare meseriaș trebuia să stăpânească patru seturi diferite de aptitudini. Dar o asemenea calificare limita foarte mult producția. S-au făcut investiții greșite uriașe – trei fabrici mari de motoare de avion austriece au fost deschise în 1938, dar au fost atât de ineficient conduse încât au început producția abia în 1943, după care au fost bombardate și distruse. Germania abia dacă producea mai multe bunuri de război decât Marea Britanie și, pentru o vreme, mult mai puține avioane. Speer a accelerat producția, dar foarte mult în detrimentul fiabilității. De exemplu, în 1944 șantierele navale produceau un prototip de submarin care putea rămâne sub apă perioade foarte îndelungate, încărcându-și bateriile pe neobservate, dar prezentarea lor pentru prima dată în public s-a terminat cu un fiasco: sudura fusese făcută de mântuială și submarinul s-a scufundat; a trebuit remorcat pe timpul nopții înapoi pe docuri. Fără îndoială, în 1944 se produceau avioane, dar piloții cu experiență erau atât de puțini încât cei folosiți erau doborâți foarte rapid: în ultimul an de

război, aproape toți piloții care au intrat în luptă, novici, de pe băncile școlilor de instructaj, au fost doborâți după o lună. În aceste circumstanțe, 1943 a fost ultimul an în care forțele Germaniei s-au ridicat la nivelul necesităților momentului: au apărut tancuri grele, deși nu suficiente.

Dar, dacă naziștii nu erau în stare să exploateze optim Europa ocupată, a existat un aspect în care s-a manifestat o eficiență sinistră. La mijlocul lui septembrie 1941, când Kievul era cucerit și peste o jumătate de milion de sovietici erau prizonieri de război, Hitler credea că a câștigat războiul. În Rastenburg, atmosfera era euforică și Heinrich Himmler venise în vizită. Himmler era șeful SS, membru de elită al Partidului Nazist și în același timp șeful poliției, directorul serviciilor de securitate din zonele ocupate și stăpânul unui imperiu de lagăre de concentrare. Un departament al Gestapo care-l avea la conducere pe Adolf Eichmann se ocupa de chestiunile evreiești și, deși discutarea acestora ar fi trebuit să fie secretă, putem deduce că în acel septembrie Himmler și Hitler au venit cu un plan de eliminare a tuturor evreilor din Europa. La urma urmei, Hitler spusese, într-un discurs din ianuarie 1939, că-i va elimina pe toți dacă va fi provocat, deși la acea vreme principala idee era să-i expulzeze din Germania – sau, în orice caz, din viața publică (doar ceva mai mult de jumătate dintre evreii de origine germană vor reuși să părăsească țara). În Europa de Est ocupată, naziștii erau însă mult mai sinceri. Au concluzionat că evreii și comuniștii sunt unul și același lucru și Hitler a decretat înainte să atace Uniunea Sovietică că toți trebuie executați înainte să le scape de sub control. În Polonia, trei milioane de evrei fuseseră deja adunați în ghetouri, câteva străzi supraaglomerate și foarte insalubre, unde se răspândeau bolile. Organizații speciale din ariergarda armatei – *Einsatzkommandos*, grupuri operaționale – măcelăreau evrei, aliniindu-i pe marginea șanțurilor și împușcându-i astfel încât să cadă în gropi comune. Populația locală ajuta uneori, deoarece îi ura pe comuniști și uneori îi identifica pe aceștia cu evreii. Putem presupune că Himmler a ajuns să spună că acest procedeu de eliminare era dezordonat și trebuia regândit. Începând din acel moment, evreii din Germania și din întreaga Europă ocupată s-au aflat în pericol de moarte. Existau obstacole birocratice și cei cu conștiință apelau la ele pentru a întârzia inevitabilul: ce să facă cu proprietățile evreilor, cum să definească un evreu, ce să facă cu evreii care au pașaport străin ș.a.m.d. Ca să rezolve aceste probleme, s-a organizat o conferință într-o vilă din Wannsee, o suburbie a Berlinului, în ianuarie

1942, adunare care a intrat în istorie ca fiind momentul în care s-a luat decizia exterminării evreilor. Au fost eliminate obstacolele juridice și catastrofa a continuat. Evreii din Rusia și din Polonia erau uciși pe alte căi, prin înfometare și din cauza bolilor. Programul se extindea acum în vestul Europei și evreii urmau să fie transportați în lagăre din Polonia. Până la izbucnirea războiului, accentul fusese pus pe excluderea evreilor pe motiv că aveau o influență nefastă – presă de scandal, artă modernă, comunism etc. Cei care rămăseseră au avut parte de veșnice umilințe, atât mărunte, cât și importante, cum ar fi interdicția de a cumpăra semințe pentru păsări de companie sau de a primi colete din străinătate, dar nu au putut chiar să-i omoare. Goebbels, ca *Gauleiter*, sau conducător al Partidului Nazist, îi hărțuia fără milă pe evreii care rămăseseră în Berlin. Acum, după Wannsee, drumul era deschis pentru exterminarea evreilor din Europa.

Și așa a început Holocaustul. Evreii urmau să fie înregistrați și deportați cu trenul în est – Riga, Minsk sau în alte locuri din Polonia. Acolo, cei care erau capabili să presteze muncă fizică munceau, iar cei care nu puteau aveau parte de *Sonderbehandlung*, „tratamentul special“, după cum era denumit. În cele din urmă, s-au folosit camere de gazare și cele mai cunoscute dintre acestea erau în uriașul lagăr Auschwitz de la vechea graniță germano-polonă. Primii deportați au ajuns din Germania în decembrie 1941 și au fost împușcați. Începând din primăvara lui 1942, ghetourile poloneze au fost golite și în vara lui 1943 erau aproape goale, când a pornit revolta celor care mai rămăseseră (ei obținuseră câteva pistoale de la Rezistența poloneză). Câțiva supraviețuitori au reușit să se ascundă în spatele zidurilor ghettoului. Filmul lui Roman Polanski intitulat *Pianistul* este o evocare cutremurătoare a acelor vremuri. Evreii din Franța și Italia, deși supuși unor legi discriminatorii, au supraviețuit în principal datorită instituțiilor religioase, persoanelor particulare și unora dintre oamenii cu autoritate care au împiedicat deportarea (primarii hughenoți ai Franței au înmânat acte false); evreii belgieni erau protejați în mod tacit de guvernatorul militar german Aleksander von Falkenhausen, care a fost judecat, dar achitat după război. Evreii belgieni, la fel ca evreii francezi, aveau destulă libertate de manevră pentru a se descurca, sau poate era doar faptul că în Belgia ori în Franța oamenii erau obișnuiți să aibă de-a face cu un stat opresiv și inchizitorial. Când li s-a spus să formeze un consiliu evreiesc, au găsit modalități să se sustragă. În Țările de Jos, unde statul era

considerat, după model nord-european, cinstit și decent, au format un astfel de consiliu și, odată ce birocrația a fost creată, a trebuit să cedeze și să furnizeze nume și adrese pe care să le păstreze pe liste care purtau titlul de apel umanitar. Acești evrei erau apoi ridicați și trimiși în lagărele morții de poliția neerlandeză – aproximativ 90% dintre evreii neerlandezi au fost deportați, într-o țară unde antisemitismul era atât de redus încât avusese loc chiar o grevă generală prin care neerlandezii protestaseră împotriva sorții acestora. În ianuarie 1945, consiliul evreiesc a organizat o mică petrecere, pentru a se lăuda cu păstrarea unității în comunitate (și ei au fost deportați, dar la Theresienstadt, în apropiere de Praga, așa-zisul lagăr privilegiat, care era prezentat ca exemplu inspectorilor de la Crucea Roșie și altor asemenea: când s-au întors în Țările de Jos, au fost judecați pentru colaborașionism). Vaticanul s-a comportat cu mănuși și a fost puternic criticat pentru că nu a făcut destul pentru a-i proteja pe evrei, dar Hitler spusese cel puțin o dată că, după terminarea războiului, următorul lui inamic va fi Biserica Catolică și atunci urma să nimicească statutul neutru al papei la un semn. În Slovacia și în Croația catolice, Vaticanul a protestat energic și a reușit să oprească deportările; papa și alte persoane neutre cu influență s-au opus de asemenea ororilor din Ungaria când acestea au început, în 1944.

Cifra oficială a evreilor uciși este de șase milioane, deși este imposibil de stabilit cât de mulți au fost gazați și cât de mulți au murit de foame sau de epuizare. Auschwitz nu a fost doar un lagăr al morții: găzduia și un sublagăr, Monowitz, și o uzină chimică (folosită în continuare în Polonia) unde se depuneau eforturi ca, sub egida combinatului IG Farben, să se producă și cauciuc sintetic (fără succes). Evreii specialiști puteau supraviețui, fiind utili, dar în general mureau din cauza demoralizării sau ca urmare a brutalităților la care erau supuși. În cazuri notorii, doctori ambițioși foloseau prizonieri din lagăr pentru experimente – cât frig sau foame suportă corpul omenesc, de exemplu, ori cum reacționează gemenii la un tratament sau altul. Cel mai renumit, doctorul Josef Mengele, era lăstarul ambițios al unei familii catolice dintr-un mic oraș din Baden (fabricanți de utilaje agricole) care studiase medicina și cea mai progresistă ramură de atunci, genetica. A obținut, prin intermediul supervizorului său din Frankfurt un post la Auschwitz, după ce a fost o vreme pe frontul de est, și se mândrea că oprise o epidemie de tifos (a folosit gaz pentru a elimina bolnavii și a ordonat incinerarea rămășițelor în faimoasele de acum

instalații din lagăr). Apoi s-a ocupat cu experimente genetice și i-a trimis cutia lui sinistră de descoperiri profesorului său la evacuarea lagărului. A fost jignit că nu i-au fost recunoscute meritele și s-a opus ordinelor familiei de a fugi imediat (în cele din urmă a fugit la Buenos Aires, unde a avut o vreme o farmacie numită chiar „Mengele“). Medici cu renume au fost implicați în aceste experimente, iar profesorul lui Mengele, baronul Otmar von Verschuer, a ajuns să dețină funcții înalte după război, în Republica Federală Germania. Churchill a avut absolută dreptate când a avertizat lumea că, dacă vor câștiga naziștii, vom intra într-o eră sumbră a științei pervertite. Orwell a subliniat aceeași idee când a afirmat că viziunea hitleristă a viitorului înseamnă exclusiv 250 000 000 de oameni blonzi care se reproduc.

După război s-a pus adesea întrebarea cât de mult știau germanii de rând despre ce se întâmpla în realitate? Când au început bombardamentele britanice, germanii obișnuiți le-au numit răzbunare pentru ce le făcuseră nemții evreilor. Erau zvonuri legate de atrocități cumplite în est, zvonuri care erau repetate de generalii germani aflați în captivitatea britanică (erau șocați, dar cu siguranță nu întotdeauna). Detaliile Soluției finale nu erau cunoscute, erau ținute în secret pe cât posibil, folosindu-se cuvinte-cheie, cum ar fi *Sonderbehandlung*. Mare parte din program se baza pe colaborare, în unele cazuri și din partea consiliilor evreiești. De exemplu, în Țările de Jos erau angajați șase ofițeri SS, iar la Auschwitz, unde au fost trimiși un milion de oameni, gărzile lagărului nu numărau mai mult de 3 000, chiar și atunci în principal nongermani. Dacă SS-ul se lovea de rezistență sau de obstrucționare, lucrurile erau serios îngreunate, așa cum s-a întâmplat în Franța sau Italia, unde chiar și antisemiții au fost mutați pentru a-i proteja pe evrei de cele mai cumplite orori; în asediul Budapestei, care a avut loc la începutul lui 1945, până și ofițerii germani ignorau în mod deliberat existența unui refugiu pentru evrei condus de un pastor luteran, situat exact sub unul dintre bastioanele din Buda. Dar ideea exterminării evreilor din Europa era inimaginabilă și mulți oameni, inclusiv evrei, pur și simplu nu credeau povestea când a fost dezvăluită de un industriaș german șocat unui Comitet al Evreilor din Elveția neutră, pe 1 august 1942. Informațiile veneau cu țârâita și abia în 1944 faptele au devenit clare, când rușii au descoperit dovezi ale existenței lagărelor pe care germanii încercaseră să le distrugă, iar Auschwitz-ul a fost eliberat abia în ianuarie 1945, prizonieri

scheletici încolonați fiind mânați cu biciul pe drumurile înzăpezite spre diferite alte lagăre din Germania.

Credința principală a lui Hitler era în superioritatea ariană, o convingere care-și avea rădăcinile departe în timp, de când romanticii germani veneraseră Grecia antică. Această superioritate a putut fi transformată în „Triumful voinței", ceea ce însemna că inteligența și avântul arian puteau izbândi în toate, datorită puterii voinței. Leni Riefenstahl (care avea un bunic evreu) a realizat un film pe această temă, *Triumph des Willens* (*Triumful voinței*), prezentând Congresul Partidului Nazist din 1934 de la Nürnberg. Un alt film, *Olympia*, cu o introducere în care erau prezentate trupuri asexuate perfecte înfășurate în pânzeturi, era o ilustrare a celor mai celebre Jocuri Olimpice din toate timpurile, cele din 1936 de la Berlin (în cursul cărora atletul afro-american Jesse Owens a întruchipat prin victoria sa o critică devastatoare la adresa noțiunii naziste de superioritate a rasei albe). Chiar cariera lui Hitler exemplifica acest triumf al voinței și era sigur că știința germană avea să producă arme miraculoase care urmau să ducă într-un final la victoria asupra Vestului corupt și a Estului plin de hoarde înapoiate. Până la final, când rușii cuceriseră deja Ministerul Prusac de Finanțe, germanii au continuat să creadă că va fi produsă, cumva, o monstruoasă rază a morții care să le anihileze inamicii, iar în Praga, în aprilie 1945, oficialii au continuat să meargă din școală în școală, măsurând picioarele copiilor, ca să vadă dacă se califică din punct de vedere rasial ca germani. Ceea ce este extraordinar la acest lucru e că însuși Hitler a spus, în februarie 1945, că fusese un efort irosit, că e imposibil să-ți dai seama ce implică de fapt apartenența la o anumită rasă. Dar îndoctrinase națiunea, în special pe cei tineri, dintre care mulți erau fanatici în ura și disprețul față de cei care nu erau germani – îndeosebi slavi și evrei.

Capitularea de la Stalingrad fusese o lovitură uriașă pentru prestigiul lui Hitler. Acum era amenințat pe toate fronturile – în aer, pe mare, în vest, în sud – în timp ce aliații lui îl părăseau sau, în cazul Japoniei, erau supuși unei distrugeri controlate. Recucerirea Harkovului îi dăduse, cu toate acestea, un răgaz și intenționa să-l folosească pentru a prelua inițiativa în Rusia. Cu arme noi în arsenal, a ordonat Operațiunea Citadela, concentrată pe Kursk și Oriol. Operațiunea se baza în parte pe informații greșite, și anume că rușii nu sunt capabili de prea multe. Totuși, deși pierderile lor fuseseră enorme, peste 12 000 000 de oameni la acea dată, s-a arătat că pe

câmpul de luptă rușii mai aveau 5 700 000, în timp ce germanii, doar 2 700 000. Se credea că rușii pierduseră 21 000 de tancuri. Deși germanii pierduseră și ei un număr uriaș, producția lor își revenea, atât calitativ, cât și cantitativ. În 1943 au produs 6 000 de tancuri, două cincimi dintre ele fiind tancuri grele Tiger sau tancuri medii Panther care, când au apărut, au speriat într-atât de tare unele echipaje rusești încât tanchiștii au sărit din tancuri și au fugit. Acum Înaltul Comandament german vedea că Stalin ar fi putut lua cu asalt marele cot al Niprului, apărat cu forțe puține, vulnerabil la sud și la nord și vital pentru economia de război germană – cărbunele din Stalino (adică Donețk), rezervele de hidroelectricitate din Zaporojie (hidrocentrală deschisă din nou în ianuarie 1943) și manganul din Nicopole. Paul Pleiger, care se ocupa de proviziile de cărbune ale naziștilor, spusese că fără cele șase sau șapte milioane de tone de cărbune din Donbas nu putea crește producția de arme. Planul original pentru Citadela nu a fost absurd. Hitler se deplasa înainte și înapoi la cartierele generale avansate din Zaporojie, opunându-se planurilor preferate de Manstein pentru o defensivă mobilă, pur și simplu pe motiv că un anumit teren nu putea fi abandonat. Totuși transferul de trupe a durat mult mai mult decât se estimase, și asta din cauza atacurilor aeriene, asalturilor partizanilor, distrugerii podurilor și chiar a dificultății uriașe de a întoarce un tren în direcția opusă. Atacul ar fi putut avea sens în aprilie, dar a fost amânat la nesfârșit, și rușii știau foarte bine, din mai multe surse, ce avea să se întâmple. Englezii, citind mesajele codificate ale germanilor, știau și ei. Mai știau și că Stalin nu va avea încredere în ei. Și astfel au folosit din nou, la fel ca înainte de Barbarossa, cercul lor de spioni, „Lucy“, din Elveția, care ar fi trebuit să primească informații de la un ofițer de stat-major german, aceasta fiind o operațiune de spionaj comunistă menită să-i transmită informații direct lui Stalin. Iar Stalin știa la rândul lui de la spionul său britanic – John Cairncross, care a deținut posturi înalte în guvernele din 1940–1941 – de înșelătoriile elaborate care se desfășurau. Dar planul german era cât se poate de clar. Linia se întindea departe spre vest, având orașul Kursk drept vârf, dar germanii stăteau și în pungi la nord – Oriol – și la sud –, Belgorod – de unde puteau acționa prin deja cunoscuta manevră în clește.

Bătălia de la Kursk a început pe 5 iulie. E considerată cea mai mare bătălie terestră din istorie – trei milioane de soldați, 69 000 de tunuri, 13 000 de tancuri și 12 000 de avioane. Ofensiva în sine a fost prost

gândită – un atac frontal, fără elementul-surpriză, contrar lecțiilor primite în 1940. Guderian dezvoltase cu adevărat atacul Panzer pornind de la ideea de trupe de șoc din 1918, înaintând de-a lungul liniilor care opuneau minimum de rezistență. Dar acum și locul, și momentul atacului erau cunoscute, iar pregătirile de apărare fuseseră făcute cu mult timp înainte – doar pe frontul din Voronej erau 4 184 de kilometri de tranșee, cu aproape un milion de mine, în părțile principale ale frontului. Germanii nu stăteau prea bine la capitolul tancuri, în pofida legendei, având doar 328 de tancuri ultramoderne (din 2 500). Bătălia a început pe 5 iulie la ora 3:30. Forța Aeriană a Armatei Roșii a pornit ofensiva, deși Luftwaffe a reușit să scoată din luptă mare parte din cele 400 de bombardiere. Generalul Walter Model împreună cu brațul de nord al cleștelui a folosit doar câteva dintre tancurile sale, dorind probabil să le păstreze pentru ofensiva sovietică despre care știa că va urma. Unele tancuri Ferdinand, cântărind 70 de tone și considerate imbatabile, s-au blocat într-un sistem de tranșee rusesc și jumătate dintre tancurile Tiger au fost distruse de mine. Pe 13 atacul lui Model a trebuit oprit total, astfel încât unul dintre acele uriașe atacuri rusești, pe care un membru de stat-major al unei armate de Panzere le comparase cu o alunecare de teren, să poată fi oprit. Pe partea de sud, Manstein și-a folosit toate tancurile, inclusiv cele 100 de tancuri Tiger și 200 Panther, care s-au dovedit într-adevăr cu mult superioare tancurilor rusești, însă testarea lor nu fusese completă și un sfert au cedat încă înainte să intre în luptă, iar unele au luat foc din cauza pompelor defecte. 25 au căzut victime într-un câmp de mine care nu fusese deminat, geniștii fiind nevoiți să lucreze sub focul de artilerie. Atacul pe dreapta, spre Prohorovka, a decurs mai rapid, deoarece rușii au intrat în panică în fața tancurilor Tiger și Panther, care erau imbatabile când erau atacate din față și puteau scoate din luptă un tanc T-34 de la circa 2 000 de metri cu ajutorul unui tun de mare viteză. Pe 6 iulie, lui Nikolai Feodorovici Vatutin de la Grupul de Armate Voronej i s-a dat rezerva strategică; ar fi trebuit să lanseze contraofensiva și avea 2 924 de tancuri (pe 20 iulie), dar a ordonat ca majoritatea să fie îngropate. Totuși, pe 8 iulie, când s-a produs un atac de proporții al tancurilor sovietice asupra unui centru logistic, un singur Tiger, care era în reparații, dar utilizabil, a atacat 50 de tancuri, distrugând 22 de T-34, în timp ce celelalte au fugit. Prohorovka a devenit celebră, fiind scena unei uriașe lupte de tancuri pe 12 iulie, dar aceasta a fost o punere în scenă inteligentă, gândită de un general

sovietic pentru a-și ascunde propriile greșeli – germanii au pierdut aici doar trei duzini de tancuri, pe când Armata Roșie a aruncat inutil aproximativ 1 000 în luptă și le-a lăsat să se tragă asupra lor din latura vulnerabilă într-o ambuscadă germană, când au căzut într-un șanț antitanc de care sovieticii uitaseră. Astfel de fapte au fost dezvăluite abia după 1990, cu mai mult 50 de ani mai târziu. De fapt, Hitler a anulat în parte atacul de la Kursk pentru că avioanele au fost reorientate spre sud și mai exact pentru că Aliații debarcaseră în Sicilia pe 10 iulie. Manstein a protestat, afirmând că atacul ar fi trebuit continuat, că rușii pierduseră 1 800 de tancuri, că nu-și folosise rezervele și a pregătit într-adevăr o operațiune de mai mică anvergură, dar Hitler a oprit-o pe 16. Pierderile rușilor la Kursk au fost uriașe – 319 000 de oameni (la 55 000), 2 000 de tancuri (250) și 2 000 de avioane (159), dar, după cum a afirmat Manstein, Armata Roșie era ca o hidră și pentru fiecare cap tăiat creșteau la loc alte două. După bătălia de la Kursk au urmat contraofensive și au fost dure. Armata lui Model de pe partea Oriolului a fost lovită între 12 iulie și 18 august, apoi a lui Manstein la Belgorod pe latura de sud, de pe 3 până pe 13 august, și au avut loc atacuri de eliberare a Leningradului dinspre est (râul Volhov) și Tver (Kalinin), unde germanii continuau să amenințe Moscova. Acum comandanții lui Manstein aveau 240 de tancuri și cele 800 de avioane din Corpul Aerian IV erau nevoite să acopere întregul front sudic pe măsură ce se curba departe spre est și întregul front de est era în flăcări. Harkov a fost pierdut încă o dată, de această dată definitiv, pe 23 august – mare parte din oraș fiind în ruine. Și de această dată rușii au suferit pierderi uriașe, opt la unu, și Armata Roșie a fost dezamăgită, deoarece Stalin sperase să ajungă în Prusia Orientală spre sfârșitul lui 1943 și eșuase.

După Kursk, germanii au fost pur și simplu în retragere. Nu erau capabili să preia inițiativa, decât pe ici-colo. În plus, s-au târât fără benzină, cu calul și cu căruța, pe când rușii se deplasau acum cu vehicule și aveau provizii americane: puteau fi mobili până și în miezul iernii. Hitler a fost nevoit să transfere forțe în teatrele din Mediterană și avea să repete această mișcare spre Franța, astfel încât armatele din est au rămas expuse atacului rusesc. În plus, per ansamblu linia era extraordinar de dificilă. După Kursk, se întindea aproximativ de-a lungul râului Nipru spre est, iar cartierul general al lui Manstein era la Zaporojie, în punctul estic extrem al cotului. Atunci frontul s-a extins încă o dată spre est, până la râul Mius, care avea legătură

cu Donețul și cu Marea Azov, protejând Crimeea, și Grupul de Armate A a reușit să scape ca printre urechile acului via peninsula Kerci și Rostov. Manstein ar fi preferat o retragere urmată de un contraatac, dar Hitler dorea să păstreze minele din Donbas, așa că tensiunile s-au acumulat. Celelalte grupuri de armate erau mai puternic concentrate, dar problema era cam aceeași – forțele insuficiente, lipsa echipamentelor de comunicații și vulnerabilitatea transportului.

Forțele germane de la poalele Caucazului au fost în august prea slabe pentru a respinge un atac sovietic. Au fost nevoite să se retragă din Donbas până pe Nipru, pierzând resursele industriale și jumătate din terenul agricol din Uniunea Sovietică invadat de Germania pentru a-l exploata. La început de octombrie, germanilor le-a fost imposibil să reziste pe linia de pe Nipru în timp ce capetele de pod sovietice creșteau și orașe importante au început să cadă, Zaporojie fiind primul pierdut, urmat de Dnepropetrovsk. În cele din urmă, la începutul lui noiembrie sovieticii au ieșit din capetele lor de pod de pe ambele laturi ale Kievului și l-au capturat. Înaintarea sovietică a continuat de-a lungul liniei de cale ferată până s-a ajuns la granița polono-sovietică din 1939, pe 3 ianuarie 1944. Germanii au presupus că stratul gros de zăpadă și apoi noroiul adânc vor opri Armata Roșie, dar de această dată rușii au continuat să vină. Diviziile germane au evitat la mustață un dezastru total și sezonul de campanii din 1943–1944 i-a dus pe ruși cu 800 de kilometri mai în față. În 1944, Armata Roșie a recucerit Odessa, pe 10 aprilie, și apoi Sevastopol, o lună mai târziu. Pierderea orașului Briansk și, mai important, a orașului Smolensk, pe 25 septembrie, i-a costat pe germani piatra de temelie a întregului lor sistem de apărare. În luna ianuarie a anului următor, spre surprinderea totală, Grupurile de Armate Volhov și Baltic au atacat la Leningrad și i-au împins pe germanii în retragere până la Novgorod și la granița cu Estonia. Calea era acum deschisă pentru căderea Germaniei.

Capitolul 8 • **VEST ȘI EST**

pagina anterioară: Trupe americane în drum spre Normandia, iunie 1944 (Bettmann/Corbis)

Pe măsură ce germanii se retrăgeau din Caucaz, petrolul nemaifiind amenințat, indiferent dacă era de acolo sau din Iran, Stalin a devenit mult mai influent. Într-un fel, Rusia revenise la poziția dinainte de Războiul Crimeii. Era din nou o mare putere, cu o ideologie amenințătoare. Lui Hitler i se datora totul: criza uriașă din 1941 și 1942 reprezentase un șoc atât de puternic asupra sistemului, încât conducerea sovietică a fost forțată să raționeze în cele din urmă – să nu mai gestioneze greșit economia și să promoveze oamenii potriviți care să se ocupe de conducerea adecvată a forțelor armate. Indiferent de viteza schimbărilor, Moscova era în urmă. Un semn al acestui lucru a fost că Stalin s-a decis să plece din Moscova, deși pentru început, ca precauție, doar până la Teheran, într-un Iran ocupat de englezi și de ruși. Conferința interaliată decisivă a avut loc acolo, în noiembrie 1943, în timp ce Armata Roșie recucerea Kievul și se apropia de vechea graniță. La Teheran, dominația rusă asupra estului Europei a fost recunoscută implicit, iar asta s-a făcut sub forma unei negocieri fără știrea lui Churchill. La un moment dat, acesta a ieșit chiar valvârtej de la un dineu, în semn de protest față de o remarcă a lui Stalin legată de lucrurile criminale pe care intenționa să le facă Germaniei. Stalin a explicat că fusese o glumă.

Legătura dintre Churchill și Roosevelt devenea din ce în ce mai slabă. Cei doi erau nevoiți să se prefacă că se înțeleg bine pe timp de război de dragul opiniei publice; amândoi erau actori buni și exista desigur o înțelegere reciprocă între cei doi aristocrați ai lumii atlantice. Rolul lui Churchill era uriaș și, chiar și când oamenii erau foarte iritați de el, avea talentul să-i dezarmeze. În primăvara lui 1944, contemplând extenuarea puterii britanice, a devenit de-a dreptul deprimat. Soția lui, Clementine, i-a spus: „Fruntea sus, gândește-te cum se simte acum Mussolini“. Churchill a răspuns: „Cel puțin el a avut consolarea de a-și fi împușcat ginerele“. (În ianuarie, la Verona, Mussolini îl acuzase pe Galeazzo Ciano de trădare.) Roosevelt avea un farmec irezistibil, calculându-și următoarea mișcare. Se iveau tensiuni între cei doi. Acum, că războiul era câștigat, trebuiau englezii (și francezii) să-și refacă imperiile? Roosevelt și aproape toți americanii nu erau de acord cu politica imperialistă și categoric nu ar fi plătit pentru a le sprijini: au fost negocieri nesfârșite în legătură cu termenii acordului de împrumut, astfel încât să-i împiedice pe englezi să folosească ajutorul pentru a-și promova propriile exporturi (Churchill a protestat: imperiile nu se tocmesc; omologul

său a spus: republicile, da). În iulie 1944, la o întâlnire importantă de la Bretton Woods din New Hampshire pentru organizarea finanțelor și a comerțului în lumea postbelică, englezii și-au prezentat vedeta, John Maynard Keynes. Nici măcar el, cu retorica sa care a determinat toată asistența să-l ovaționeze în picioare la final când, epuizat, a fost nevoit să plece, nu a reușit să-i convingă pe americani să fie generoși cu banii. Abia în 1947 au învățat englezii cum să facă față acestor probleme: dacă americanii îi amenințau cu prăbușirea, atunci aveau într-adevăr să se prăbușească. La trecerea dintre anii 1943 și 1944 ponderea armatei americane în Europa era aproape la fel de mare precum cea britanică și avea să devină în curând mai mare; și au existat greșeli serioase în ceea ce privește strategia. Americanii doreau să încheie cât mai repede posibil războiul și erau pregătiți pentru o invazie uriașă în Franța, în timp ce mulți britanici se temeau de un dezastru, iar acest punct de vedere nu era nici pe departe absurd. Până atunci avuseseră loc doar trei operațiuni amfibii de succes – evacuarea de la Dunkerque, care fusese în direcția greșită; Torța, care reușise împotriva unei opoziții slabe; și Madagascar, în mai 1942, pentru a împiedica guvernul colonial de la Vichy să-i ajute pe japonezi. Armata Roșie avea exact la momentul Teheran o experiență proastă cu debarcările amfibii din Crimeea, unde tancurile fuseseră debarcate prea departe în larg, artileria și infanteria nu colaboraseră și forțele aeriene fuseseră ineficiente. Englezii au preferat să continue campania de bombardament și aveau ambiții în Mediterană. Discuțiile anglo-americane deveniseră tensionate și atitudinea disprețuitoare a lui Montgomery nu a ajutat deloc (după cum i-a spus Churchill: „La înfrângere, îndărătnic; la înaintare, invincibil; la victorie, insuportabil“).

Churchill a continuat să încerce să găsească o alternativă la invazia amfibie și fusese convins să-și ia gândul de la Mediterană. Dar Italia trebuia invadată din nord; acum, din sud, într-o toamnă umedă și rece, Aliații s-au lovit de Linia Gotică, o serie de fortificații de 16 kilometri adâncime, de-a lungul Apeninilor, cu obișnuitele posturi de tragere din beton, șanțuri antitanc, câmpuri de mine și zeci de mii de metri de sârmă ghimpată. Churchill și comandanții americani de la fața locului spuneau, cu ceva credibilitate, că de fapt campania din Italia ar fi trebuit revăzută, dar asta implica munca grea și interminabilă a peste un milion de oameni și implicarea aviației de bombardament (uneori cu efecte devastatoare asupra

monumentelor Italiei). Poate, se gândea Churchill, toată treaba ar fi devenit mai simplă dacă s-ar extinde până în Balcani. În Grecia era un grup de armate german, iar altul, în Iugoslavia. Dacă turcii ar fi intrat în război, împreună cu englezii ar fi putut izola aceste forțe. Pe hartă acest lucru părea plauzibil, iar Churchill s-a întâlnit cu conducătorul turc, Ismet Inönü, după ce a plecat de la Teheran. Destul de ciudat, unul dintre următorii conducători turci și unul mult mai inventiv, Turgut Özal, a spus că de fapt cea mai mare greșeală a lui Inönü fusese să nu se alieze: ar fi putut face o mare afacere cu englezii și cu grecii și să fi luat insulele din Egee de la Italia. Dar problema lui Inönü era prudența paralizantă, și poate că în fond avea dreptate: dacă intervenția Turciei ar fi mers prost, ea ar fi fost „salvată“ de Uniunea Sovietică și ar fi pierdut din teritoriu și chiar și suveranitatea asupra Istanbulului. Ca să arate ce poate, Churchill a încurajat ocuparea insulelor mari și pitorești din largul coastei turcești, marele premiu fiind Rodos. A fost un fiasco, predarea italienilor a fost administrată greșit, superioritatea aeriană nu a fost asigurată, operațiunile amfibii au mers prost și nu s-a ajuns la Rodos niciodată. Germanii au reocupat insulele Kos și Leros, două dintre insulele mai mari, și au luat prizonieri mii de soldați englezi – ultima lor victorie importantă de care s-au folosit în mod oribil: adunându-i și deportându-i pe evreii din Rodos (unii dintre ei fiind în cele din urmă salvați de turci). Americanilor nu le-a părut rău să vadă acest fiasco în dezvoltare, deoarece mulți dintre ei se arătaseră nemulțumiți de refuzul lui Churchill de a lua în calcul invazia peste Canalul Mânecii. Acum au realizat o schemă proprie, greșită. Șapte divizii au fost retrase din Italia ca să lanseze o invazie în sudul Franței la momentul potrivit. Era inutil, și britanicii din Italia se puteau plânge că sunt prea slabi ca să facă ce li se ceruse. Controversele pe această temă au continuat la nesfârșit.

La Teheran, trecerea estului Europei la comunism era deja hotărâtă. Se întâmpla nu doar prin intermediul Armatei Roșii, ci și prin mișcările de rezistență care, în majoritatea țărilor, deși nu și în Polonia, erau puternic influențate de comuniști. Rezistența din orice țară urbanizată avansată – Franța și Cehia fiind cazuri evidente –, s-a desfășurat cel mai bine prin sabotaj, deoarece uciderea întâmplătoare a unui german provoca represalii înspăimântătoare. Comuniștii încurajau aceste acțiuni, deoarece îi făceau pe localnici să-i urască pe nemți și mai mult. Astfel s-au îndesit rândurile comuniștilor, dar asta era cu adevărat posibil doar în țări precum Grecia sau

Iugoslavia, unde partizanii, aprovizionați din aer, puteau rezista în munți. Până în 1943 mișcările de rezistență luaseră amploare și colaboratorii dispăreau care pe unde puteau; aveau loc dezertări importante din regimul colaboraționist francez. Comuniștii controlau acum un teritoriu întins și erau pregătiți să preia puterea în nordul Italiei la plecarea germanilor. La Teheran s-a convenit că Polonia trebuia împinsă către vest, pierzând în linii mari aceleași teritorii care fuseseră date URSS-ului prin Pactul Molotov-Ribbentrop și fiind compensată în vest cu o parte din teritoriul german industrializat; în timp, cinci milioane de polonezi aveau să fie deportați de la est la vest. Extinderea influenței sovietice în alte țări a devenit și mai probabilă cu complicitatea lui Churchill. Acesta s-a deplasat la Moscova în octombrie 1944 și a încheiat înțelegerea.

Britanicii își doreau foarte mult Grecia pentru poziția-cheie în estul Mediteranei, cu canalul Suez și petrolul din Orientul Mijlociu în perspectivă. Stalin a fost de acord să-i țină în frâu pe comuniștii greci, care au fost măcelăriți când au încercat să preia puterea la sfârșitul războiului. Stalin nu a făcut nimic ca să-i ajute. În replică, Churchill a cedat restul regiunii exceptând Iugoslavia, unde a fost de acord să împartă influența la jumătate. Partizanii iugoslavi comuniști ai lui Tito au primit atunci ajutor serios de la englezi, ai căror ofițeri de la Special Operations Executive (SOE) (Ministerul Războiului Neonorabil) au avut parte de aventura vieții lor în carstul dalmat (romancierul Evelyn Waugh, catolic, era acolo ca să strângă informații pentru armată și a fost oripilat de duplicitatea și de cruzimea pe care le-a întâlnit, după cum arată în *Sword of Honour*, o trilogie despre acea perioadă. Nu-și făcea iluzii în ce privește colaborarea unei părți din establishmentul britanic cu comuniștii iugoslavi, colaborare care și-a arătat roadele de două ori – o dată când Stalin s-a rupt de Tito, în 1948, și a doua oară când Iugoslavia s-a dezintegrat în cele din urmă, în 1991, când Ministerul de Externe britanic le-a oferit sprijin pe ascuns sârbilor). Dar anglo-americanii au avut de câștigat în continuare, întrucât Stalin le-a cerut comuniștilor din Rezistența franceză și din cea italiană să nu preia puterea, chiar dacă Parisul sau Milano ar fi fost eliberate. Ar fi putut face foarte ușor acest lucru. Stalin a făcut în schimb o înțelegere cu conducătorul francez, generalul Charles de Gaulle, pe care l-a recunoscut ca autoritate înaintea americanilor (care-l detestau). La vremea potrivită, președintele de Gaulle avea să slăbească sistemul financiar și militar anglo-

american. În 1968 a fost o revoltă la Paris împotriva lui, iar comuniștii l-ar fi putut răsturna de la putere, dar Moscova le-a spus încă o dată să nu o facă, deoarece le era mai util decât le-ar fi fost un regim comunist. Toate aceste subiecte au fost pe masă la Teheran. La acea vreme englezii au mai făcut o concesie, una care nu a dat aproape nici un motiv de reflecție. Sute de mii de cetățeni sovietici și iugoslavi se înscriseseră voluntari în armata germană, în unele cazuri ca să nu moară de foame. La sfârșitul războiului englezii i-au înapoiat lui Stalin și Tito, pentru a executa ani de temniță sau ca să fie executați. 30 de ani mai târziu, Aleksandr Soljenițîn a povestit lumii ce se întâmplase. În această chestiune, americanii au avut un comportament uman – convenind să-i predea pe prizonieri, dar, în realitate, lăsându-i să scape.

Și acum războiul era din ce în ce mai mult dictat de la Washington. Cadrul era schimbarea convulsivă a economiei de război americane. Abordarea New Deal a funcționat, așa cum avea să se întâmple în Europa anilor de după război cu Planul Marshall: un manager temperamental care nu acceptă scuze. Până în 1943, puternicele companii de automobile trecuseră la producția de avioane și în 1944 produceau de 30 de ori mai multe avioane decât în 1939. În total au fost produse 50 000 de bombardiere și 60 000 de avioane de vânătoare față de totalul de 40 000 produs de germani, dar americanii au realizat salturi calitative spectaculoase – un avion de vânătoare cu rază de acțiune până la Berlin și înapoi în Anglia și un bombardier B-29 cu echipament de navigație extrem de sofisticat, viteză fantastică și încărcătură de bombe. Câteva sute de șantiere navale au fost adaptate unor metode de producție în masă. Șantierele americane produseseră în total 70 de nave în perioada 1930–1936 și 6 000 după 1942 – de 20 de ori mai mult în 1944 decât în 1940. Acestea erau nave Liberty urâte, cu durată de viață scurtă (și prototipul era britanic), dar și-au servit scopul. Rezultatele s-au văzut pe ambele fronturi unde erau activi americanii: portavioane, bombardiere elaborate, în cele din urmă și bombe atomice.

În ceea ce privește Japonia, o aștepta o pedeapsă biblică odată ce americanii reușeau să-și stabilească o bază potrivită, de unde să arunce cu foc și pucioasă. Se îndreptau deja spre una. Pe 15 iunie 1944, 535 de nave au început să debarce 128 000 de soldați din armata și marina Statelor Unite pe insula Saipan, cu intenția de a crea baze de unde avioanele lor B-29 să

ajungă până la Tokyo. Acest lucru s-a realizat în 90 de zile, și acum americanii aveau 15 portavioane, 1 000 de avioane, șapte cuirasate și 70 de distrugătoare, precum și multe alte nave împotriva flotei Japoniei care mai avea doar nouă portavioane și 500 de avioane. Această forță își pierduse aproape toate submarinele, deoarece distrugătoarele americane beneficiau de informații cu mult superioare, iar avioanele japoneze aflate la sol erau de asemenea scoase din luptă. Cea mai mare parte a armatei japoneze nu era nici pe departe implicată în luptele cu americanii, ci era împrăștiată pe imensul teritoriu al Chinei și, ca atare, era implicată într-o ofensivă de mare anvergură, de succes, dar în fond inutilă, care avea ca scop scoaterea Chinei din război. Între timp, englezii învinseseră în cele din urmă o parte a armatei japoneze aflată la granița indiană. În cealaltă parte a înaintării americane, nu foarte bine coordonată, MacArthur eliberase Noua Guinee și debarcase în Indonezia; urma să debarce în curând pe insula Leyte, întorcându-se, așa cum promisese cândva, în Filipine, unde au ieșit la iveală o mulțime de dovezi ale tratamentului atroce aplicat de japonezi populațiilor locale și prizonierilor de război. Era deschisă calea spre un final amar spectaculos, când bombardierele americane au reușit să distrugă teritoriul Japoniei după bunul plac.

În aceeași săptămână în care a avut loc invazia din Saipan o uriașă forță ataca și în Franța. Aliații își acordaseră timp, făcuseră nesfârșite pregătiri meticuloase – nu se mai vedea nimic din vechea grabă și neglijență britanică. Unul dintre zecile de piloți din Luftwaffe, ajuns mai târziu industriaș de succes, descria cum a plecat cu avionul în patrulare la primele ore ale zilei de 6 iunie și a văzut flota invadatoare, cu norul de avioane care-i ofereau acoperirea aeriană – 7 000 de nave care transportau 160 000 de oameni, cu 1 000 de avioane deasupra lor. În acel moment a știut că războiul era pierdut, dar, între timp, folosind acoperirea oferită de nori, a doborât șase avioane înainte ca lipsa de combustibil să-l forțeze să aterizeze. În aceeași manieră, cândva formidabile, submarinele au reușit să scufunde doar o navă – un distrugător norvegian. Toată operațiunea era coordonată de un adevărat geniu american, Dwight D. Eisenhower (numele e de origine germană și înseamnă „fierar“). Existau desigur resentimente profunde în ambele tabere ale alianței anglo-americane, dar Ike le-a depășit pentru că englezii, așa cum tind să fie aliații mai slabi, nu voiau să lupte pentru simboluri insignifiante ale prestigiului. În ansamblu, englezii nu

credeau în invazie, dar au mers înainte. S-a dovedit că americanii avuseseră absolută dreptate, deoarece invazia a avut un succes extraordinar.

Privind retrospectiv, putem vedea că invazia din Normandia ar fi trebuit să aibă loc în 1943. Dar planurile inițiale au fost limitate de lipsa navelor de desant, dar și de cerințele implicate de ofensiva bombardierelor. În 1944, planificatorii au decis să nu atace un port maritim apărat în mod evident, iar raza scurtă de acțiune a avioanelor de vânătoare a limitat numărul potențialelor locuri de debarcare la două – Calais și coasta Normandiei unde se afla un port, Cherbourg, care putea fi cucerit din flanc. Normandia a fost aleasă și studiată atent, planul fiind acceptat de Roosevelt, Churchill și de prim-ministrul canadian, Mackenzie King, la Conferința de la Quebec, din august 1943. Strângerea flotei pentru debarcare însemna întârzierea operațiunii până în iunie, iar forța invadatoare avea să numere un milion de oameni. Aceștia s-au strâns în sudul Angliei. Pregătirile au fost foarte meticuloase, fiind analizat până și tipul de nisip de pe plajele de debarcare, astfel încât în zonele cu turbă tancurile au rulat pe rogojini speciale. Pe plajele Normandiei urmau să fie două porturi artificiale pentru descărcarea încărcăturii. Acestea au fost aduse pe bucăți din Anglia și asamblate în largul coastei. O conductă de petrol a fost instalată sub Canalul Mânecii. Germanii au fost complet păcăliți în privința direcției de atac și fiecare spion german a fost identificat și folosit în scopuri de intoxicare cu informații. Pentru o săptămână, germanii au crezut că invazia din Normandia e falsă și că adevărata invazie urmează în Calais. Sarcina Aliaților era formidabilă, deoarece Rommel fusese cel care organizase apărarea: erau capcane de oțel la nivelul mareei, buncăre cu ziduri groase și, împotriva avioanelor, parapeți cu bombe capcană pe câmpuri; zonele joase fuseseră inundate. Era sârmă ghimpată peste tot. Erau patru divizii în zonă și existau divizii Panzer în rezervă, deși doar una se afla în zona Normandiei și putea să intervină din prima zi. Era esențial ca germanii să nu fie lăsați să mute rezerve, deoarece acestea se puteau deplasa mult mai rapid pe sol decât cele Aliate pe mare (transportul unei singure divizii necesitând 40 de nave comerciale de dimensiuni standard). Aceasta ar fi însemnat supravegherea flancului estic al invaziei, pe râul Orne, care curgea prin Calvados și orașul Caen, iar englezii urmau să trimită parașutiști care să cucerească podurile pentru a opri blindatele germane, în timp ce cinci plaje, anume alese, erau atacate de pe mare.

Surpriza a fost totală. Totul depindea de luna în care urma să aibă loc invazia, de maree și de vreme, iar o invazie putea avea loc doar în anumite zile din fiecare lună. Vremea a fost foarte proastă în ziua hotărâtă pentru debarcare, 5 iunie, și până și germanii se odihneau. Rommel mersese la o aniversare. Apoi un meteorolog ingenios a dat undă verde forței uriașe să ridice ancora pe 6 iunie, în Ziua Z („Z“ vine de la „zi“, adică ziua nespecificată din viitor în care avea să înceapă o manevră planificată). Desanturile aeriene care au precedat-o au dat rezultate, în principal deoarece fuseseră pregătite foarte bine, cu ajutorul unor machete în marime naturală ale locurilor de aterizare. Cooperarea Rezistenței Franceze pe teren a ajutat enorm. Primele debarcări au reușit de asemenea, deși americanii au întâmpinat dificultăți pe una dintre plajele pe care au debarcat (Omaha), unde au avut pierderi mari deoarece se trăgea asupra lor de la înălțime, însă grupuri mici de infanteriști au reușit să străpungă în cele din urmă defensiva. Englezii întâmpinau puține probleme, deși nu cuceriseră Caen, acesta fiind un obiectiv imediat. După stabilirea capului de pod a început construirea porturilor artificiale și mutarea a 9 000 de tone de încărcătură pe zi, chiar și după ce unul dintre poduri a fost distrus de o uriașă furtună pe 19 iunie (arătând ce s-ar fi întâmplat dacă o furtună ar fi lovit pe 6). Numărul victimelor a fost mai mic decât se estimase (10 000, în timp ce Churchill se temuse că urma să fie dublu) și capetele de pod au rezistat, poate nu surprinzător, având în vedere superioritatea aeriană de zece la unu și sabotarea linilor de cale ferată de către maquisarzi (Rezistența Franceză). Rezervele germane locale întâmpinaseră o rezistență acerbă, iar alte divizii de rezervă erau prea departe – ținute în continuare pe loc de iluzia că un atac principal urma să aibă loc la Calais, fiind oricum obligate la deplasarea doar pe timp de noapte, pe biciclete.

Aliații au avut o misiune dificilă când au pătruns în interiorul teritoriului. Americanii s-au deplasat spre nord-vest și pe 18 iunie au cucerit orașul Cherbourg, care avea un port cu ape adânci, în stare nefuncțională. Englezii (împreună cu canadienii, polonezii și alții) au fost nevoiți să se deplaseze spre interior parcurgând un teritoriu foarte dificil, *bocage*, cu garduri vii înalte și drumuri înguste, ideale pentru apărare. Montgomery, în calitate de comandant al Grupului 21 de Armate britanic (cu polonezii și canadienii), a fost pus la comanda generală a invaziei până ce americanii au reușit să-și formeze propriul grup de armate, numit 12, sub comanda lui Bradley.

Montgomery nu a reușit să exploateze slăbiciunea germană inițială din cauza marii furtuni dintre 17 și 22 iunie și în cele din urmă germanii și-au adunat forțele în jurul orașului Caen. A fost atacat în mod repetat și a căzut abia către sfârșitul lui iulie, când se afla deja în ruine. Ideea strategiei lui Montgomery era să țină pe loc cât mai mult din armata germană, pe partea estică, astfel încât americanii, deblocând mult mai slab apărata latură vestică, să poată flanca în cele din urmă și învălui trupele germane. Pentru asta a fost nevoie de timp, dar în cele din urmă Montgomery a reușit: erau șapte divizii Panzer împotriva lui și doar două împotriva americanilor. La sfârșitul lui iulie, americanii au reușit să înconjoare flancul vestic german și au eliberat Bretania. Forțele germane erau încercuite la sud de Caen și generalii doreau o retragere pe Sena. Eisenhower era acum comandantul suprem pe câmpul de luptă și s-a achitat de obligații cu multă pricepere, în special în ce-l privește pe temperamentalul Montgomery.

Hitler era hotărât să lanseze un contraatac de proporții. Acum era greu să gândească rațional. Pe 20 iulie, unul dintre ofițerii superiori încercase să-l ucidă într-o baracă de la Bârlogul Lupului din Rastenburg. Atentatul eșuase, dar Hitler era tulburat și, cu mâinile tremurând, nu avea să-și mai revină vreodată. Doctorul i-a prescris pastile care i-au provocat flatulență. Acum, când generalii veneau la discuții erau nevoiți să treacă printr-un filtru de securitate, să-și golească buzunarele, să depună revolverele pe care le aveau la ei într-o tavă. Ordinele lui Hitler pentru Normandia erau cunoscute de Aliați prin intermediul spărgătorilor de coduri. Aliații stăpâneau total aerul și contraatacul german a eșuat. Aliații se puteau gândi la capturarea unui număr foarte mare de germani, iar acest lucru a fost lăsat pe seama generalului George Patton, care s-a deplasat spre est aproape fără să întâmpine rezistență, iar apoi spre nord, către Alençon. Germanii au fost înconjurați într-o pungă. Au luptat, au păstrat o cale deschisă pentru unii dintre ei în orașul Falaise (locul natal al lui Wilhelm Cuceritorul, care a lansat în 1066 o invazie în cealaltă direcție peste Canalul Mânecii), dar au pierdut 50 000 de oameni care au căzut prizonieri pe 21 august. A fost bătălia decisivă și, trei zile mai târziu, pe 24 august, Parisul era eliberat. Acum, fără să mai fie necesară, a avut loc o invazie în sudul Franței, care nu a întâmpinat nici o rezistență și până în septembrie șapte armate terestre, inclusiv franceze, erau aproape la granița germană. Erau bine aprovizionate, iar de la străpungerea din iulie aveau superioritate numerică și raportul

privind numărul de tancuri era de patru la unu în favoarea Aliaților. În ceea ce privește avioanele, superioritatea era devastatoare. Ce urma? În rândul Aliaților erau 240 000 de victime, 36 000 de morți și 4 000 de tancuri distruse, dar germanii din Franța pierduseră 300 000 de oameni, două treimi dintre ei prizonieri, și 2 000 de tancuri, doar 120 traversând înapoi Sena. Luftwaffe nu mai avea nici o influență asupra teatrelor de luptă, deoarece Germania produsese în anul precedent o șesime din avioanele aliate produse anterior într-un an.

În Italia erau în continuare forțe însemnate, iar Churchill voia să le folosească mai productiv. Poate i-ar fi putut împiedica pe ruși să înainteze în Europa Centrală și ar fi putut restrânge în general pericolul comunist din Mediterană. Campania se desfășura lent, cu generali vanitoși și cu un comandant, sir Harold Alexander, care suferea de un exces de politețe; au existat și câteva ciudățenii (germanii au folosit cazaci și o divizie de turkmeni). Aliații au luat cu asalt Linia Gotică la sfârșitul lui august, iar la mijlocul lui septembrie se vedeau câmpiile Lombardiei, dar apoi au început ploile, însoțite de alunecări de teren și de torenți. Înaintarea era extrem de lentă, germanii s-au încăpățânat să se reorganizeze, forțele colaboraționiste italiene acționau în continuare în umbra regimului fascist pe care germanii continuau să-l țină în funcțiune pentru Mussolini pe lacul Garda, iar partizanii amenințau să o ia înaintea guvernului Aliat. Toate acestea au continuat până în aprilie 1945, când comandanții germani au negociat o capitulare separată, cu zece zile înainte de final și, după cum se știe, corpul neînsuflețit al lui Mussolini a fost spânzurat cu capul în jos, într-un atelier de reparat mașini din Milano. Partizanii italieni care l-au ucis erau comuniști și ar fi preluat fără îndoială pe loc puterea, dar Stalin a fost ferm în instrucțiunile pe care le-a dat conducătorului acestora, veșnic nemulțumitul Palmiro Togliatti: cooperați cu puterile vestice și cu reprezentanții nominalizați de aceștia. Englezii și rușii se deplasau acum în zonele lor separate din Balcani, în timp ce Grupul de Armate E German se retrăgea spre Croația și Trieste.

Avusese loc un echivalent estic al prăbușirii germanilor din vest. Armata Roșie avea acum o forță enormă de desfășurat. În coordonare cu Aliații occidentali, a sincronizat o uriașă ofensivă care să se desfășoare în paralel cu invazia din Normandia, și au numit-o Bagration, după un general rus din era napoleoniană. Pe 23 iunie, Armata Roșie a atacat Grupul de Armate

Centru, care se afla într-o poziție expusă, încercând să apere podul terestru dintre râuri, la vest de Smolensk, ca să păstreze deschisă legătura cu Grupul de Armate Nord aflat sub presiune la Baltică. Acesta fusese nevoit să plece cu tancuri și avioane spre vest pentru ca avioanele să apere orașele germane. Rușii erau acum pricepuți la ceea ce numeau *maskirovka*, păcălirea germanilor cu diverse scheme care să ascundă intensitatea și direcția atacurilor lor; și, în orice caz, linia germană din sud era amenințată, germanii fiind forțați să abandoneze Odessa și România ajungând să fie, de asemenea, amenințată. Spre sfârșitul lui august, presiunea asupra ei era atât de mare, încât regele românilor s-a comportat la fel ca omologul său italian cu un an în urmă, arestându-l pe echivalentul românesc al lui Mussolini, mareșalul Ion Antonescu; România a devenit apoi aliat sovietic. Hitler subestimase pericolul reprezentat de trupele sovietice care se confruntau cu Grupul de Armate Centru, care trimisese o treime dintre tunurile sale și aproape toate tancurile spre sud, unde se estima că aveau să atace rușii. Grupurile Panzer se achitaseră onorabil de sarcinile lor, sub comanda lui Manstein la granițele cu România, dar în cursul luptelor fuseseră deviate desigur dinspre centru. Patru grupuri de armate sovietice erau dedicate operațiunii și avea loc, de asemenea, o concentrare uriașă împotriva Grupului de Armate Ucraina Nord al germanilor, la sud unde ținta era principalul oraș din sud-estul Poloniei, Lvov. Partizanii ruși aruncau în aer șinele de cale ferată care treceau prin păduri și atacau unitățile germane izolate. Apoi au intrat în luptă 1 700 000 de oameni, 24 000 de tunuri, 4 000 de tancuri și 6 000 de avioane împotriva a 800 000 de oameni, 9 500 de tunuri, 500 de tancuri și 800 de avioane. Singurul avantaj al germanilor era reprezentat de puternicele lor linii defensive, construite de-a lungul timpului. Principala ofensivă a început pe 23 iunie cu un bombardament extrem de puternic și apărarea a fost cât pe ce să fie străpunsă. În partea de nord, Grupul de Armate 1 baltic a traversat Dvina și a înconjurat un corp de 30 000 de oameni pe 25 iunie la Vitebsk, care a căzut două zile mai târziu. Grupul de Armate 3 bielorus a spulberat o armată de la Orșa, pe drumul principal Moscova-Minsk și a ajuns la râul Berezina, unde armata lui Napoleon suferise cel mai spectaculos dezastru, în 1812. Aceasta a devenit o capcană și pentru două corpuri de armată germane, deoarece la sud forțe puternice rusești au traversat Niprul în apropiere de Moghilev. Până pe 27 iunie, cele două corpuri germane erau încercuite într-o pungă la est de

Bobruisk, bombardate în mod constant și, deși o parte din Armata a IX-a a reușit să scape, 70 000 de soldați au fost uciși sau luați prizonieri. După aceea rușii s-au îndreptat spre Minsk, care fusese scena marelui lor dezastru cu trei ani în urmă. Din 28 iunie, Grupul de Armate 3 bielorus a traversat Berezina și la sudul Grupului de Armate 1 bielorus forța avansarea unui alt braț al cleștelui. Aceste forțe s-au întâlnit într-o încercuire la vest de Minsk, prinzând în capcană întreaga Armată a IV-a germană pe 4 iulie. Grupul de Armate Centru fusese distrus, aceasta fiind probabil cea mai mare înfrângere a armatei germane, care a pierdut 22 de divizii, incluzând aproximativ 300 000 de oameni. În următoarele câteva săptămâni germanii au pierdut alți 100 000 de oameni. Aproape 90 000 de oameni și 22 de generali luați prizonieri, inclusiv patru generali de corp de armată (unul dintre ei dezertând din propriul cartier general), erau duși acum în marș prin centrul Moscovei ca semn al triumfului lui Stalin. Mulți erau atât de speriați încât nu și-au mai putut controla intestinele și străzile au trebuit curățate. Apoi, când nimeni nu se mai aștepta, a existat un reviriment german.

Tabăra germană avea un comandant remarcabil, Walter Model. După înfrângere a preluat comanda Grupului de Armate Centru, înlocuindu-l pe Ernst Busch, un sicofant maleabil al lui Hitler. Model a reușit un miracol, adunând trupele la un loc și restabilind legătura cu Grupul de Armate Nord, care se confrunta la rândul său cu probleme în zona baltică. Spre sfârșitul lui iulie, Riga, în Letonia, a rezistat și în august germanii au reușit chiar să contraatace în apropiere de Vilna, care căzuse pe 8 iulie. A fost un trist post-scriptum pentru 20 de ani de stăpânire poloneză a acelui mare oraș istoric, centru spiritual al evreilor din Est și al barocului catolic. Tinerii polonezi s-au revoltat, dorind să-l recucerească înainte să vină rușii. Au fost măcelăriți de germani și mai târziu de sovietici și au fost înmormântați lângă marele cimitir, având cruci făcute din bare de fier ruginit. Între timp la sud se desfășura un atac și Białystok, de asemenea scena unei catastrofe anterioare, a căzut pe 27 iulie, după două zile de lupte; între 18 iulie și 2 august, Konstantin Rokossovski a înaintat spre Varșovia, ajungând la Bug pe 21 iulie și capturând capetele de pod de pe Vistula pe 2 august.

În Varșovia tocmai se declanșase o revoltă. Rezistența poloneză avusese timp să se organizeze și ocupația nazistă, feroce la început, devenise leneșă și negli-jentă – ba chiar, în anumite cartiere, simpatiza cu catolicii polonezi. Revolta părea să aibă sorți de izbândă, întrucât armata germană își făcea

bagajele să plece și rușii ajunseseră aproape în Praga, suburbia Varșoviei de pe malul estic al râului Vistula. Cucerirea capitalei înainte ca rușii să ajungă acolo ar fi avut o mare putere simbolică, la fel ca în cazul lui de Gaulle care cucerise Parisul înaintea comuniștilor. Dar germanii au ripostat, folosind trupe ucrainene și baltice care-i urau pe polonezi și, cu riscul distrugerii unei treimi din oraș, au zdrobit revolta și au rezistat în Varșovia până în ianuarie 1945. Rușii, susținând că li se epuizaseră proviziile, nu au făcut nimic, ba, chiar mai mult decât atât, au refuzat să ajute avioanele britanice să-i aprovizioneze pe polonezi. Adevărul este că Stalin era foarte mulțumit ca naziștii să-i zdrobească pe polonezi (după cum arătase în 1940, când masacrase 15 000 de ofițeri polonezi în pădurea Katîn și în alte părți, era chiar dispus să ajute la înăbușirea revoltei). Guvernul polonez în exil de la Londra avea și el o parte de vină, deoarece supraestimase puterea englezilor și refuzase să cedeze la vreo propunere de schimbare de granițe, în timp ce cehii făcuseră o înțelegere cu Moscova, cedaseră o provincie din est și obținuseră în schimb retragerea Armatei Roșii de îndată ce Cehoslovacia ar fi fost recucerită. Faptul că țara a devenit comunistă în 1948 nu a fost un proces la fel de simplu ca în Polonia, care era sub ocupație și avea un guvern-marionetă. Oricum, revolta din Varșovia a fost înăbușită și, la eliberarea orașului, rezultatul a constat în kilometri de ruine fumegânde și moloz, singurele clădiri rămase intacte fiind ambasadele de pe Aleje Ujazdowskie și hotel Bristol ocupat în continuare de naziști. Unii intelectuali polonezi, văzând această distrugere, au privit spre noua putere barbară de la răsărit, încercând să înțeleagă. De ce aveau rușii barbari mai mult succes decât civilizații polonezi?

Acum aliații germanilor îi abandonau unul câte unul. Tânărul rege al României scăpase de fasciștii lui și a semnat un armistițiu, urmat de o declarație de război adresată de România Germaniei. Într-o situație cu totul diferită, Bulgaria s-a aflat la un moment dat simultan în război cu toți, dar s-a alăturat Aliaților. Un caz interesant (la fel ca în cazul Cehoslovaciei) era cel al Finlandei. Finlandezii păstraseră tot timpul relații cu Moscova, fuseseră atenți să limiteze colaborarea cu Germania și supraviețuiseră ca țară neutră. Ungurii încercaseră în van să facă același lucru, dar elita lor era anglofilă și nu păstrase nici un fel de legătură cu Moscova. Când guvernul lor a încercat să iasă din război, a fost răsturnat de la putere de o lovitură SS și în locul lui au fost instalați sadicii și nebunii (Partidul Crucilor cu Săgeți,

de extremă dreaptă). Rușii se îndreptau acum împotriva Reichului. Grupul de Armate 3 bielorus, comandat de Ivan Cerniahovski, a reușit să invadeze Prusia Răsăriteană în noiembrie și rușii s-au răzbunat asupra unui sat german (care a fost folosit ulterior de propaganda germană pentru a acuza atrocitățile sovietice și a inspirat o rezistență care era mult mai dură în părțile estice ale Germaniei decât în cele vestice). Rușii s-au oprit din drum și apoi s-au îndreptat spre Königsberg și Memel, din colțul sud-estic al Balticii. Rokossovski intenționa să încercuiască întreaga Prusie Orientală, înaintând dinspre Varșovia spre Danzig. Panica pusese acum stăpânire pe estul Germaniei.

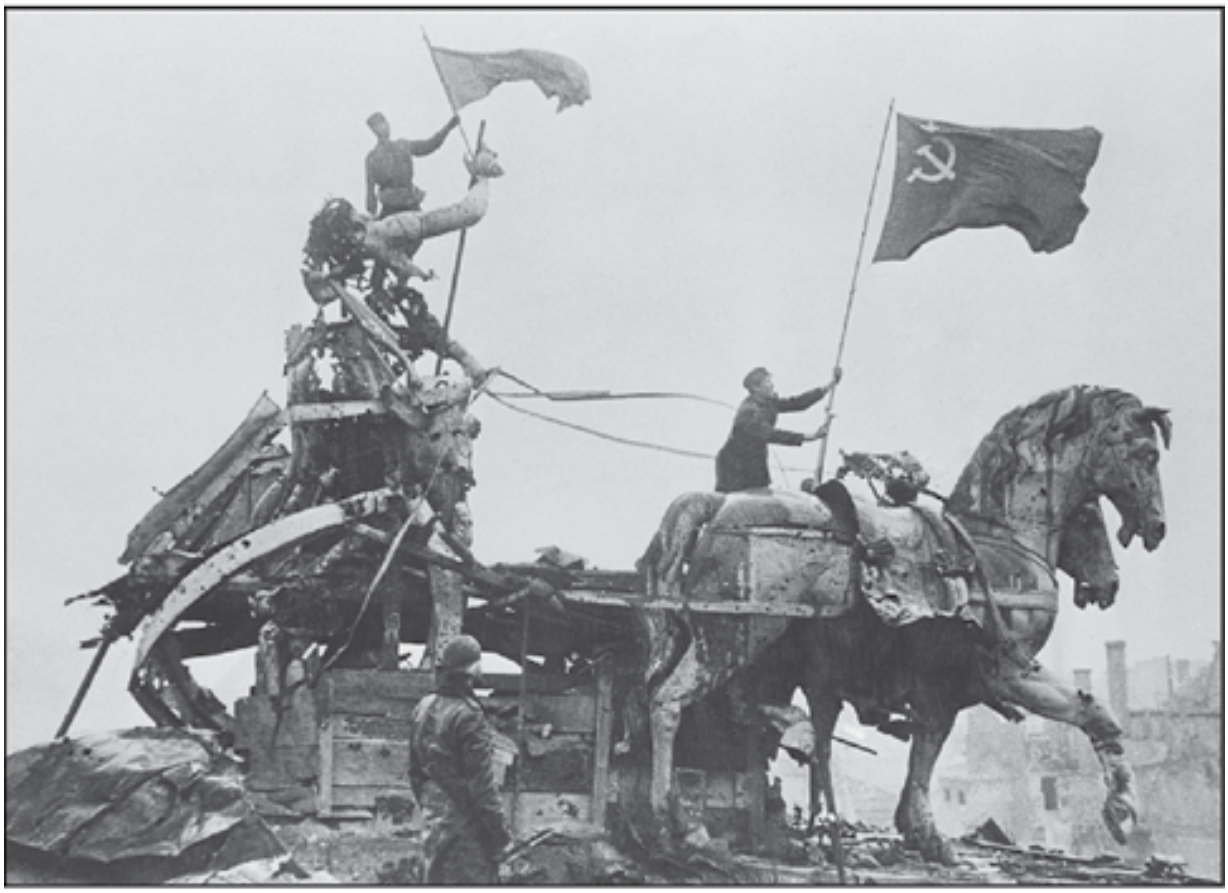

Capitolul 9 • **SFÂRȘITUL**

pagina anterioară: Trupe sovietice punând steaguri pe ruinele statuii de pe Poarta Brandenburg, 1945 (Bettmann/Corbis)

O menghină extraordinară strângea acum atât Germania, cât și Japonia: pe de o parte, atacuri aeriene devastatoare, care până în decembrie 1944 distruseseră infrastructura din energie și transport, și, pe de alta, strângerea unor armate și nave de o putere uriașă. Evident ar fi fost bine dacă stăpânitorii Germaniei și Japoniei ar fi aruncat prosopul, dar ambele țări căzuseră pradă iluziei fanatice, în Japonia convingerea fiind că, deși înfrântă, va fi salvată de un miracol. Germanii continuau lupta deoarece erau înnebuniți de nesfârșitele bombardamente și știau prea bine soarta pe care ar fi avut-o odată ce valul de ruși ajungea la râul Elba. Până la sfârșit, aceste două țări au fost conduse de loialiști nebuni, Hitler ordonând chiar împușcarea cumnatului său pentru defetism; când Japonia a capitulat, nu s-au găsit termeni în limbajul imperial prin care să se exprime cuvintele „înfrângere“ și „capitulare“. Împăratul a fost nevoit să afirme că războiul nu se dovedise a fi neapărat în favoarea Japoniei.

Germania era în continuare capabilă de acțiuni disperate și a avut parte de un respiro în ultimele trei luni ale lui 1944. O fabrică de combustibil sintetic continua să funcționeze în Pomerania. Aliații occidentali țineau o linie de front care urma mai mult sau mai puțin cursul Rinului în octombrie 1944 și își croiau încetul cu încetul drum în Germania spre Aachen și Strasbourg. Țările de Jos înfometate erau în continuare sub control german, la fel și Danemarca și Norvegia. Europa Centrală era în continuare sub conducerea unor guverne fasciste și în Zagreb, capitala Croației – un loc unde *Götterdämmerung* de Richard Wagner lua forma unei operete de Franz Lehár – un scriitor, Iosip Horvat, își publica jurnalul din acea perioadă. El a descris modul găunos de funcționare a Statului Independent Croația, în condițiile în care livrarea laptelui către plenipotențiarul german (care fusese cândva reprezentant austro-ungar la Brest-Litovsk în 1918) era întreruptă de partizani, era criză de lame de ras, iar cerul era plin de avioane, în drum spre Budapesta, Viena, München, pe care urmau să le bombardeze. Privind ruinele orașului München, pe care-l cunoscuse în zilele sale de glorie de dinainte de 1914, bătrânul Richard Strauss, ai cărui nepoți pe jumătate evrei supraviețuiseră războiului în semiexil la Garmisch-Partenkirchen, scria *Metamorphosen*, un poem simfonic care putea fi considerat aproape muzica funerară a Germaniei. Au existat și alte note de subsol despre un alt Richard și alți nepoți. Familia Wagner avusese tot timpul relații bune și apropiate cu Hitler. Când erau adolescenți și apoi tineri, nepoții lui Richard Wagner,

Wieland și Wolfgang, îl numeau pe Hitler „unchiul Wolf“. (Cei doi aveau să reia organizarea Festivalului de Operă Wagner de la Bayreuth după război.) Familia Wagner îi oferise cadou lui Hitler la aniversarea sa de 50 de ani, în 1939, când lucrurile mergeau bine, partitura originală a ultimei drame muzicale a lui Wagner, *Parsifal*, favorita lui Hitler. Acum, șase ani mai târziu, o voiau înapoi, înainte să pună rușii mâna pe ea, și Wieland a mers la Berlin și l-a convins pe Hitler să-i dea partitura. Fie că e sau nu un mit faptul că marile orchestre germane și austriece au interpretat Wagner la ultimele lor concerte, acest lucru nu mai contează: erau puse în scenă, deși într-o montare grotescă. Hitler nu era un bun Siegfried, iar Eva Braun nu era Brünnhilde. Hitler îi spusese Evei să rămână, pentru siguranța ei, în sudul Germaniei, dar ea a reușit să vină cu avionul la Berlin exact înainte ca rușii să ajungă acolo, anunțând că ar fi fost extrem de rușinos dacă Adolf nu s-ar fi însurat cu ea după tot acest timp: ce s-ar fi scris în istorie despre ea dacă ar fi rămas doar amanta lui? Astfel, cel de-al Treilea Reich s-a încheiat cu un fel de nuntă sub amenințarea armei, urmată de o incinerare nereușită.

Campania din vest se desfășura cu o lentoare ciudată, poate pentru că toți cei interesați, poate cu excepția lui Montgomery, au înțeles instinctiv că eroismul nu mai avea sens când la orizont se vedea finalul. Un moment ciudat a fost cel de la Arnhem, Țările de Jos, din septembrie. Pe 17 septembrie, o divizie de parașutiști englezi a aterizat acolo, încercând să captureze podurile de pe sistemul fluvial care-i învinsese pe spanioli în urmă cu trei secole. Nu au avut succes, lovindu-se de un corp de Panzere care fusese constituit după Debarcarea din Normandia. Walter Model, „pompierul lui Hitler“, după cum îl numește John Keegan, a fost mutat de pe frontul de est și a apărat Podul Arnhem, condamnându-i pe englezi la staționare pe timp de iarnă sau cel mult la o înaintare greoaie. Din septembrie până în decembrie un alt asalt Aliat a dus la o înaintare lentă spre Aachen și prin pădurea Hürtgen, tot împotriva lui Model, un comandant extraordinar de eficient și cel mai dur om din armata germană. Asta i-a costat pe Aliați 33 000 de morți și de răniți. Aachen a căzut, fiind primul oraș german care s-a predat, dar înaintarea decurgea extrem de lent, iar Hitler a început să spere că se mai putea obține ceva împotriva unor adversari atât de neîndemânatici cum păreau să fie anglo-americanii. Putea oare să se năpustească și să cucerească Anvers, portul lor, și să-i alunge pe Aliați din Belgia? Vor cere oare ulterior Aliații să i se alăture în lupta

împotriva URSS – propunerea care fusese aparent pe tapet tot timpul? În situația dată, contraatacul a fost un act de bravură. Cu ultima rezervă strategică a armatei și exact când rușii se apropiau de Budapesta, Model a lansat un atac în sud-estul Belgiei, unde germanii avuseseră rezultate atât de spectaculoase în urmă cu aproape cinci ani. Folosind vehicule și combustibil capturat, la fel cum făcuse Rommel după căderea Tobrukului, în 1942, germanii au reușit să înainteze. S-a mizat prea mult pe asta, deoarece, dacă Aliații nu erau buni la ofensive, puteau gestiona foarte bine o defensivă și, după ce vremea s-a îmbunătățit, forța aeriană a fost suficientă împotriva trupelor germane prinse în blocaje. Până la Crăciunul din 1944 atacul își pierduse din avânt și asta din lipsă de combustibil, după care a fost anulat pe 8 ianuarie. Înaintarea lentă a continuat și la mijlocul lui martie. Model a fost obligat să bată în retragere când americanii au capturat podul de cale ferată Ludendorff peste Rin, la sud de Köln, în timp ce englezii și canadienii forțau înaintarea spre Hamburg. Ce mai rămăsese din grupul de armate al lui Model fusese încercuit pe Ruhr și problema care se punea era dacă marile industrii aveau să fie distruse, așa cum voia Hitler. Germanii care se gândeau la viitor nu au respectat ordinele și la fel a făcut și Model, dar el nu s-a predat. Și-a eliberat oamenii din subordine și s-a împușcat.

Aliații occidentali au înaintat fără să întâmpine opoziție până când, într-un mic oraș din Sachsen, s-au întâlnit cu rușii, pe 24 aprilie. A doua zi, evenimentul a fost pus din nou în scenă pentru aparatele de filmat de la Torgau, unde era un pod peste Elba (în mod ironic, „Torgauer Marsch“ fusese cântecul emblematic al lui Hitler). Mai târziu au fost controverse legate de faptul că puterile occidentale ar fi trebuit să ajungă primele la Berlin. De ce-i permiseseră lui Stalin să ajungă primul acolo? Argumentul real este dat de ceea ce s-a întâmplat în 1943, când Churchill fusese blocat în nordul Africii și în Italia; oricum, și rușii au protestat că nu ajunseseră ei primii în zona Ruhrului, ca să asigure astfel viitorul economic al Uniunii Sovietice, înainte ca puterile occidentale să reușească să pună mâna pe acea perlă industrială care a relansat Germania Federală ca economie de clasă mondială în alianță cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO). Generalii sovietici, împovărați de numeroasele medalii obținute și decernate în scop propagandistic, susțineau că fixația lui Stalin legată de pungile lăsate în urmă de Hitler la Marea Baltică, cea mai mare dintre ele fiind în

Letonia, era responsabilitatea lui. Totuși germanii rezistau în est cu un fanatism care poate fi explicat doar de faptul că știau ce-i așteaptă dacă pierd lupta.

Hitler decretase că nu va avea loc nici o retragere. Dimpotrivă, forțele trebuiau să rămână unde fuseseră (*eingeigelt* sau „strânse ca ariciul“) la trecerea dintre anii 1941 și 1942. Mari părți din Armata Roșie erau așteptate la Marea Baltică și în Prusia Orientală de multă vreme și apoi mai erau și problemele din sud. Budapesta era unul dintre marile orașe ale Europei Centrale, iar Dunărea era marele obstacol în calea străpungerii sovietice. Asedierea acesteia a durat șase săptămâni, și o mare parte din Buda a fost nimicită din cauza unui ultim efort de împotrivire a germanilor, dar a căzut în februarie. Veștile legate de moartea lui Mussolini, pe 28 aprilie, au ajuns la Hitler exact când rușii ajungeau la periferia Berlinului. Rușii se concentraseră în iarna 1944–1945 asupra frontului lor din Balcani și eliberaseră Belgradul în octombrie. Fuseseră reținuți de forțele pe care Hitler le lăsase în urmă în nord și acum trebuiau să se concentreze din nou asupra continuării înaintării în Polonia. Un alt mare atac sovietic înainta pe Vistula, întreprins de asemenea cu mare grijă pentru ca surpriza să fie totală. Hitler îl desemnase pe Himmler la comanda grupului de armate redenumit, din această zonă, și aripa militară a Partidului Nazist, *Waffen*-SS, număra acum aproape un milion de oameni (cuprindea mulți voluntari străini), dar Armata Roșie, care înainta cu 32 de kilometri pe zi, era de neoprit. A pătruns în Prusia Orientală și a intrat chiar în Elbing și Heiligenbeil când tramvaiele încă circulau.

Pe 24 februarie toate contraatacurile germane eșuaseră. Rușii erau pe râul Oder, la numai 80 de kilometri est de Berlin. Împinseseră în fața lor sute de mii de refugiați, familii cu căruțe, înaintând cu greu pe drumul înzăpezit, disperate să ajungă pe celălalt mal al râului Oder sau dincolo de mare, traversând lagunele înghețate. Pe acest subiect s-au scris câteva lucrări clasice ale literaturii germane. În *Erinnerungen eines alten Ostpreußen*, Aleksander Fürst zu Dohna-Schlobitten scrie cum i s-a permis să plece cu avionul de la Stalingrad pentru că avea șase copii. Când a ajuns acasă, și-a condus lucrătorii de la ferma lui departe de conacul istoric al familiei Schlobitten spre vest, într-o căruță cu o roată stricată, declanșând astfel alarma printre cei întâlniți în cale, pe măsură ce înainta prin păduri pentru a ajunge în siguranță. *Das Buch des thüringischen Uradelsgeschlechts* de

Adam von Watzdorf descrie un alt drum făcut pe jos, de această dată al prizonierilor de război englezi, porniți în marș dintr-un lagăr din Silezia, hrăniți în trecerea lor cu cartofi fierbinți de către proprietarii bogați. Mii de civili, militari germani și oficiali naziști care fugeau din calea rușilor au reușit să se adune la bordul unui vapor cu aburi de pe Marea Baltică, *Wilhelm Gustloff*, care a fost scufundat de un submarin rusesc: 9 000 de oameni s-au înecat atunci și este considerat cel mai cumplit dezastru maritim al tuturor timpurilor. Pe la mijlocul lui martie, rușii erau în Silezia și în Pomerania, cuceriseră Zagrebul și erau pe cale să cucerească Viena (13 aprilie). Între timp, raidurile aeriene împotriva Berlinului continuau; ultimul dintre ele, un atac al RAF, a fost asupra orașului Potsdam și a avut loc pe 14 aprilie, distrugând vechea Biserică a Garnizoanei și multe alte clădiri. Marele efort de a-i ajuta pe ruși a venit la mijlocul lui februarie, când RAF a distrus Dresda, din cauza rețelei sale de cale ferată (care a fost refăcută rapid). Acest episod a devenit foarte controversat, însuși Churchill protestând împotriva distrugerii „Florenței de pe Elba“, deși a fost și o urmă de ipocrizie în obiecțiunile sale, întrucât Churchill era un susținător înflăcărat al bombardamentelor zonale. În ce privește Berlinul, bombardierele de vânătoare ale RAF, Mosquito, au continuat operațiunile până pe 20 aprilie, ziua de naștere a lui Hitler.

Există fotografii ale Führerului, care avea acum 56 de ani, dar părea mult mai bătrân, mângâindu-l pe obraz pe un adolescent, îmbrăcat într-o uniformă de culoare gri, prea mare pentru el (un orfan din Dresda), în momentul în care acesta se alătură miliției teritoriale naționale *Volkssturm*. Pe 9 aprilie, Königsberg, care era deja în mare parte în ruine, s-a predat și Jukov s-a putut concentra asupra ultimului obstacol dinaintea Berlinului, Seelöwe Höhen, în timp ce grupurile de armate ale lui Rokossovski și Konev, la nord și la sud, s-au concentrat, de asemenea, asupra Berlinului – în total 2 500 000 de oameni, 6 250 de tancuri, 7 500 de avioane și peste 40 000 de tunuri (cu katiușe montate pe camioane, fiecare dintre ele trăgând zeci de rachete). O ultimă bătălie a fost cea de la Seelöwe Höhen, dar pe 19 aprilie apărătorii au fost încă o dată copleșiți și, deși pierderile au fost mari – 30 000 de morți și aproape 3 000 de tancuri pierdute –, Berlinul a fost încercuit. Pe 22 aprilie Hitler și-a dat seama că ideile sale de salvare de undeva, din Silezia sau de oriunde, erau irealizabile și a fost cuprins de cunoscuta furie împotriva generalilor săi, pe care nici unul dintre cei

prezenți nu a uitat-o. El a afirmat că va rămâne în Berlin și se va sinucide. 50 000 de soldați, 40 000 de rezerviști, adolescenți și câțiva străini din SS (inclusiv câteva zeci de englezi, care aveau cusut câte un mic steag britanic pe mâneca jachetei) au continuat să lupte, în timp ce locuitorii se ascundeau pe unde puteau într-un oraș aflat sub bombardament continuu. Luptele pentru podul Havel și de-a lungul principalelor artere ale Berlinului, spre stații și monumente, inclusiv în fața Reichstagului au crescut în intensitate. În mod bizar, Coloana Victoriei, care comemora războaiele lui Bismarck, nu a fost doborâtă și nici busturile triumfaliste ale conducătorilor merituoși ai vechiului Brandenburg, dar rușii erau în cartierul guvernamental la sfârșitul lui aprilie.

Hitler a jucat ultima scenă: căsătoria care a avut loc devreme pe 30 aprilie, la care au participat servitori în uniforme albe oferind sandviciuri cu o singură felie de pâine și servind *Sekt*, vin spumant; martorul adus din afară putea încheia ceremonia de căsătorie deoarece era funcționar public, în acest caz adjunct al șefului departamentului de colectare a gunoiului din sectorul Pankow; întrebarea solemnă adresată cuplului: „Ești de origine ariană?“; micul dejun vegetarian de la căsătorie; sinuciderea; distrugerea neîndemânatică a rămășițelor umane, care au ajuns în cutii împreună cu alte bucăți de cadavre din buncăr, inclusiv un câine și puii lui, pe care au fost testate pilulele folosite la sinucidere, deoarece nimeni nu avea încredere că doctorii SS vor furniza cianura (dresorul câinilor a înnebunit ulterior). Când s-a aflat că Hitler a murit, secretarele și adjutanții din Cancelarie au pus muzică de jazz și și-au aprins țigările – interzise în prezența lui Hitler. Sute de mii de prizonieri germani au pornit în marș spre URSS, dintre care mulți nu aveau să se mai întoarcă vreodată (prizonierii din buncăr nu s-au întors mai devreme de 1955, fiind torturați la ordinul lui Beria, șeful securității sovietice, care nu era convins că Hitler nu scăpase). Ultimele capitulări, una față de Aliați, una față de toate forțele combatante, inclusiv URSS, au avut loc pe 8 și pe 9 mai. Un Churchill foarte obosit a ajuns destul de repede la buncăr, dar sfârșitul celui de-al Treilea Reich nu a fost un moment de triumf, așa cum fusese armistițiul din 1918. Muriseră 70 de milioane de oameni și Europa și o mare parte din Asia fuseseră distruse. Ciudat era faptul că, în pofida fanatismului manifestat în ultimele lupte, ulterior rezistența a fost aproape nulă. Germanii fuseseră puternic intimidați și, când le-au fost arătate știri legate de lagărele de concentrare, au fost foarte puține

încercări de a le justifica și singurele tentative pseudoserioase de istorie revizionistă au venit din partea țărilor Aliate. În anii imediat următori războiului, 12 milioane de germani au fugit în Vest și poate un sfert dintre ei au murit de epuizare, foame, boală sau în urma actelor de violență, în timp ce familii nevinovate, care nici măcar nu-i votaseră vreodată pe naziști, au fost alungate de la fermele din Cehia sau din Silezia după ce au început să apară în locuri publice afișe ce proclamau în cuvintele folosite de naziști pentru evrei: „Toți germanii, indiferent de vârstă sau sex, se vor aduna în piața orașului...“ pentru deportare, fiecare cu câte o valiză, spre cine știe ce oraș german în ruine. A fost, așa cum s-a subliniat cu tristețe la acea vreme, plecarea *Heim ins Reich*, „Înapoi acasă în Germania“, într-o Germanie mult mai mică. Germania de Vest a jucat un lung joc al reconcilierii la care a avut, în cele din urmă, un succes triumfător.

A fost motiv de mare iritare din partea Aliaților faptul că japonezii, văzând sfârșitul lui Hitler, nu înțeleseseră mesajul să se predea. Saipan i-a costat pe americani un efort uriaș, dar avioanele lor ajungeau acum până pe teritoriul japonez. La sud, MacArthur revenea în Filipine. În ultima parte a lui 1944, americanii ajungeau în locuri de unde puteau bombarda orașele japoneze. În Bătălia din Golful Leyte, de pe una din insulele din Filipine, în octombrie, cuirasate de dimensiuni uriașe luptaseră și japonezii folosiseră în mod devastator o armă nouă, misiunile sinucigașe întreprinse de unitățile kamikaze din aviație, care se prăbușeau pe punțile navelor. Roosevelt îl autorizase pe MacArthur să se concentreze asupra Filipinelor, să taie liniile de aprovizionare japoneze, dar amiralul Chester Nimitz avea propriile păreri și controla flota, trimițând portavioanele împotriva fostei Formosa (actualmente Taiwan). Acea mișcare a avut efectul util al atragerii avioanelor japoneze, dintre care 600 au fost distruse în trei zile, și astfel acoperirea aeriană japoneză din Golful Leyte a fost mai redusă. A avut loc o distrugere masivă a navelor de război și a portavioanelor japoneze și, pe 20 octombrie, americanii au debarcat pe Leyte, au eliberat-o și au avansat spre Luzon, cea mai mare insulă din Filipine, înaintând spre Manila în ianuarie. O forță americană mai mare decât în nordul Africii sau în Italia a fost folosită pentru această ofensivă și luptele au fost deosebit de dure, aproape toți cei un sfert de milion de apărători japonezi ai insulei Luzon fiind uciși, deși restul au continuat să lupte, fără sens, după ce războiul s-a oprit. Pe una din principalele insule din arhipelagul Filipine, Mindanao, a avut loc o

astfel de rezistență până pe 15 august. Mai devreme în acel an, forțe anglo-indiene eliberaseră Birmania, prin Operațiunea Dracula, o debarcare nocturnă amfibie întreprinsă cu îndrăzneală, deși în realitate japonezii tocmai plecaseră de acolo. Aproape 150 000 de japonezi au murit luptând în Birmania, mai puțin de 2 000 fiind luați prizonieri, doar 400 dintre ei cu o situație incertă. Dacă soldații japonezi se comportau astfel, atunci nu exista speranță pentru o încheiere rațională a războiului.

Insulele japoneze din sud erau acum în vizor. Iwo Jima în februarie și apoi Okinawa în mai–iunie, unde piloții kamikaze au provocat cele mai grele pierderi suferite de flota SUA într-o singură bătălie, omorând 5 000 de oameni și scufundând sau avariind zeci de nave. Dintre cei 117 000 de soldați japonezi extrem de bine pregătiți care apărau cu tenacitate Okinawa, au murit aproape toți. A fost un exercițiu de nebunie colectivă și nu a făcut decât să crească hotărârea americanilor de a vedea campania terminată. Între timp, economia de război japoneză se prăbușea. Submarinele americane scufundau flota comercială și ar fi distrus-o integral, dar tindeau să fie atrase de scufundarea cuirasatelor. În octombrie, japonezii mai aveau doar puțin petrol și, când a pornit spre Okinawa, cea mai mare navă de război a lor, *Yamato*, transporta doar 400 de tone, umplând numai o zecime din tancurile sale petroliere. Desigur, acea blocadă ar fi putut continua, distrugând țara fără să mai fie necesară o invazie terestră. Dar mai erau Forțele Aeriene ale Armatei SUA care promiseseră rezultate decisive în urma bombardamentelor. Bombardierul american B-29 avusese problemele lui incipiente. Era extrem de sofisticat și avea un blindaj pe care mitralierele nu-l puteau străpunge. Dar a fost nevoie de aproximativ un an de accidente și de încercări succesive înainte ca avionul să poată fi folosit cum trebuie, așa cum s-a întâmplat sub comanda lui Curtis LeMay, după ce au fost puse la punct aeroporturile din Guam.

A devenit clar cum purtaseră japonezii războiul, odată ce au fost eliberați prizonierii de război vlăguiți, o treime dintre ei murind între timp (spre deosebire de 5% dintre americanii și britanicii care au căzut în mâinile germanilor). La eliberarea Filipinelor au avut loc masacre ale localnicilor, iar în Singapore și Indonezia nativii au avut parte de un tratament brutal, în special chinezii. Atrocitățile din China au fost bine documentate și cifra chinezilor morți nu a putut fi estimată niciodată corect, date fiind circumstanțele: estimările sunt între 16 milioane și peste 20 de milioane,

aproape la fel de mari ca pierderile sovietice, chiar fără să includă pierderile din anii 1930, perioadă în care China fusese în război în cea mai mare parte a timpului. Între timp, părea că japonezii nu dau semne că recunosc realitatea și că se vor preda. Cei trei învingători s-au întâlnit la Potsdam între 17 iulie și 2 august și i-au invitat pe japonezi să se predea. Războiul cu Germania fiind încheiat, venise timpul să se concentreze asupra Pacificului. Când cei trei lideri s-au întâlnit la Ialta, în februarie 1945, s-a ajuns la o înțelegere care a avut drept urmare faptul că, la încheierea războiului în Europa, URSS va rupe acordul de neagresiune cu Japonia și îi va declara război. În schimb, lui Stalin i s-a acordat controlul asupra Europei de la est de Elba (și prin asta el a înțeles și câștigurile teritoriale din Iran și cele înregistrate în detrimentul Turciei). Desigur, americanii nu doreau ca Uniunea Sovietică să intre în China, ca să nu mai vorbim de Japonia, dar nu voiau să fie nevoiți să învingă Japonia singuri.

Stalin a promis să acționeze la trei luni după încheierea războiului din Europa și așa a și făcut, după cum fusese programat, pe 9 august invadând Manciuria. Un milion de soldați au provocat prăbușirea rapidă a japonezilor de acolo și un semn al lucrurilor care ar fi urmat dacă ar fi continuat războiul a fost că, în haos, șobolanii infectați cu ciumă au scăpat, provocând o epidemie. Dar în această lună japonezii au suferit o lovitură mult mai puternică. Sub comanda lui LeMay, bombardamentul strategic devenise devastator. Casele japonezilor erau mici și șubrede, se știa prea bine că erau construite din lemn și hârtie pentru a fi protejate la cutremure. Ca atare, având în vedere ura răspândită față de japonezi, acestea erau ținte clare și, odată ce avioanele B-29 aveau aeroporturi și pe Iwo Jima, și în Okinawa, locuri pentru alimentare și reparații, orașele Japoniei au devenit ținte ușoare – cu atât mai mult cu cât nu aveau protecția asigurată de avioane de vânătoare sau de Flak (artileria antiaeriană), cum dezvoltaseră germanii. Foarte puține bombardiere B-29 au fost scoase din luptă de tirul japonez: pierderile erau din cauza unor defecțiuni mecanice sau a situației meteorologice și uneori din cauza unor erori de pilotaj. Producția industrială japoneză, lovită oricum de blocadă, era în vrie și doar pe 9–10 martie 1945 au fost uciși aproximativ 100 000 de oameni într-o furtună de foc provocată de un atac asupra capitalei, Tokyo. În plus, canalele și râurile Japoniei au fost minate din aer, în cursul Operațiunii de înfometare (Operation

Starvation), iar familiile japoneze nu aveau hrană. Același lucru se întâmplase și în Germania.

Începeau ultimele zile ale Imperiului Japonez. Au fost lansate bombe atomice pe 6 și pe 9 august. Acestea aveau o istorie îndelungată, care începea în mare parte din Europa Centrală, și era o ciudată răzbunare împotriva campaniei naziste antisemite faptul că fizicieni talentați, unii dintre ei evrei, ajunseseră să creeze o bombă atomică. A fost un triumf al ingeniozității britanice și al spiritului întreprinzător american. Japonezii aveau în continuare legături cu Moscova și încercau să-i determine pe ruși să medieze și să vină cu termeni de pace onorabili, dar japonezii considerau în continuare că se află într-o poziție de putere, înfuriindu-l chiar și pe ambasadorul lor de la Moscova, un om rațional. Între timp, conducătorii armatei aflați la Tokyo vorbeau cu serenitate despre rezistența până la capăt. La mijlocul lui iulie, bomba atomică a fost testată cu succes la Los Alamos, în deșertul alb din New Mexico. Harry Truman, ajuns președinte după moartea subită a lui FDR în aprilie, era un om scrupulos și studiase problema legată de faptul dacă lansarea acestei bombe ar fi fost morală sau nu, dar a continuat și a dat Forțelor Aeriene o autorizație generală. Hiroshima rămăsese neatinsă și pe 6 august a fost bombardată și aproape distrusă; 80 000 de oameni au murit. Japonezii au început să se certe între ei și o altă bombă a fost aruncată asupra orașului Nagasaki, ucigând 30 000 de oameni. Totuși aripa dură a încercat o lovitură de stat, dar a fost învinsă și membrii ei s-au sinucis. Pe 15 august, împăratul, în mod normal o figură simbolică, a capitulat, cu condiția ca rolul lui de garant al permanenței Japoniei să fie respectat. Americanii au fost de acord, întrebându-se deja cum să trateze Japonia. Pe cât posibil menajându-și demnitatea, vechea conducere din Japonia s-a prezentat pe o navă de război americană din golful Tokyo pe 2 septembrie și a semnat un act de capitulare, sub privirile triumfătoare ale generalului MacArthur.

Imperiul nazist, întinderea sa maximă, toamna lui 1942

Al Doilea Război Mondial în Asia și Pacific, 1941–1945

Granițele politice în 1923

URMĂRILE RĂZBOIULUI

Primul Război Mondial s-a terminat oficial cu tratate de pace, principalele documente fiind întocmite în lunile de armistițiu. A fost o greșeală, deoarece ura din timpul războiului continua să învenineze atmosfera, iar tratatele negociate într-o capitală franceză doritoare de răzbunare nu au făcut nimic ca să reducă din aceasta. Germanii au fost umiliți și totuși era necesar ca noua lor republică să accepte termenii capitulării; prin amenințarea cu înfometarea în urma blocadei, republica a fost condamnată din start. De fapt, războiul nu s-a încheiat odată cu semnarea tratatelor de la Paris. Acesta a tot continuat – în Rusia, unde au câștigat comuniștii, și în Turcia, unde naționaliștii cu ajutorul comuniștilor i-au învins pe Aliații occidentali, în special pe britanici și pe reprezentanții acestora. În 1923, odată cu Tratatul de la Lausanne din Elveția, s-a terminat în cele din urmă războiul și în 1924 se înregistrau în sfârșit acțiuni serioase prin care se încerca integrarea Germaniei și a partenerilor ei într-un sistem mondial. Cea mai mare nemulțumire germană privea suma pe care se presupunea că ar fi trebuit să o plătească francezilor și belgienilor – despăgubirile de război. Toți germanii învinuiau aceste două țări pentru problemele lor economice, în special pentru inflația uriașă. În 1924 a pornit un carusel prin care Statele Unite au împrumutat Germania cu bani ca să-i plătească Franței, care și-ar fi achitat astfel datoriile către Marea Britanie, care și-ar fi plătit astfel datoriile către Statele Unite. Această absurditate a dispărut odată cu Crahul de pe Wall Street din 1929 și cu dezintegrarea ulterioară a economiei mondiale. Tratatul de la Versailles și codicilele lui au fost în vigoare aproximativ un deceniu și un semn că francezii au renunțat la întreaga structură a acestuia a fost că în 1930 au început să construiască Linia Maginot, cu cheltuieli uriașe (distrugând astfel efortul de apărare cu acel „gigantic elefant alb“).

Sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a fost și mai puțin clar decât cel al Primului Război Mondial. De fapt, timp de 46 de ani nu a existat un tratat de pace real cu Germania, până în 1991. O încercare timpurie din vara lui 1944 a fost făcută printr-un acord cu Germania, când cei Trei Mari aliați s-au întâlnit la Potsdam, într-o reședință de genul celor de la Sandringham, care fusese ridicată pentru Kronprinzul german (după toate datele) în 1917.

Acea întâlnire s-a întrerupt fără un acord în privința marilor probleme, nici măcar în privința noilor granițe ale Germaniei dinspre est. Oricum, nu exista guvern german cu care să poată purta negocieri: puterile ocupante se certau pur și simplu între ele, francezii luând uneori partea sovieticilor. Războiul Rece a început la scurt timp după aceea și poate cea mai bună dată simbolică pe care o putem alege pentru începerea acestuia este noiembrie 1945, când sovieticii au refuzat să se alăture planurilor anglo-americane de redresare a economiei mondiale.

Una din marile diferențe dintre cele două războaie mondiale este reprezentată de gândirea economică ulterioară războiului. Oricât de grotesc ar părea acum, în 1918 capitalele europene erau pline de planuri protecționist-parazitare. În cartea sa din 1989, intitulată *L'or et le sang*, Georges-Henri Soutou a întocmit un lung catalog al acestor cugetări și în acordurile postbelice acestea au fost în parte fructificate – noi anexări, în special în Orientul Mijlociu; reparații prin care aurul german să fie dat Franței; confiscarea flotei germane și a flotei comerciale în favoarea englezilor; belgienii și-au imaginat chiar că ar trebui să primească o parte din delta Scheldt de la neerlandezi pentru a promova comerțul orașului Anvers. Americanii nu au fost lacomi în aceste privințe, dar au fost orbi în altele – dorind banii înapoi de la națiuni pe care în același timp le împiedicau să-i câștige, prin intermediul tarifelor vamale practicate. Aceste nonsensuri au culminat cu o criză mondială, care a revenit în Statele Unite, unde s-a ajuns la cifra de 25 de milioane de șomeri. După al Doilea Război Mondial, cei mai înțelepți au tras concluzii din toate acestea și au spus: nu se va mai repeta niciodată. Când britanicii au negociat împrumuturile acordate de americani pe timp de război, una dintre clauze a privit inevitabil modul în care aveau să fie folosiți banii și s-a făcut un efort uriaș pentru a-i împiedica să folosească ajutorul american în scopul promovării propriului comerț cu țările neutre. Churchill a fost umilit de acest proces. Dar de aici au rezultat aranjamente care priveau cooperarea monetară și un mod a înțelege zona Atlanticului care avea ca subiect ceea ce trebuia făcut după război. Nu trebuie permisă niciodată prăbușirea comerțului, așa cum s-a întâmplat în anii 1930, când mai multe milioane de oameni au rămas fără loc de muncă. Trebuiau să existe niște acorduri internaționale care să țină banii în mișcare pentru plăți comerciale, și acest lucru a fost aranjat la Bretton Woods în vara lui 1944. Acestea sunt începuturile Fondului

Monetar Internațional și ale Băncii Mondiale, care au venit în ajutorul țărilor ce ar fi putut trage după ele într-o criză mare parte din țările lumii dacă li s-ar fi permis să se prăbușească. Sistemul nu a funcționat câțiva ani după război, deoarece a izbucnit Războiul Rece. Un motiv pentru care nu a funcționat era că, dacă țările voiau să beneficieze de acordul de la Bretton Woods, trebuiau să-și prezinte deschis situația financiară pentru a fi verificată, iar Uniunea Sovietică a refuzat.

Germania devenise acum punctul sensibil dintre Rusia și Occident. Rușii doreau despăgubiri și au mutat instalațiile industriale bucată cu bucată, în partea de Germanie pe care o controlau. De asemenea, i-au luat prizonieri pe savanții germani care lucrau la realizarea rachetelor și care le-au dezvăluit secretele muncii lor, permițând apariția programului spațial sovietic (ceea ce s-a întâmplat bineînțeles și în cazul americanilor, dar în acest caz germanii au cooperat în mod voluntar și au fost bine remunerați). Germania de dincolo de Elba a rămas într-o stare demnă de milă, economia sclavagistă și lagărele de concentrare au continuat să existe pentru cei care nu au vrut să se supună. Moscova dorea în special ca englezii să coopereze, deoarece aceștia controlau valea Ruhrului, cea mai mare zonă industrială (zona de ocupație americană, cu baza în Frankfurt, era mult mai puțin industrială). Pentru început, simpatia englezilor s-a manifestat față de ruși; britanicii erau responsabili de tot nord-vestul Germaniei, care era într-o stare demnă de milă – kilometri întregi de case, canale, căi ferate, fabrici distruse. Milioane de germani veniseră pe jos din est și se luptau pentru ocuparea unui spațiu de locuit, adesea mici mormane de dărâmături ai căror locatari își vindeau trupul pentru țigări. Deși prin convenția cu rușii britanicilor li se cerea să trimită utilaje germane spre est cel târziu până în 1950, ei știau că, dacă germanii ar fi murit de foame din cauza unor astfel de reparații, englezii și americanii ar fi fost nevoiți să le trimită nemților alimente, chiar dacă erau insuficiente și în Marea Britanie. La început doar americanii și englezii foarte vizionari au obiectat față de tratamentul groaznic aplicat germanilor, dar după primele luni de ocupație lucrurile s-au schimbat. Pachete CARE erau trimise de la Organizația Națiunilor Unite și multe persoane particulare din SUA erau preocupate să trimită ajutoare (exista o colectă specială pentru inteligheția de la Budapesta care i-a ajutat foarte mult pe intelectualii din Ungaria). Desigur, era nevoie de un guvern local și germanii puteau face asta mai bine decât militarii Aliați fără

pregătire administrativă; germani cu viziune democratică, care fuseseră persecutați de naziști, puteau fi folosiți pentru a conduce. Cel mai important dintre aceștia era Konrad Adenauer, care avea să devină cancelarul Germaniei Federale la vârsta de 73 de ani și va deține funcția din 1949 până în 1963. Din haosul din 1946 avea să răsară o nouă Germanie, iar în septembrie secretarul de stat american James Byrnes a ținut un celebru discurs la Stuttgart, unde le-a spus conducătorilor diferitelor landuri germane: „Este punctul de vedere al guvernului american că poporul german din toată Germania, în temeiul unor garanții corespunzătoare, ar trebui să primească acum responsabilitatea principală de a-și conduce propriile afaceri". Zonele britanice și americane au fost reunite oficial sub denumirea de Bizone sau Bizonia pe 1 ianuarie 1947, permițând aplicarea unor politici adecvate în ceea ce privește transportul și comerțul. Până în acel moment, criticii germani au menționat într-un mod exagerat că autoritatea de ocupație britanică, cu atitudinile ei socialiste (laburistul Clement Attlee îi succedase lui Churchill), făcea mai multe pagube economiei Ruhrului decât făcuseră bombardierele.

În parte erau doar îmbunătățiri administrative – necesitatea de a îndruma autoritățile anglo-americane spre cooperarea cu germanii. Dar mai exista o amenințare din Est. Sovieticii creaseră o autoritate democratică în Berlin înaintea celorlalți: nucleul ei era grupul de comuniști germani care trăiseră războiul în Moscova, conduși de Walter Ulbricht. În mod bizar, Stalin se aștepta ca germanii să-i voteze pe comuniști, din admirație pentru ceea ce realizase el în Uniunea Sovietică, învingându-l pe Hitler acolo unde țarul fusese învins de germani. Nu au făcut-o – nici pe departe. Răspunsul standard la această dilemă era să-i oblige pe socialiștii aflați la putere să-și unească forțele cu comuniștii, iar de Paștele din 1946, sovieticii au impus acest lucru prin teamă și șantaj. A apărut Partidul Socialist Unit, sub conducerea lui Ulbricht, ca să conducă Germania Democrată, cu suita de alegeri fraudate și partide fictive. Pe de altă parte, la acea vreme, populația primea cantitatea minimă de alimente. În Vest, dimpotrivă, lunile din ianuarie până în aprilie 1947, una dintre cele mai grele ierni, au fost marcate de foame și de frig. Succesorul lui Byrnes la postul de secretar de stat, generalul George C. Marshall, a călătorit cu trenul prin Franța, unde comuniștii erau pe punctul să preia puterea, și printr-o Germanie în ruine, plină de fantome ale războiului, până la Moscova, extrem de ostilă. Stalin i-

a spus lui Marshall că era încrezător în faptul că puterea urma să fie preluată de comuniști în Europa continentală și, așa cum spunea Lucius Clay, viceguvernatorul militar american: „Nu putem alege între a fi comunist cu 1 500 de calorii pe zi și adept al democrației cu 1 000 de calorii“. Stalin preluase deja puterea în Polonia în urma unor alegeri fraudate și avea să facă în curând același lucru în Ungaria și în Cehoslovacia. Ca răspuns, în iunie 1947, la Harvard, Marshall a anunțat că Statele Unite vor veni să salveze vestul Europei. A fost alocată suma pe atunci uriașă de 5 miliarde de dolari pentru acoperirea nevoilor imediate ale Europei Occidentale, pe care iarna extrem de grea le transformase într-o problemă de viață și de moarte. Au fost create diverse instituții pentru desfășurarea Planului Marshall și nici măcar guvernul francez nu avea idee despre unele dintre datele statistice vitale necesare (reprezentantul grec la Organizația pentru Cooperare Economică Europeană, care trebuia să ajute la formularea Planului Marshall, a fost descoperit în biroul său din Paris contrafăcându-le). Germania Federală era acum reprezentată – prima ei apariție la nivel internațional – deși în mod indirect, prin intermediul autorității de ocupație americane. Pe termen scurt, Europa Occidentală a fost într-adevăr salvată și pericolul preluării puterii de către comuniști, cât se poate de real în Franța, Italia și Grecia, s-a redus. După aceea diverse state au participat cu bani la Planul Marshall pentru propriile nevoi, germanii reconstruindu-și infrastructura și britanicii care, în 1946–1947 cheltuiseră 90% din câștiguri pe țigarete, construindu-și în principal investițiile străine (care și-au revenit remarcabil de rapid, în timp ce transportul britanic a devenit cel mai prost din Europa).

Un lucru asupra căruia au insistat americanii: europenii să nu păstreze banii doar pentru ei, prin intermediul controlului ratei de schimb valutar; ci să-i ajute să circule prin comerț. Asta însemna că Franța și Belgia – care pe atunci era o putere industrială considerabilă și dispunea și de resursele Congoului belgian – să nu discrimineze alte țări, în speță Germania. Jumătate din economia neerlandeză depindea de comerțul cu Germania, a cărei renaștere era, în ochii americanilor, o primă necesitate. În consecință, a fost creată o Uniune Europeană a Plăților care să facă pentru comerțul european ceea ce ar fi trebuit să facă FMI pentru comerțul mondial. În 1950, moneda germană, marca, era împovărată, deoarece industriașii din regiunea Ruhrului stocau materia primă pentru a susține viitorul boom al

exportului industrial. Uniunea Plăților a preluat frâiele și marca a fost salvată. Interesant este faptul că, în nerăbdarea lor de a crea o mare piață europeană pe același model ca al lor, americanii au fost primii care au propus o monedă europeană unică. Adjunctul șefului Planului Marshall a sugerat că moneda s-ar putea numi ECU – European Currency Unit. Banii Marshall au fost ulterior redirecționați spre reînarmare, la momentul Războiului din Coreea, dar în acești ani au apărut instituțiile lumii postbelice atlantice, una după alta și una prin intermediul alteia. A apărut Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT) pentru liberalizarea comerțului, în 1947, Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD, biroul Marshall, care există în continuare), Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (ECSC), în 1951, pentru crearea unui cartel al cărbunelui și oțelului francez și german (originea dacă nu a Uniunii Europene, cel puțin a drapelului acesteia, cu albastru pentru oțel, negru pentru cărbune și stele galbene pentru fiecare stat membru, inițial șase). Toate acestea au culminat cu apariția NATO, în 1949. În paralel a apărut Republica Federală Germania, constituită oficial în octombrie 1949.

Germania de Vest postbelică a fost o extraordinară poveste de succes. Germanii învățaseră din experiența de la Weimar. Constituția Germaniei, care asigura alegeri conform unei reprezentări proporționale, fusese suspendată de Hitler. Noua legislație de bază (de fapt, constituția) era scurtă și la obiect, exprimând un bun echilibru între centru și provincie, și oferea protecție domeniilor esențiale, cum ar fi apărarea familiei împotriva impozitării excesive. Banca Federală avea instrucțiuni să nu permită inflația monetară de genul celei pe care germanii o trăiseră de două ori; a pornit un ciclu virtuos de economii și de investiții și, începând din 1955, exporturile germane au fost mai mari decât cele ale Marii Britanii, unde ciclul nu era la fel de virtuos. Austria a devenit de asemenea o țară-model. Trăsătura admirabilă a Germaniei postbelice a fost aceea că, deși milioanele de refugiați avuseseră o experiență oribilă, familii nevinovate izgonite peste graniță doar cu o valiză, au existat remarcabil de puține plângeri. Germanii din Regiunea Sudetă și-au continuat viața și au realizat ceva. Conducătorul postbelic al Germaniei, Konrad Adenauer, spunea că în cele din urmă avea să se manifeste un efect de magnet pentru Estul comunist și avea dreptate, deși a trecut mai mult timp decât se aștepta până s-a întâmplat acest lucru. Când a sosit momentul, reconcilierea polonezilor și a cehilor cu germanii s-

a realizat destul de lin. A existat, desigur, un cost cultural în toate acestea: o lipsă de încredere la scară națională, care a fost probabil efectul pe termen lung al cumplitelor bombardamente. Pentru a-l cita pe A.J.P. Taylor: oamenii nu mai cântau *Deutschland erwache* (*Germania trează*), dar Germania se trezise oricum.

Povestea Japoniei postbelice este foarte asemănătoare cu cea a Germaniei. Pentru început, ocupația americană fusese foarte confuză și Japonia, la fel ca Germania, a suferit doi ani de penurie cumplită. Apoi, ca în cazul Germaniei de Vest, bunul-simț administrativ, combinat cu frica de o victorie comunistă, au determinat o regândire. În 1949 comuniștii au câștigat războiul civil din China și trupele înfrânte ale Kuomintangului, sub conducerea lui Chiang Kai-shek, s-au retras pe insula Formosa, actualmente Taiwan. Americanii au venit atunci cu un plan de resuscitare economică a Japoniei, care s-a transformat într-un succes uluitor, ca în cazul Germaniei de Vest. Economistul Piero Sraffa, editor al corespondenței lui David Ricardo și cel care a relansat teoria abandonată a lui Marx a plusvalorii, a luat două decizii economice în viața lui. A cumpărat obligațiuni japoneze în 1945 și apoi le-a vândut în 1960 pe aur, murind extrem de bogat (ca profesor asociat la Trinity College, Cambridge, unde obișnuia să numere cuburile de zahăr înainte să vină menajera lui și încă o dată după plecarea ei).

Diferența față de comuniști a devenit foarte clară cu trecerea deceniilor. Revenirea URSS a continuat, în parte, și datorită muncii sclavilor germani (prizonierii germani au ridicat zgârie-norii din Moscova, construcții poreclite „tort de nuntă“). Militarizarea extremă, poliția secretă (transformată în cele din urmă în KGB) omniprezentă și despăgubirile primite de la Germania au permis o revenire, deși până în 1960 agricultura nu producea mai mult decât pe vremea țarilor. Explozia unei bombe atomice sovietice a fost anunțată în 1949 și în 1950, când chinezii au intrat în Coreea. Războiul Rece risca să devină fierbinte. De fapt, Războiul din Coreea a încurajat cererea de materii prime și de aparatură germană și a determinat apariția structurii economico-militare occidentale, NATO fiind elementul ei principal, pentru consolidare și efect. A ridicat Germania în anii 1950 și apoi Japonia în anii 1960 în poziții de importanță mondială. În timp, această dezvoltare extraordinară și paradoxală avea să afecteze statele comuniste. China, confruntându-se cu succesul uriaș, nu doar al Japoniei, ci

și al Taiwanului și al Coreei de Sud, care în 1960 exporta doar peruci, s-a adaptat. Succesul ei a determinat ca același lucru să se întâmple și în URSS, care apoi s-a dezintegrat. Abia atunci s-a semnat un tratat de pace cu o Germanie unită și al Doilea Război Mondial s-a încheiat oficial, la 46 de ani după victoria Aliată.

MULȚUMIRI

De-a lungul anilor, am alcătuit o întreagă colecție de cărți despre al Doilea Război Mondial, primele pe care le-am cumpărat pe acest subiect fiind lucrarea lui A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al Doilea Război Mondial*, și cartea lui Correlli Barnett, *Desert Generals* (1962). Am avut norocul să pot folosi biblioteci extraordinare. Biblioteca Bilkent, din mijlocul Anatoliei, a fost construită într-un interval relativ scurt și actualmente este foarte utilă; în Anglia, London Library și Cambridge University Library sunt accesibile, plăcute și au resurse nesfârșite: le sunt recunoscător bibliotecarilor de la toate trei. Sunt, ca de obicei, recunoscător șefului meu de departament, doctorul Pinar Bilgin, și colegului meu de la Universitatea Bilkent pentru atmosfera plăcută și productivă pe care au creat-o. Am avut, de asemenea, norocul de a mă întâlni cu editorii mei – Lara Heimert de la Basic Books și Simon Winder de la Penguin – și îi sunt extrem de recunoscător editorului meu genial și foarte informat Norman MacAfee. Fiul meu, Rupert Stone, a fost primul meu cititor și mă bucur că am primit încurajările lui.

SURSE BIBLIOGRAFICE

Sunt multe cărți splendide despre al Doilea Război Mondial, dar preferata mea este cea a lui John Keegan, *The Second World War* (1990). Explică detalii de tehnică militară, cum ar fi designul tancurilor și al avioanelor, are relatări succinte foarte clare și excelent scrise ale diverselor bătălii terestre, marine și aeriene. Orice listă de surse bibliografice poate fi doar o picătură într-un ocean, iar Keegan abordează problema rezumându-se la 50 de cărți, pe majoritatea le-aș fi ales și eu, și cea mai bună cale pentru mine e să ofer alte 50, publicate din acel moment încolo. Am avut de unde să aleg 50 de titluri, deoarece cărțile de limbă engleză, având în vedere răspândirea internetului și traducerea automată, sunt cele mai multe, mult mai multe decât în cazul Primului Război Mondial.

Istoria generală care reprezintă un reper este actualmente cea în 13 volume, *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, publicată inițial de Militärgeschichtliche(s) Forschungsamt (Freiburg-Potsdam), tradusă la Oxford University Press din 1990 sub titlul *Germany and the Second World War*. Caracterul ei științific și corectitudinea sunt ireproșabile. *Moral Combat: A History of World War II* (2010), de Michael Burleigh, este o lucrare amplă și o aprofundare a unei cărți clasice, *The Last European War* (1976) a lui John Lukacs. Tot de Lukacs – *The Hitler of History* (1997) și *The Duel* (2001), care se referă la coliziunea dintre Churchill și Hitler în vara lui 1940. O biografie extraordinară a lui Hitler este cea a lui Ian Kershaw, *Hitler* (două volume, respectiv *Hubris*, 1998 și *Nemesis*, 2000). Aproape că nu există subiect, militar sau politic, în domeniul căruia autorul să nu fie o autoritate, așa cum am aflat când, ca martor expert, am parcurs câteva dintre sursele în curs de pregătire pentru procesul publicației *The Guardian* împotriva lui David Irving. Lucrarea lui Irving intitulată *Hitler's War* (1977) putea și ar fi trebuit să fie o carte remarcabilă, în special pe tema evenimentelor premergătoare asediului de la Stalingrad, dar a fost distrusă de afirmația că Hitler nu știa ce li se întâmplă evreilor. Cartea lui Kershaw, *Fatal Choices* (2008), tratează decizii strategice majore. *A World at Arms* (2005), Gerhard Weinberg, este o carte amplă.

Pe subiectul despre originile războiului, lucrarea lui A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al Doilea Război Mondial*, este în continuare extrem de

valoroasă, în special primele aproximativ 100 de pagini care arată slăbiciunile, uneori ridicole, ale ordinii de la Versailles. Zara Steiner, *The Lights That Failed* (2005), este expertă în perioada de dinaintea lui 1933, când acea ordine s-a destrămat, începând cu economia mondială, și este mai îngăduitoare decât Taylor. *The Battle for Spain* (2006) a lui Antony Beevor este o carte foarte complexă, cu mult material despre implicarea comunistă ascunsă în Războiul Civil Spaniol. *München* (2008), David Faber, și *Rusia's Cold War* (2011), Jonathan Haslam, merită menționate.

Campaniile din perioada 1939–1941 sunt tratate în lucrările lui Julian Jackson, *The Fall of France* (2003), Karl-Heinz Frieser, *The Blitzkrieg Legend* (2005), și James Holland, *The Battle of Britain* (2010). Mobilizarea economiei de război britanice este rezumată bine de David Edgerton, *Britain's War Machine* (2011), dar lucrarea lui Correlli Barnett, *Audit of War* (1986), va prezenta mereu interes, fiind o provocare memorabilă la adresa mândriei britanice. Lucrarea sa clasică, *The Desert Generals* (1960), despre războiul din nordul Africii este în continuare foarte incitantă. În legătură cu începutul și continuarea campaniei de bombardament deasupra Germaniei, *Bomber Command* (1976) a lui Max Hastings este în continuare cea mai bună carte. *John Maynard Keynes: Fighting for Freedom* (2001), Robert Skidelsky, este lucrarea clasică consacrată, minunată prin felul în care înțelege finanțele pe timp de război și condițiile în care a supraviețuit trezoreria.

Pentru perioada premergătoare Operațiunii Barbarossa, din 1941, vezi Gabriel Gorodetski, *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Rusia* (1999), și Konstantin Pleshakov, *Stalin's Folly: The Secret History of the German Invasion of Rusia* (2005). Frontul de est a avut parte de multă atenție începând din 1989, deoarece atunci au apărut numeroase documente noi. *Absolute War: Soviet Rusia in the Second World War* (2007), Chris Bellamy, este lucrarea cea mai importantă, dar David Glantz are de asemenea o serie de lucrări care încorporează propriile idei legate de lucrurile nespuse de istoria sovietică oficială, *The Gates of Stalingrad: Soviet-German Combat Operations, April–August 1942* (împreună cu Jonathan M. House) și *Armageddon in Stalingrad: September–November 1942* (2009). Glantz s-a explicat într-un eseu, „Forgotten Battles of the Soviet-German War, 1941–1945“, Ljubica Erickson și Mark Erickson (editori), *Rusia: War, Peace and Diplomacy* (2004), care conține de

asemenea articole importante în legătură cu aspectele de pe frontul de est. Richard Overy: *Rusia's War* (1997) este o lucrare mai veche, iar extraordinara lucrare care descrie epica bătălie este cea a lui Antony Beevor, *Stalingrad* (1998). Acesta explică natura cercetării sale – interzise – în contribuția sa la volumul lui Erickson („Stalingrad and Researching the Experience of War").

Despre aspectele stăpânirii naziste în Europa și în vestul URSS, vezi Mark Mazower, *Hitler's Empire: Nazi Rule in Occupied Europe* (2008), care ia locul consacratei *German Rule in Rusia 1941–1945* (1981) a lui Aleksander Dallin. Christopher Browning „Hitler and the Euphoria of Victory", David Cesarani (editor): *The Final Solution: Origin and Implementation* (1996) este piesa de rezistență, dar mie mi se pare că tonul lui Gerald Reitlinger, *The Final Solution* (1953), este mai potrivit. De când s-au deschis arhivele comuniste, tema Auschwitz a fost foarte atent abordată de J.-C. Pressac, *Auschwitz* (1989), acesta oferind date statistice fiabile și prezentând istoria muzeului (din care unele părți sunt în reconstrucție); vezi Hans Mommsen, *The Third Reich Between Vision and Reality* (2001), pentru o prezentare a variatelor explicații ale acestui autor. Adam Tooze, *The Wages of Destruction* (2006), a făcut furori în legătură cu prăbușirea economiei germane, despre care el consideră că a fost mult mai militarizată decât presupusesem cu toții. Mungo Melvin, *Manstein* (2010), și Brigitte Hamann, *Winifred Wagner: A Life at the Heart of Hitler's Bayreuth*, 2007, sunt ilustrări reprezentative.

În cele din urmă era de preferat ca jumătate din Europa să fie sub un comunism care s-ar fi putut îmbunătăți decât ca toată Europa să fie sub un Hitler care nu putea decât să se înrăutățească. Ultimele etape ale războiului au fost însă dominate de predarea iminentă a Europei Centrale în mâinile lui Stalin: vezi Krisztian Ungvary, *Battle for Budapest* (2005), sau Hans Graf von Lehndorff, *Ostpreussisches Tagebuch* (1985), și comparați cu Aleksander Fürst zu Dohna-Schlobitten, *Erinnerungen eines alten Ostpreussen* (1989). Gotz Aly, *Hitlers Volksstaat* (2005), și Joachim Fest, *Staatsstreich* (1994) și *Der Untergang* (2004), sunt contribuții germane valoroase, legate de complotul cu bombă, respectiv de buncărul lui Hitler. Jorg Friedrich, *Der Brand* (2002), a văzut bombardamentele dintr-o perspectivă germană.

Modelarea strategiei în războiul din vest este descrisă minunat de Andrew Roberts, *Masters and Commanders* (2008), și e de comparat cu Max Hastings, *Churchill: Finest Years* (2009). Carlo d'Este, *World War Two in the Mediterana, 1942–1945* (1990), Rick Atkinson, *An Army at Dawn* (2002), despre Operațiunea Torța, Niall Barr, *Pendulum of War* (2005), despre cele trei bătălii de la Alamein, precum și Lord Carver, *The Imperial War Museum Book of the War in Italia* (2001), pot fi recomandate. Allan Mallinson, *The Making of the British Army* pune aceste bătălii în context. Max Hastings, *Armageddon* (2004), oferă o descriere bună a sfârșitului războiului pentru germani.

Despre războiul din Extremul Orient, vezi William B. Hopkins, *The Pacific War* (2010), John Toland, *The Rising Sun* (1970), Ronald Spector, *Eagle Against the Sun* (1985) și Max Hastings, *Nemesis* (2007).